

Når tausheten brytes: Om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn

Rapport

Solveig Bergman, Mona Kiil, Margunn Bjørnholt og Nora S. Ruud

Når tausheten brytes: Om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn

Solveig Bergman, Mona Kiil, Margunn Bjørnholt og Nora S. Ruud

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) ble stiftet i 2003. Selskapet er en del av Norwegian Research Centre AS (NORCE).

Senterets oppgaver er forskning, utviklingsarbeid, undervisning, formidling og veiledning innen temaene

- vold og overgrep i nære relasjoner
- tvungen migrasjon og flyktningshelse
- katastrofer, terror og stressmestring

NKVTS har en egen seksjon for implementering og behandlingsforskning som arbeider på tvers av temaområdene våre. Senteret har også en nasjonal beredskapsfunksjon på området katastrofer og stressmestring.

Virksomheten ved senteret finansieres av flere departementer og direktorater, Norges forskningsråd, EU, frivillige organisasjoner og andre.

Vår visjon: «Et bedre liv for berørte av vold og traumer».

ISBN 978-82-8122-190-1 (Trykk)

ISBN 978-82-8122-191-8 (PDF)

ISSN 0809-9103

Illustrasjonsfoto forside: shutterstock

Henvendelse vedrørende publikasjonen rettes til Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Kontaktinformasjon på www.nkvts.no

Grafisk produksjon: Aksell AS – aksell.no

Forord

Denne rapporten er resultatet av et forskningsprosjekt om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn. Prosjektet inngikk som en del i et forskningsprogram om Vold i nære relasjoner finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet (2020–2024). Vi vil rette en særlig takk til Line Nærnes og Hilde M. Knotten ved departementet for viktig støtte gjennom hele prosjektperioden.

Prosjektgruppen har bestått av Mona Kiil, Margunn Bjørnholt og Nora Starheim Ruud i tillegg til meg. Som prosjektleder vil jeg rette en varm takk til dere alle for deres viktige innsats i prosjektet, for godt samarbeid og mange fine diskusjoner underveis.

Takk til tidligere og nåværende direktør for Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, Inger Elise Birkeland og Cecilie Daae, for at det var mulig for oss å gjennomføre dette prosjektet. En særskilt takk går til nåværende forskningsleder Gertrud S. Hafstad for hennes støtte i slutfasen av prosjektet.

En stor takk går til Ragnhild Elise B. Johansen for verdifulle faglige innspill til utkast. Tusen takk til medlemmene i vårt brukerpanel Jill Rigmor Abelsen, Liv Eli Gaup, Anna Gundersen, Lars-Bjørnar Knutsen, Gudrun Eliisså E. Lindi og Berit D. Thorslund for verdifulle bidrag og innspill underveis i prosjektet. Medlemmene i panelet hadde den samiske bakgrunnen eller tilknytningen som vi i prosjektgruppen savnet.

Vi takker våre gode kolleger ved NKVTS, styringsgruppen og alle forskerne i Voldsprogrammet, og ikke minst i kommunikasjonsstaben og administrasjonen, for god administrativ og praktisk hjelp i prosjektet og arbeidet med rapporten. Takk særlig til Hege Eriksen Oswald, Runhild Grønlie, Thorbjørn Laundal og Mikael Zeiner. Maja Eriksen gjorde en effektiv jobb med transkribering, takk for det! Vi retter også en stor takk til Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved UiT Norges arktiske universitet, hvor Mona Kiil var gjesteforsker i prosjektperioden.

Vi har satt stor pris på diskusjoner som har kommet frem gjennom deltakelse på nasjonale og internasjonale konferanser og seminarer og de mange faglige nettverk vi har tatt del i underveis i prosjektet. Disse inkluderer SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) og forskere ved Umeå universitet, Samarbeidsforum om vold og overgrep i samiske områder og et sirkumpolart kjønnsforskningsnettverk med utgangspunkt i Universitetet i Lappland, Finland.

Aller viktigst: vi i prosjektgruppen ønsker å takke alle prosjektdeltakere. Tusen takk for at dere stilte på intervjuer, og tok dere tid og anledning for å bistå oss i dette prosjektet. Vi setter stor pris på at dere så åpent delte erfaringene deres med oss om dette vanskelige, men svært viktige temaet.

Eventuelle feil og mangler i rapporten er forfatternes ansvar.

Oslo, i januar 2025

Solveig Bergman, prosjektleder

Innhold

Forord	3
<hr/>	
Sammendrag	7
<hr/>	
Čeahkkáigeassu	13
<hr/>	
Summary	21
<hr/>	
Innledning	27
Bakgrunn	27
Formål og problemstillinger	28
Rapportens struktur	29
<hr/>	
Del I: Kunnskapsoversikt	31
Formål, problemstillinger og metode	31
Omfang av vold og overgrep i samiske samfunn	34
Vold, overgrep og diskriminering i samisk kontekst	41
Kjønn og vold i <i>Sápmi</i>	47
Møtet mellom hjelpeapparatet og utsatte for vold i samiske samfunn	50
Sammenfatning	52
<hr/>	
Del II: «Vi holder det innenfor husets fire vegger»: Voldserfaringer gjennom livsløpet i en samisk og nordnorsk kontekst	53
Bakgrunn for valg av sted for etnografisk feltarbeid	53
Rammer for feltarbeidet	55
Metode og metodologiske betraktninger	57
Funn	61
Diskusjon	72

Del III: Utfordringer og barrierer i møte mellom voldsutsatte med samisk bakgrunn og hjelpeapparatet	80
Metode og datamateriale	81
Familie og slektskap	83
Kjønn, likestilling og makt	87
Språk, kommunikasjon og kultur	93
Forhold til myndigheter og tjenesteapparatet	101
Det samiske lokalsamfunnets reaksjoner på vold og overgrep: Eksempler fra to kommuner	104
Diskusjon og anbefalinger	110
Forslag til videre forskning	112
Øvrige publiserte arbeider i prosjektet	115
Litteratur	117

Sammendrag

Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep er et betydelig samfunnsproblem i Sápmi, som i andre regioner og samfunnsgrupper i Norge. Samtidig er utfordringene med vold og overgrep i samiske miljøer på mange måter sammensatt. Temaet har lenge vært usynliggjort og har vært vanskelig å ta opp, både innenfor det samiske samfunnet og i det norske majoritetssamfunnet.

Denne rapporten er resultat av et forskningsprosjekt som inngikk som en del i et større forskningsprogram om Vold i nære relasjoner finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet (2020–2024). I tilknytning til prosjektet ble det gjort en litteraturgjennomgang av internasjonal urfolksforskning og postkolonial forskning på vold og overgrep, som resulterte i en egen rapport (Bjørnholt et al., 2021a). Det er også gjennomført en kunnskapsoversikt over vold og overgrep i samiske samfunn. Denne inngår i sluttrapporten fra prosjektet.

Dette prosjektet viderefører tidligere forskning på vold i samiske samfunn ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Øverli et al., 2017). Det overordnede formålet for prosjektet er å fremskaffe utdypet kunnskap om opplevelser av og erfaringer med vold og overgrep hos utsatte og andre som berøres av volden, deres møte med hjelpetjenestene og voldens eventuelle særtrekk og uttrykksformer i det samiske samfunnet.

Sentrale problemstillinger

- Hvordan erfares og forstås vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep av voldsberørte i samiske samfunn?
- Hvordan fungerer møtet og samarbeidet mellom voldsberørte og hjelpeapparatet i samiske samfunn?
- Hvilken betydning kan det historiske bakteppet og den sosiokulturelle konteksten i samiske samfunn ha for forståelser av og erfaringer med vold og overgrep?

- Hvilken forsknings- og faglitteratur finnes om vold og overgrep i samiske samfunn?

Gjennomføring og metode

Prosjektet har benyttet seg av kvalitative tilnærminger, med etnografisk feltarbeid, individuelle intervjuer og litteraturstudier. Feltarbeidet i Nord-Troms inkluderte rundt 30 deltakere, intervjustudiene med personer som var utsatt for eller berørt på andre måter av vold eller overgrep, og fagpersoner og samfunnsaktører fra hjelpetjenester og organisasjonslivet, hadde sammenlagt 25 deltakere, de fleste av disse med ulik samisk bakgrunn og tilhørighet. Innhenting av litteratur til kunnskapsoversikten ble gjort via søk i norske, nordiske og internasjonale databaser, supplert med manuelle søk. Materialet består av om lag 50 vitenskapelige eller faglige publikasjoner og dekker tidsperioden 2010–2023.

I dette sammendraget gir vi en oversikt over noen sentrale og overordnede funn fra prosjektets to intervjustudier.

Voldserfaringer gjennom livsløpet i en samisk og nordnorsk kontekst (delstudie 1)

Denne studien setter søkelys på forståelser av og erfaringer med vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn hos kvinner og menn som utsettes for vold, utøver vold eller berøres av volden på andre måter. Vi er interessert i kunnskap om kjønnskulturer, kjønnete omgangsformer, maskuliniteter og feminiteter som gjør vold og overgrep mulig. Et annet sentralt spørsmål er hvordan de voldsberørte ser volden og overgrepene i sammenheng med samisk historie og forhold ved dagens samiske samfunn.

Denne delstudien har bestått av en kvalitativ studie i to deler: et etnografisk feltarbeid og en kvalitativ intervjustudie med personer med voldserfaringer. Det etnografiske feltarbeidet har fungert som en viktig inngang til feltet og dannet grunnlaget for både forståelser av tematikken og rekruttering til intervjustudien, og har derfor også fungert som supplerende materiale i analysen av intervjuene. Deltakere til intervjustudien ble også rekruttert gjennom nkvs.no, sosiale medier og gjennom hjelpetjenestene. Det etnografiske feltarbeidet viste en nokså høy grad av normalisering og nærmest stilltiende aksept av vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep

i nordnorske kystsamfunn, spesielt hos den eldre generasjonen kvinner. I denne rapporten fungerer feltstudien som et bakteppe for funnene som kom frem i intervjustudien. Funn fra selve feltarbeidet er presentert i mer detalj i en artikkel publisert i en internasjonal antologi (Kiil, 2023).

Intervjustudien besto av kvalitative, semistrukturerte dybdeintervjuer med 13 deltakere, 12 kvinner og 1 mann, fra ulike samiske samfunn. I denne rapporten er det funnene fra intervjustudien som presenteres. Materialet er analysert gjennom en dynamisk og «fri» analyse av materialet, parallelt med lesning og diskusjon av relevant litteratur og teori.

Studien har frembrakt et rikt kvalitativt materiale. I rapporten presenteres noen overordnede, men ikke uttømmende funn. For det første har vi fortellinger om vold og overgrep over et langt tidsspenn og over flere generasjoner, og gjennom livsløpet. Tidsdimensjonen er viktig, og her er det både endringer og kontinuitet i de utsattes erfaringer. For det andre finner vi at lojalitet til familie og lokalsamfunn er viktig for hvordan deltakerne forstår erfaringer med vold og overgrep, hvorvidt dette snakkes om, og til hvem. For det tredje varierer det hvordan volds- og overgrepserfaringer knyttes til det samiske. For enkelte deltakere handler det om sider ved samisk kultur og samisk levemåte som muliggjør vold, mens andre fremhever trekk som handler mer om bygdekultur, med grenseløs festkultur på tvers av generasjoner, mye alkohol og liten grad av voksenkontroll, som noe som også muliggjør overgrep. Flere opplevde en sterk tilhørighet og lojalitet til den samiske kulturen, til tross for at de også hadde opplevd vold og overgrep innen det samiske fellesskapet. Dette bidro til vanskeligheten med å fortelle. Enkelte av deltakerne er også opptatt av å nyansere bildet av en sammenheng mellom det samiske og vold ved å peke på at «den mannen» som utøvde vold, nettopp ikke var samisk, men majoritetsnorsk.

Vi identifiserer også viktige nyanser når vi ser nærmere på måten deltakerne i denne studien snakker om det som kan omtales som taushetskultur (Øverli et al., 2017; Kiil, 2023). Dels handler det om manglende språk for slike erfaringer og for seksualitet generelt, særlig tilbake i tid. Dels handler det om familie, slekt og i en viss forstand også ære, og dels om lojalitet til gruppen og lokalsamfunnet. Det å bryte lojaliteten og fortelle, både innen gruppen og til noen som representerer det norske, kan være risikabelt, og det er ikke gitt at det gir anerkjennelse eller tilgang på hjelp. Forholdet til det majoritetsnorske

storsamfunnet er viktig, og der tilliten fra før av er lav, kan det å ikke bli forstått og møtt av profesjonelle hjelpere medføre skam og påføre voldsutsatte dobbel ydmykelse. Det å forstå hvordan lojalitet, og i en viss grad ære, spiller inn, er viktig for at hjelpeapparatet bedre skal kunne møte voldsutsatte på måter som gjør at de opplever seg forstått og får tilgang på riktig hjelp.

Studien viser at sammenhengene mellom vold i familien, over generasjoner og i parforhold, og det samiske, kolonialiseringshistorien og lokalsamfunnet er komplekst. Det er ikke mulig ut fra denne studien å entydig kunne knytte vold og overgrep til bestemte samiske kjønnede identiteter og levemåter.

Utfordringer og barrierer i møte mellom voldsutsatte med samisk bakgrunn og hjelpeapparatet (delstudie 2)

Tidligere forskning på vold i samiske samfunn, utført blant annet ved Nasjonalt kunnskapscenter om vold og traumatisk stress, peker på særlige utfordringer og barrierer i møte mellom voldsutsatte med samisk bakgrunn og hjelpeapparatet (Øverli et al., 2017). Den studien vi nå har gjennomført, bekrefter og utdyper dette bildet. Vi har analysert intervjudata med sammenlagt 25 personer (22 kvinner og 3 menn) fra ulike områder i den norske delen av Sápmi. I tillegg til analyse basert på de intervjuene som ble samlet inn blant utsatte og andre berørte for vold og overgrep (se ovenfor, delstudie 1), gjennomførte vi en intervjustudie blant tjenesteytere, fagpersoner og samfunnsaktører med god kjennskap til tematikken.

Historiske og kulturelle barrierer kan hindre voldsutsatte med samisk bakgrunn fra å oppsøke hjelp eller melde fra om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep, som ofte er tabubelagte og sensitive temaer. De profesjonelle hjelpernes og tjenesteyternes arbeid med vold og overgrep påvirkes på mange måter av disse utfordringene, og det kan være krevende for fagpersoner å spørre om vold og overgrep. Noen barrierer er knyttet til den kulturelle og sosiale konteksten som den voldsutsatte lever i, som for eksempel kjønns- og seksualnormer, tabuisering knyttet til kropp og seksualitet, kollektivistiske eller æresrelaterte forhold knyttet til familiens/ slektens omdømme og risiko for sosiale sanksjoner. Den andre typen av barrierer gjelder de voldsutsattes forhold til offentlige tjenester og samfunnet generelt, for eksempel manglende tillit til myndigheter, mangelfull tilrettelegging av hjelpen eller utfordringer som gjelder språk, kommunikasjon og kultur.

Mange voldsutsatte har liten tillit til at storsamfunnet evner eller har vilje til å tilrettelegge for et tjenestetilbud som tar hensyn til kulturell og språklig bakgrunn hos den samiske befolkningen. Assimilerings- og fornorskningspolitikken har satt dype spor, og mange samer opplever at de utsettes for negative holdninger, stereotypier og samehets den dag i dag. Å oppsøke hjelpeapparatet i etterkant av volden kan oppleves særlig sårbart dersom en selv har blitt møtt med diskriminering eller forskjellsbehandling tidligere, eller vært vitne til dette blant andre. Andre faktorer som bidrar til at voldsutsatte med samisk bakgrunn holder sine opplevelser tett til brystet, har å gjøre med det nære forholdet til familien, slekten og lokalsamfunnet. Forsøk på å melde ifra om vold og overgrep kan møtes med ulike former for motstand og sanksjoner.

Ifølge data fra den andre helse- og levekårsstudien SAMINOR 2, som ble gjennomført ved UIT Norges arktiske universitet, ser samisk etnisitet kombinert med kvinnelig kjønn ut til å være en risikofaktor for å bli utsatt for de fleste typer vold og overgrep i løpet av livet (Eriksen et al., 2015). Det er et gjennomgående funn i internasjonal forskning at det er høyere forekomst av vold og overgrep blant urfolk, og særlig blant kvinner og barn, enn i majoritetsbefolkningen. Hvorfor det er slik, er det mer vanskelig å finne svar på. I litteraturen forklares dette blant annet med konsekvenser av kolonialisering, assimilering og den diskrimineringen som finner sted enn i dag, i tillegg til sosioøkonomiske eller kulturelle faktorer (jf. Bjørnholt et al., 2021a). Urfolksdimensjonen og konsekvensene av fornorskning og assimilering ga resonans for mange av deltakerne i våre intervjustudier, og særlig i intervjuene med fagpersoner og samfunnsaktører. Våre intervju-personer pekte imidlertid også på at vold og overgrep kan ses i forbindelse med maktstrukturer innenfor dagens samiske samfunn, herunder mellom ulike befolkningsgrupper, generasjoner og kjønn.

Den samiske befolkningen lever under relativt sett bedre sosioøkonomiske forhold enn mange andre urfolk i verden, og markante forskjeller i helse og livskvalitet som man ser mellom urfolk og majoritetsbefolkningen i andre land, finner en ikke i Norge. Likevel indikerer studier at det er betydelige forskjeller i ulike deler av den samiske befolkningen i psykisk helse, og at særlig reindriftssamer kan ha spesielle utfordringer og opplever mentale belastninger. Dette kan ha å gjøre med press mot levesett og konflikter relatert til næringens fremtid, noe som ble fremhevet av flere av dem vi har

intervjuet. Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep skal følgelig også ses i en kontekst av økt press fra storsamfunnet.

Det er viktig å notere seg at samiske lokalmiljøer har store fellestrekk med andre små og spredtbygde bygdesamfunn i Norge. Spørsmålet er derfor hva som eventuelt er spesifikt med vold og overgrep i de samiske miljøene. Våre intervjuer og litteraturen vi har studert, fremhever trekk som har å gjøre med språk og kultur, tette familie- og slektsbånd, gjensidige forpliktelser mellom individet og slekten og kollektivistisk tenkning. Andre forhold kan ha å gjøre med samers spesifikke erfaringer med undertrykking, stigmatisering, diskriminering, følelser av sårbarhet og utsatthet, i tillegg til manglende åpenhet om seksualitet, kropp og kjønnsrelasjoner. Vold og overgrep forties, unngås og bagatelliseres ofte. Slekten, storfamilien og menigheten stiller opp og hjelper, men kan også være med på å fortie og gjemme, særlig når det gjelder seksuelle overgrep.

Čoahkkáigeassu

Veahkaváldi lagaš gaskavuodain ja seksuálalaš illasteamit leat mearkkašahtti servodatváttisvuohtan *Sámis*, nugo eará guovlluin ja servodatjoavkkuin Norggas. Seammás leat veahkaválddi ja vealaheami hástalusat sámi servodagain máŋgga láhkai kompleaksat. Fáddá lea guhká leamaš jávohuhtton ja lea leamaš váttis čalmmustahttit, sihke sámi servodagas ja Norgga majoritehtaservodagas.

Dát raporta lea boadus dutkanprošeavttas mii lei oassin stuorát dutkanprográmmas Veahkaválddi lagas gaskavuodain maid Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanta (2020–2024) ruhtadii. Prošeavtta oktavuodas iskojuvvui mii riikkaidgaskasaččat lea čállon eamiálbmotdutkanis ja veahkaválddi ja vealaheami birra maŋjekoloniála dutkanis, man boadusin šattai sierra raporta (Bjørnholt et al., 2021a). Lea maiddái iskojuvnon makkár máhttu gávdno veahkaválddi ja vealaheami birra sámi servodagain. Dát lea čállon prošeavtta loahpparaportii.

Dát prošeakta lea joatkanan ovdeš dutkamušaide veahkaválddi birra sámi servodagain man Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress lea dahkan (Øverli et al., 2017). Prošeavtta váldoulbmil lea háhkat vuđolaš máhtu veahkaválddi ja veahkaválddi vásáhusaid ja illastemiid birra maid gillájeaddjit ja earát geaidda veahkaváldi čuohcá, sin deaivvadeami birra veahkkebálvalusain, ja vejolaš erenoamáš iešvuođaid ja ovdanbuktinvugiid birra veahkaváldin sámi servodagas.

Guovddáš áššit

- Movt vásihit ja ipmirdit veahkaválddi gillájeaddjit veahkaválddi lagas gaskavuodain ja seksuálalaš illastemiid sámi servodagain?
- Mo doaibmá deaivvadeapmi ja ovttasbargu gaskal sin geaidda veahkaváldi guoská ja veahkkeapparáhta sámi servodagain?

- Makkár mearkkašupmi sáhhtá historjjálaš duogážis ja sosiokultuvrralaš konteavsttas sámi servodagain leat dasa mo veahkaváldi ja illasteapmi áddejuvvo ja vásihuvvo?
- Makkár dutkan ja fágagirjjálašvuohta gávdno veahkaválddi ja vealaheami birra sámi servodagain?

Čadaheapmi ja dutkanvuohki

Prošeavttas leat geavahuvvon kvalitatiiva lahknanvuogit, etnográfalaš gieddebergguiguin, individuála jearahallamiiguin ja girjjálašvuođadutkamiiguin. Davvi-Romssa gieddeberggus ledje 32 oasseváldi, dutkamis jearahallo olbmot geat ledje vásihan dahje geaidda veahkaválddálašvuohta dahje illasteapmi lei čuohcan, ja veahkkebálvalusat ja organisašuvdnaeallima ámmátolbmot ja sosiála aktevrrat, ledje oktiibuot 25 oasseváldi, eatnašiin lei sámi duogáš ja gullelašvuohta iešguđege láchkai. Ohccojuvvui norgga, davviriikkalaš ja riikkaidgaskasaš diehtovuođuin háhkan dihte máhtu das mii lea čállojuvvon fáttás, dahkkojuvvojedje maid manuála ohcamat. Materiálas leat sullii 50 dieđalaš dahje fágalaš almmuheami, ja fátmasta áigodaga 2010–2023.

Dán čoahkkáigeassu mii addit oppalašgova muhtun guovddáš ja ollislaš gávdnosiin prošeavtta guovtti jearahallandutkamušas.

Vásáhusat veahkaválddálašvuođain eallináiggis sámi ja davvinnorgga birrasis (oassedutkamuš 1)

Dán dutkamis leat guovddáži ipmárdusat ja vásáhusat veahkaválddálašvuođas lagas gaskavuodain ja seksuála illasteamis sámi servodagain nissonolbmuid ja albmáid gaskkas geat vásihit veahkaválddi, leat veahkaválddálaččat dahje geaidda veahkaváldi čuohcá eará láchkai. Mii beroštit máhtus sohkaekultuvrraid birra, sohkaekallevuđot vuorováikkuhusvugiid birra, maskulinitehtaid ja feminitehtaid birra mat dahket veahkaválddi ja illastemiid vejolažžan. Nubbi guovddáš gažaldat lea mo sii geaidda veahkaváldi guoská, oidnet veahkaválddi ja illastemiid sámi historjjá ja diliid oktavuodas otná sámi servodagas.

Dán oassedutkamušas leat leamaš kvalitatiiva dutkamat guovtti oasis: Etnográfalaš gieddebergu ja kvalitatiiva jearahallandutkan olbmuiguin geain

leat vásáhusat veahkaválddiin. Etnográfalaš giedde bargu lea buktán dehálaš dieđuid ja dahkan vuođu sihke fáddáipmárdussii ja rekrutteremii jearahallandutkamušii, ja lea danin maiddái doaibman lassivádnasin jearahallamiid analyseremis. Oassálastit jearahallandutkamušii rekrutterejuvvojedje maiddái nkvts.no, sosiála mediaid ja veahkkebálvalusaid bokte. Etnográfalaš giedde bargu čájehii oalle alla dási normaliserema ja measta jávohis dohkkeheami veahkaválddáláshvuhtii lagaš gaskavuodain ja seksuálalaš illasteamis davvi-norgga riddoservodagain, erenoamážit boarráset buolvva nissonolbmuid gaskkas. Dán raporttas lea giedde bargu duogážin gávdnosiidda jearahallandutkamušas. Giedde barggu gávdnosat leat ovdanbuktojuvvon dárkilabbot artihkkalis mii lea almmuhuvvon riikkaidgaskasaš antologiijas (Kiil, 2023).

Jearahallandutkamšas ledje kvalitatiiva, beallestruktuvrralaš čiekŋalis jearahallamat 13 oasseváldiin, 12 nissonolbmo ja 1 almmáiolmmoš, iešguđet sámi servodagain. Dán raporttas ovdanbuktojuvvojit jearahallandutkamuša gávdnosat. Materiála lea analyserejuvvon materiála dynámalaš ja “friddja” analysa bokte, ja oktanaga dainna lea relevánta girjjálašvuohta ja teoriija lohkkajuovvon ja digaštallon.

Dutkan lea buktán ollu kvalitatiiva materiála. Raporta ovdanbukta muhtun oppalaš, muhto ii ollislaš, gávdnosiid. Vuosttažettiin mis leat mitalusat veahkaválddi ja illasteami birra guhkes áiggi ja mángga buolvva badjel, ja olles eallima áigge. Áigedimenšuvdna lea dehálaš, ja dás leat sihke rievdadusat ja kontinuitehta gillájeaddjiid vásáhusain. Nuppi dáfus mii gávnnaht ahte oskkáldasvuohta bearrašii ja báikkálaš servodahkii lea dehálaš dasa mo oasseváldit áddejit vásáhusaid veahkaválddiin ja illastemiin, ahte hállojuvvo go dán birra ja geasa. Goalmmát lea ahte lea erohus das mo vásáhusat veahkaválddiin ja illastemiin leat čadnojuvvon sámevuhtii. Muhtin oasseváldiide lea sáhka beliin sámi kultuvrras ja sámi eallinvuogis mat dahket veahkaválddi vejolažžan, earát fas deattuhit iešvuođaid mat leat eanet čoahkkebáikkiid kultuvrra birra, mas lea ráddjemeahttu feastakultuvra sohka buolvvaid rastá, ollu alkohola ja ahte rávisolbmot unnán kontrollerejit mii geavvá, mii maid dagaha illasteami vejolažžan. Mánggas vásihedje nana gullevašvuođa ja oskkáldasvuođa sámi kultuvrii, vaikko ledje maiddái vásihan veahkaválddi ja vealaheami sámi servodagas. Dat dagahii maid váddáseabbon mitalit. Muhtin oasseváldiide lea maid dehálaš nyanseret ipmárdusa oktavuodas gaskal sámi ja veahkaválddi dainna lágiin ahte «dat

almmáiommoš» gii čađahii veahkaválddi ii lean juste sápmelaš, muhto majoritehtanorgalaš.

Mii maiddáid identifiseret dehálaš nyanssaid go geahččat dárkilabbot mo dán dutkamuša oasseváldit hállet dan birra man sáhtttá gohčodit jávohisvuodakultuvran (Øverli et al, 2017; Kiil, 2023). Lea earret eará sáhka das ahte váilu giella dákkár vásáhusaide ja seksualitehtii oppalaččat, erenoamážit ovdalis áiggiid. Ja de lea sáhka bearraša, sogaid ja muhtun muddui maiddáid gudni birra, ja muhtun muddui man oskkáldasat olbmot leat jovkui ja báikegoddái. Jus botke oskkáldasvuoda ja muitala, sihke olbmuide joavkkus dahje geasa nu gii ovddasta norgalašvuoda sáhtttá leat mielddisbuktit riskka, iige leat celkon ahte oazžu dohkkeheami dahje veahki. Gaskavuolta norgga majoritehtaservodahkii lea dehálaš, ja sis geain jo lea unnán luohttámuš, de sáhtttá mielddisbuktit heahpatvuoda, ja dagahit ahte sii geat vásihit veahkaválddi dovdet duppalit hehpehuvvon jus eai áddejuvvo eaige deaivvat profeshunealla veahkkebargiiguin. Go áddet mo oskkáldasvuolta, ja muhtun muddui gudni váikkuha, lea dehálaš vai veahkkevuogádat buorebut nagoda deaivvadit veahkaválddi gillájeaddjiiguin nu ahte sii dovdet iežaset áddejuvvon ja ožžot rivttes veahki.

Dutkamuš čájeha ahte gaskavuolta gaskal veahkaválddi bearrašis, buolvaid rastá ja eallinguimmiid gaskkas, ja sámevuoda, kolonialiserema historjjá ja báikegotti leat kompleksat. Dán guorahallama vuodul ii leat vejolaš ovttagardánit čatnat veahkaválddi ja illastemiid njuolga sámevuhtii ja dihto sohka bealgullelaš sámi identitehtaide ja eallinvugiide.

Hástalusat ja hehttehusat deaivvademiin gaskal veahkaválddi gillájeaddjiid geain lea sámi duogáš ja veahkkebálvalusaid (oassi dutkan 2)

Ovdeš dutkamušat veahkaválddi birra sámi servodagain, maid earret eará Nasjonalt kunnskapscenter om vold og traumatisk stress leat dahkan, čujuhit erenoamáš hástalusaid ja hehttehusaid deaivvademiide veahkaválddi gillájeaddjiid gaskkas geain lea sámi duogáš ja veahkkebálvalusaid (Øverli et al., 2017). Dutkamuš maid mii dál leat čađahan, duodašta ja dievasmahtta dán gova. Mii leat analyseren dieđuid jearahallamiin oktiibuot 25 olbmuin (22 nissona ja 3 almmáiolbmo) iešguđet guovlluin Norgga beale Sámis. Lassin analysii masa jearahallamat mat čoggojuvvojedje gillájeaddjiid ja earáid gaskkas geat gillájedje veahkaválddi ja illastemiid (gč. ovddabealde, oassi

dutkamušas 1) ledje vuodđun, de čađaheimmet jearahallandutkamuša bálvalusfálaldagaid, fágaolbmuid ja sosiála aktevrraid gaskkas geain lei buorre máhttu fáttá birra.

Historjjálaš ja kultuvrralaš cakkít sáhttet hehttet veahkaválddálašvuoda gillájeaddjiid geain lea sámi duogáš ohcat veahki dahje dieđihit veahkaválddálašvuoda birra lagas gaskavuodain ja seksuála illastemiid birra, mat dávjá leat tabu- ja hearkkes fáttát. Dát hástalusat váikkuhit mángga láhkai fágaveahkkebargiid ja bálvalusfálaldagaid bargui veahkaválddálašvuodain ja illastemiin, ja fágabargiide sáhtta leat gáibideaddji jearrat veahkaválddi ja illastemiid birra. Muhtun cakkít leat čadnon dan kultuvrralaš ja sosiála dillái mas veahkaválddi gillájeaddji eallá, nugo sohkabeal- ja seksuálavuoda norpmat, tabut čatnon rupmašii ja seksualitehtii, kollektivisttalaš dahje gudneguoskevaš dilit mat gusket bearraša/soga beaggimii ja riska sosiála ránggáštusaide. Nubbi caggi guoská veahkaválddálašvuoda gillájeaddjiid gaskavuhtii almmolaš bálvalusaide ja servodahkii oppalaččat, ovdamearkka dihte váilevaš luohttámuš eiseválddiide, ahte veahkkefálaldagat eai leat heivehuvvon sutnje dahje hástalusat mat gusket gillii, gulahallamii ja kultuvrii.

Ollu veahkaválddálašvuoda gillájeaddjiin lea unnán luohttámuš dasa ahte servodat oppalaččat nagoda dahje dáhttu lámčit dili dakkár bálvalusfálaldahkii mii váldá vuhtii sámi álbmoga kultuvrralaš ja gielalaš duogáža. Assimilašuvdna- ja dáruiduhttinpolitihkka lea čuohtan garrasit ja ollu sámit vásihit negatiivvaš miellaguottuid, stereotiippaid ja sámevaši árgabeaivvis. Sáhtta leat erenoamáš hearkkes dilli bivdit veahki veahkaválddi maŋŋá jus ieš lea vásihan vealaheami dahje meannuduvvot heajubun ovdal, dahje oaidnán olbmuid vásihit dan. Eará fáktorat mat váikkuhit dasa ahte veahkaválddálašvuoda gillájeaddjit geain lea sámi duogáš eai juoge iežaset vásáhusaid earáiguin, lea čadnon dasa ahte lea lagas gaskavuodta bearrašiin, fulkkiiguin ja báikegottiin. Go geahččala dieđihit veahkaválddi dahje illasteami birra de sáhtta vásihit vuostehágu, juogo iežas bearrašis, fulkkiin dahje báikegottis.

Dieđuid mielde mat bohte nuppi dearvasvuoda- ja eallindiliiddutkamušas Saminor 2:s, mii čađahuvvui UIT Norgga árttalaš universitehtas, čájehuvvo ahte sámi čearddálašvuodta ovtastuvvon nisssonsohkabealliin lea riskafáktor gillát veahkaválddi ja illastemiid eallináiggis (Eriksen et al, 2015). Gávdnosat

riikkaidgaskasaš dutkamis čájehit ahte lea eambo veahkaváldi ja illasteapmi álgoálbmogiid gaskkas, ja erenoamážit nissonolbmuid ja mánáid gaskkas, go majoritehtaálbmogis. Manne nu lea, dasa lea váddáseabbo gávdat vástádusa. Girjjálašvuodas čilgejuvvo dát earret eará koloniserema, assimilašuvnna ja vealaheami váikkuhusaiguin mat ain dáhpáhuvvet odne, lassin sosioekonomalaš dahje kultuvrralaš fáktoriidda (gč. Bjørnholt et al., 2021). Ollu oasseváldiide ledje álgoálbmotdimenšuvdna ja dáruiduhttima ja assimilašuvnna váikkuhusat oahpásat, ja erenoamážit jearahallamiin fágaolbmuiguin ja servodatberošteddjiguin. Muhto olbmot geai jearahalaimet čujuhedje maiddá dasa ahte veahkaváldi ja illasteapmi sáhtta oidnot fápmostruktuvrraid ektui otná sámi servodagas, iešguđet álbmotjoavkkuid, buolvvaid ja sohkabeliid gaskkas.

Sámi álbmot eallá oalle buoret sosioekonomalaš diliin go ollu eará álgoálbmogat máilmmis, ja Norggas eai leat nu čielga erohusat dearvvašvuodas ja eallinkvalitehtas gaskal álgoálbmoga ja eanetlohkoálbmoga nu mo eará riikkain lea. Dattetge čájehit dutkamušat ahte leat mearkkašahtti erohusat psyhkalaš dearvvašvuodas iešguđet osiin sámi álbmogis, ja ahte erenoamážit boazodoallosámiin sáhttet leat erenoamáš hástalusat ja vásihit psyhkalaš streassa. Dát sáhtta leat čadnon dasa ahte eallinvuohki lea áitojuvvon ja riidduide mat gusket ealáhusa boahhteáigái, maid mánga informántta deattuhedje dutkamušas. Veahkaváldi lagaš gaskavuodain ja seksuála illastemiid ferte danin maiddá geahččat dan deattu ektui maid stuorraservodat dagaha.

Lea deatalaš fuomášuhttit ahte sámi báikegottiin leat ollu áššit mat leat oktasaččat eará smávva ja sierranas boaittoealservodagain Norggas. Gažaldat lea danne, mii vejolaččat lea erenoamáš veahkaválddálašvuodas ja vealaheamis sámi servodagain. Min jearahallamat ja girjjálašvuohhta maid mii leat dutkan čalmmustahttet iešvuodaid mat gusket gillii ja kultuvrii, lagaš bearaš- ja lagašgaskavuodaide, ovttaskas olbmo ja sohkabeali gaskasaš geatnegasvuodaide ja kollektiivvalaš jurddašeapmái. Eará dilálašvuodát sáhttet leat čadnon sámiid konkrehta vásáhusaide badjelgeahččamiin, stigmatiseremiin, vealahemiin, dovdduin leat hearkkes dilis, ja maiddá váilevaš rabasvuodain seksualitehta, rupmaša ja sohkabeliid oktavuodaid hárrái. Veahkaváldi ja illasteapmi dávjá jávohuhtto, garvojuvvo ja unniduvvo. Fuolkkit, viiddis bearaš ja searvegoddi veahkehit, muhto sáhttet maid

veahkehit jávohuhttit ja čiegadit, erenoamážit go lea sáhka seksuálalaš illasteamis.

Positiiva ovdáneapmi manjimuš jagiid

Min geahčadeapmi muhtun váidalahtti veahkaválddálašvuodaáššiid gieđahallamis sámi báikegottiin čujuha positiivvalaš rievdadussii áiggi mielde. Dát lea maid juoga maid eanaš min informánttat mitalit jearahallamiin. Seammás deattuhuvvo ahte lea deađalaš čuovvolit sin geat vásihit illasteami ja geaidda dat čuohcá. Lea dárbbaslaš joatkit beaktilis barggu eastademiin eastadan dihte vealaheami boahtteáiggis. Erenoamáš deađalaš lea ahte mánát ja nuorat lea guovddázis. Nugo sámediggeráđđi ja máŋga fágabirrasa, de máŋgat min informánttain váillahit ahte doahpagat rupmaša, seksualitehta ja rádjebidjama birra vuoruhuvvojit eanet oahpahusas ja normaliserejuvvojit.

Manjimuš logijagiid lea politihkalaš ja almmolaš beroštupmi veahkaválddi ja illasteami sámi servodagain lassánan. Dás lea čielga rievdadus dáhpáhuvan sihke sámi servodagas ja majoritehtaservodagas. Sullii 2015 rájes leat mii vásihan viiddis fuomášumi veahkaválddálašvuhtii ja illasteapmái erenoamážit norgga bealde *Sámis*, *Sámedikkis* ja sámi organisašuvnnain, ja maiddái riikkaidgaskasaš eiseválddiin, riikkaidgaskasaš organisašuvnnain, praktihkársuorggis ja dutkiid suorggis. Guovddáš hálddašan- ja strategijadokumeanttain leat sihke ráđđehus, Stuorradiggi ja Samediggi ovddidan čielgasit nannet áŋgiruššama dán suorggis. Seammás leat sámi veahkkebálvalusat, doarjjastruktuurrat, dikšunbálvalusat ja institušuvnnat viiddiduvvon. Duohtavuoda- ja seanadankommišuvnna raporta lea stuora muddui váikkuhan dasa ahte lea lasihan diđolašvuoda dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid birra, ja addá deađalaš ipmárdusa mo áddet ja eastadit veahkaválddi lagas gaskavuodain ja seksuálalaš illastemiid sámi birrasiin. Dattetge lea vuorjašuhtti go mearkkašahtti oassi sámiin ain vásihit vealaheami, givssideami, vaššiságaid ja sámevaši, maid min jearahallojuvvon olbmot dulkojit dáruiduhttima manjeváikkuhussan.

Dattetge lea ain váttisvuhtan go mii eat leat vuos ožžon dohkálaš kriisaguovddášfálaldaga sámi guovddášguovlluin. Máŋggas min informánttain čujuhit buriid ovdamearkkaide mo eastadeapmi ja dieđiheapmi lea vuoruhuvvon suohkanlaš dásis, muhto seammás deattuhit ahte leat stuorra erohusat gelbbolašvuodas veahkaválddálašvuoda, resurssain ja politihkalaš

vuoruhemiin suohkaniid gaskkas mat leat sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde. Ovdamearkka dihtii lea deatalaš ahte eanet suohkanat main lea sámi álbmot ovddidit ja čađahit suohkanlaš doaibmaplánaid veahkaválldi vuostá lagas gaskavuodain.

Lea jáhkehahtti ahte nana gullevažuohta sámevuhtii ja identitehta, erenoamážit nuorat buolvvain, lea dahkan álkibun hállat váttis ja hearkkes áššiid birra. Veahkaválldi ja illasteapmi leat šaddan deháleabbot fáddán maiddá majoritehtaservodagas, mii soaitá leamaš mielde geahpedit stigma maid oallugat ballet muitalit veahkaválldálašvuoda birra sámi servodagain.

Summary

Violence in close relationships and sexual abuse are significant social problems in Sápmi, as in other regions and communities in Norway. At the same time, the challenges surrounding violence and abuse in Sámi environments are, in many ways, complex. The issue has long been invisible and difficult to address, both within the Sámi community and in the broader Norwegian society.

This report is the result of a research project that is part of a larger research programme on violence in close relationships, funded by the Ministry of Justice and Public Security (2020–2024). In connection with the project, a literature review of international indigenous research and post-colonial research on violence and abuse was carried out, which resulted in a separate report (Bjørnholt et al., 2021a). A knowledge overview of violence and abuse in Sámi communities has also been conducted, which is included in the final report of the project.

This project continues previous research on violence in Sámi communities by the Norwegian Centre for Violence and Traumatic Stress Studies (Øverli et al., 2017). The overarching aim of the project is to generate in-depth knowledge about experiences of and encounters with violence and abuse among victims and others affected by violence, their interaction with support services, and the specific characteristics and forms of violence within the Sámi community.

Key Issues

- How is violence in close relationships and sexual abuse experienced and understood by those affected in Sámi communities?
- How does the meeting and collaboration between those affected by violence and support services function in Sámi communities?
- What significance can the historical background and socio-cultural context of Sámi communities have for the understanding of and experiences with violence and abuse?

- What research and professional literature exists on violence and abuse in Sámi communities?

Implementation and Methodology

The project has used qualitative approaches, including ethnographic fieldwork, individual interviews, and literature studies. The fieldwork in North Troms involved around 30 participants, while the interview studies with individuals who were victims of or otherwise affected by violence or abuse, as well as professionals and community actors from support services and organisations, included a total of 25 participants, most of whom had various Sámi backgrounds and affiliations. Literature for the knowledge overview was gathered through searches in Norwegian, Nordic, and international databases, supplemented by manual searches. The material consists of about 50 scientific or professional publications covering the period 2010–2023.

In this summary, we provide an overview of some central and overarching findings from the project's two interview studies.

Experiences of Violence Over the Lifespan in a Sámi and Northern Norwegian Context (Sub-study 1)

This study focuses on the understandings of and experiences with violence in close relationships and sexual abuse in Sámi communities, particularly among women and men who are exposed to violence, who perpetrate violence, or who are affected by violence in other ways. We are interested in knowledge about gender cultures, gendered behaviours, masculinities and femininities that enable violence and abuse. Another central question is how those affected by violence perceive and connect violence and abuse to Sámi history and current Sámi society.

This sub-study consists of a qualitative study in two parts: ethnographic fieldwork and a qualitative interview study with individuals who have experienced violence. The ethnographic fieldwork has served as an important entry point into the field and provided the foundation for both understanding the theme and recruiting participants for the interview study and has also served as supplementary material in the analysis of the interviews. Participants for the interview study were also recruited through nkvt.no, social media, and support services. The ethnographic fieldwork revealed a

relatively high degree of normalisation and almost tacit acceptance of violence in close relationships and sexual abuse in coastal communities in Northern Norway, particularly among the older generation of women. In this report, the field study provides the backdrop for the findings from the interview study. Findings from the fieldwork itself are presented in more detail in an article published in an international anthology (Kiil, 2023).

The interview study consisted of qualitative, semi-structured in-depth interviews with 13 participants, 12 women and 1 man, from various Sámi communities. The findings from the interview study are presented in this report. The material was analysed through a dynamic and “free” analysis of the data, in parallel with reading and discussing relevant literature and theory.

The study has generated rich qualitative material. The report presents some overarching, but not exhaustive, findings. First, there are narratives of violence and abuse across a long period of time and over several generations, spanning the life course. The temporal dimension is important, with both changes and continuity in the experiences of those affected. Secondly, loyalty to family and local communities plays an important role in how participants understand their experiences with violence and abuse, whether these issues are spoken about, and to whom. Thirdly, the connection between experiences of violence and abuse and Sámi identity varies. For some participants, it is aspects of Sámi culture and way of life that enable violence, while others highlight features more related to village culture, such as an unregulated party culture spanning generations, heavy drinking, and a lack of adult supervision, as factors that also enable abuse. Several participants expressed a strong sense of belonging and loyalty to Sámi culture, despite having experienced violence and abuse within the Sámi community. This contributed to the difficulty of speaking out. Some participants also wanted to nuance the connection between Sámi identity and violence by pointing out that the (male) perpetrator was not Sámi, but Norwegian.

We also identify important nuances when we examine how participants in this study talk about what can be referred to as a culture of silence (Øverli et al., 2017; Kiil, 2023). This partly concerns the lack of language for such experiences and for sexuality in general, particularly in the past. It also relates to family, kinship, and, to a certain extent, honour, as well as loyalty to the group and local community. Breaking loyalty and speaking out, both within

the group and to representatives of the Norwegian society, can be risky, and it is not always recognised or met with appropriate support. The relationship with the majority Norwegian society is important, and when trust is already low, being misunderstood or not receiving adequate support from professional helpers can lead to shame and cause a double humiliation for victims of violence. Understanding how loyalty and, to some extent, honour play into this is important for support services to meet those affected in ways that make them feel understood and able to access the right help.

The study shows that the connections between family violence, intergenerational violence, violence in intimate relationships, and the Sámi, colonial history, and local community are complex. It is not possible, based on this study, to definitively link violence and abuse directly to Sámi identity and specific gendered Sámi ways of life.

Challenges and Barriers in the Interaction Between Victims with Sámi Backgrounds and Support Services (Sub-study 2)

Previous research on violence in Sámi communities, including studies conducted by the Norwegian Centre for Violence and Traumatic Stress Studies, points to particular challenges and barriers in the meeting between victims with Sámi backgrounds and support services (Øverli et al., 2017). The study we have conducted confirms and deepens this picture. We analysed interview data from 25 individuals (22 women and 3 men) from various areas in the Norwegian part of Sápmi. In addition to analysis based on the interviews gathered from victims and others affected by violence and abuse (see above, Sub-study 1), we also conducted an interview study among service providers, professionals, and community actors familiar with the topic.

Historical and cultural barriers may prevent victims with Sámi backgrounds from seeking help or reporting violence in close relationships and sexual abuse, which are often taboo and sensitive topics. The work of professional helpers and service providers dealing with violence and abuse is influenced in many ways by these challenges, and it can be difficult for professionals to ask about violence and abuse. Some barriers relate to the cultural and social context in which the victim lives, such as gender and sexual norms, taboos regarding the body and sexuality, collectivist or honour-related concerns related to the family or kin group's reputation, and the risk of social sanctions. The second type of barrier relates to the victim's relationship with public

services and society in general, such as a lack of trust in authorities, inadequate provision of the help needed, or challenges related to language, communication, and culture.

Many victims have little trust that the broader society is capable or willing to provide a service offer that takes into account the cultural and linguistic background of the Sámi population. Assimilation and Norwegianisation policies have left deep scars, and many Sámi still experience negative attitudes, stereotypes, and discrimination today. Seeking help after experiencing violence can make one feel particularly vulnerable if one has previously encountered discrimination or differential treatment or witnessed this happening to others. Other factors contributing to the tendency of victims with Sámi backgrounds to keep their experiences to themselves are the close relationships with family, kinship, and local communities. Attempts to report violence and abuse can meet with various forms of resistance, whether within the family, the kin group, or the local community.

According to data from the second health and living conditions study, SAMINOR 2, conducted by UIT The Arctic University of Norway, Sámi ethnicity combined with being female appears to be a risk factor for experiencing most types of violence and abuse during one's lifetime (Eriksen et al., 2015). A consistent finding in international research is that there is a higher prevalence of violence and abuse among indigenous people, particularly women and children, than in the majority population. The reasons for this are harder to pinpoint, but literature explains it partly by the consequences of colonisation, assimilation, and the ongoing discrimination faced, as well as socio-economic or cultural factors (cf. Bjørnholt et al., 2021a). The indigenous dimension and the consequences of Norwegianisation and assimilation resonated with many of the participants in our interview studies, especially among professionals and community actors. However, our interviewees also pointed out that violence and abuse can be seen in relation to power structures within current Sámi communities, including between different population groups, generations, and genders.

The Sámi population enjoys relatively better socio-economic conditions than many other indigenous groups worldwide, and significant differences in health and quality of life between indigenous populations and majority societies in other countries are not found in Norway. Nevertheless, studies indicate

significant differences in mental health across different parts of the Sámi population, particularly among reindeer herders, who face specific challenges and mental burdens. This may be related to pressures on their way of life and conflicts over the future of the industry, as highlighted by several informants in the study. Violence in close relationships and sexual abuse should therefore also be seen in the context of increasing pressures from the wider society.

It is important to note that Sámi local communities share many similarities with other small, rural communities in Norway. The question is what may be specifically related to violence and abuse in Sámi environments. Our interviews and the literature we have studied highlight aspects related to language and culture, close family and kin ties, reciprocal obligations between individuals and the kin group, and collectivist thinking. Other factors may involve Sámi's specific experiences with oppression, stigmatisation, discrimination, vulnerability, and secrecy around sexuality, the body, and gender relations. Violence and abuse are often silenced, avoided, or downplayed. The family, extended family, and community may step in to help but can also contribute to silencing and hiding, particularly when it comes to sexual abuse.

Innledning

Bakgrunn

Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep kjenner ingen nasjonale grenser, og ingen samfunn eller befolkningsgrupper i et land er uberørt. Det finnes begrenset med kunnskap om vold i ulike geografiske regioner eller i ulike minoritetsgrupper i Norge. Dette gjelder også vold og overgrep blant personer med samisk bakgrunn og i samiske lokalmiljøer.

Temaet har likevel blitt synliggjort i de siste tiårene blant myndigheter, fagfolk, politikere, medier og allmennheten, både i samiske samfunn og på nasjonalt plan. Helse- og levekårsundersøkelsen SAMINOR 2 (2012–2014), der data ble innsamlet også om forekomst av vold og overgrep i områder med samisk bosetting i Norge (Eriksen et al., 2015), fikk stor mediedekning og resulterte både i politiske initiativ og forskningssatsinger. Sametinget i Norge og Justis- og beredskapsdepartementet tok i 2015 initiativ til et forskningsprosjekt om hjelpetjenestenes og politiets arbeid med vold og overgrep i samiske samfunn, som Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) fikk i oppdrag å gjennomføre (Øverli et al., 2017).

Til tross for de nevnte initiativene påpekte Norges institusjon for menneskerettigheter i 2018 at det er behov for å styrke myndighetenes innsats for å ivareta sine menneskerettslige forpliktelser når det gjelder vold mot kvinner og vold i nære relasjoner i samiske samfunn (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2018; se også Abelsen, 2021). I sentrale styrings- og strategidokumenter har myndighetene i de siste årene gått inn for en tydelig styrking av innsatsene på dette feltet. Da Solberg-regjeringen lanserte sin handlingsplan for forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner, «Frihet fra vold» (2021–2024), ble et eget innsatsområde om vold og overgrep i samiske samfunn inkludert i planen, med 19 konkrete tiltak (Justis- og beredskapsdepartementet, 2021). Også Støre-regjeringens opptrappingsplan mot vold og overgrep mot barn og vold i nære relasjoner, «Trygghet for alle» (2024–2028) inneholder et eget kapittel om samiske samfunn (Prop. 36 S (2023–2024)). I Sametingets melding om likestilling (2020) er vold i samiske samfunn definert som et av innsatsområdene. Meldingen ble fulgt opp av

Sametingets handlingsplan mot vold (2023–2025). (Sámediggi – Sametinget, 2020, 2023).

Denne rapporten er resultat av et prosjekt som inngikk som en del i et større forskningsprogram om Vold i nære relasjoner finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet (2020–2024). I tilknytning til prosjektet ble det gjort en litteraturgjennomgang av internasjonal urfolksforskning og postkolonial forskning på vold og overgrep, som resulterte i en egen rapport (Bjørnholt et al., 2021a). Det er også gjennomført en kunnskapsoversikt over vold og overgrep i samiske samfunn. Denne inngår i sluttrapporten fra prosjektet.

Formål og problemstillinger

Det overordnede formålet med dette prosjektet har vært å få mer kunnskap om voldsberørtes opplevelser med vold og overgrep og om møtet mellom de voldsberørte og hjelpetjenestene i samiske samfunn. Sentrale problemstillinger i prosjektet er:

- Hvordan erfares og forstås vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep av voldsberørte i samiske samfunn?
- Hvordan fungerer møtet og samarbeidet mellom voldsberørte og hjelpeapparatet i samiske samfunn?
- Hvilken betydning kan det historiske bakteppet og den sosiokulturelle konteksten i samiske samfunn ha på forståelser av vold og overgrep i samiske samfunn?
- Hvilken forsknings- og faglitteratur finnes om vold og overgrep i *Sápmi* (tematisk innretning, forskningsdesign, funn/konklusjoner, kunnskapshull)?

Ingen av forskerne i dette prosjektet har samisk bakgrunn selv. Likevel har vi inngående kunnskap om samisk historie, kultur og sosiale forhold i *Sápmi*, og vi har deltatt i flere tidligere studier som er relevant for tematikken. Brukerpanelet med representanter for samiske organisasjoner og faginstanser har hatt stor betydning for prosjektet. Det har vært viktig for oss å utføre forskningen med respekt og ydmykhet, og å unngå forklaringer som utelukkende definerer opplevelser og erfaringer som «samiske», men mer å få

fram hvor samiske forhold kan ha gjort en forskjell i intervjudeltakernes erfaringer (se også underkapittelet «Urfolksmetodologi» på s. 59).

Rapportens struktur

Rapporten har tre tematiske deler som kan leses som egne, selvstendige helheter. Metodologiske valg, datamateriale og forskningsetiske spørsmål drøftes derfor i samtlige tre delstudier.

Delstudiene er følgende:

1. Kunnskapsoversikt (forfattere: Solveig Bergman og Nora S. Ruud)

Et av tiltakene i regjeringens handlingsplan for forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner, «Frihet fra vold» (2021–2024), var å gi NKVTS i oppdrag å utarbeide en oversikt over forskning og forskningsbehov knyttet til vold og overgrep i samiske samfunn. I den første delen av rapporten presenterer og oppsummerer vi foreliggende forskning og annen faglitteratur om vold og overgrep i samiske samfunn, med tyngdepunkt på forskningsrapporter, artikler og andre publikasjoner som i første rekke er utgitt i den norske delen av *Sápmi*.¹

2. Voldserfaringer gjennom livsløpet i en samisk og nordnorsk kontekst (forfattere: Mona Kiil og Margunn Bjørnholt)

Her er søkelyset på opplevelser og forståelser av vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn hos kvinner og menn som i oppveksten eller som voksne har blitt utsatt for vold, utøvd vold eller er berørt av volden på andre måter. Vi er interessert i kunnskap om kjønnskulturer og kjønnede omgangsformer som kan bidra til å gjøre vold og overgrep mulig. Et annet sentralt spørsmål er hvordan de voldsberørte ser volden og overgrepene i sammenheng med historiske og nåtidige forhold.

1 *Sápmi* viser til det nordsamiske begrepet for «Sameland», eller de områdene hvor samer tradisjonelt er bosatt i Norge, Sverige, Finland og Russland. Den norske delen av *Sápmi* innbefatter bosettingsområder i Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark. I dag bor og lever flere personer med samisk bakgrunn også utenfor de samiske kjerneområdene og i storbyer.

3. Møtet mellom utsatte for vold og overgrep og hjelpeapparatet (forfatter: Solveig Bergman, med bistand av Nora S. Ruud)

I denne studien har vi sett på tilgang på hjelpetjenester for utsatte og andre berørte av vold og overgrep i samiske samfunn, de utsattes egne erfaringer med tjenestene og om de profesjonelle hjelperne opplever særlige utfordringer eller barrierer i møte med samiske brukere. Vi er særlig interessert i kunnskap om de strukturelle eller kulturelle forhold som bidrar til om utsatte med samisk bakgrunn oppsøker profesjonell hjelp eller ikke.

I det avsluttende kapittelet i rapporten oppsummerer vi våre viktigste funn og gir anbefalinger om og innspill til videre forskning på feltet som vi håper også kan ha betydning for fremtidig politikkutforming.

Del I: Kunnskapsoversikt

(Solveig Bergman og Nora S. Ruud)

Formål, problemstillinger og metode

Kunnskapsoversikten er basert på en deskriptiv-narrativ tilnærming, det vil si en form for litteratursammenstilling hvor formålet er å presentere, beskrive og gi en generell oversikt over relevant forskning rundt temaet vold og overgrep i samiske samfunn (jf. Salminen, 2021). Ettersom dette er et forholdsvis nytt forskningsfelt med foreløpig få publikasjoner basert på original forskning, vurderte vi det ikke formålstjenlig å utføre en systematisk kunnskapsoversikt med formål om å kritisk vurdere og sammenfatte forskningsresultater ved hjelp av forhåndsdefinerte og eksplisitte metoder.

Innhenting av litteratur ble gjort via et litteratursøk i databasen Oria² og Sametingets bibliotek. Ettersom samene er en folkegruppe som er bosatt på tvers av landområder i Norge, Sverige og Finland (samt Russland), gjennomførte vi også søk i databaser for vitenskapelig publisering i Finland og Sverige (Melinda og Libris), og dessuten stikkordssøk i Google Scholar og Google, men søket medførte ingen litteratur vi ikke allerede kjente til.

Følgende søkeord ble brukt i søket: *vold, kjønnsbasert vold, overgrep, seksuelle overgrep, krenkelses, vold i nære relasjoner, voldtekt, same, samisk, samer, psykisk helse, likestilling, kjønn, urfolk, reindriftssamer*, i kombinasjon med «og», «eller», «ikke» (og tilsvarende ord på svensk, finsk og engelsk).

Materialet består av artikler i vitenskapelige tidsskrifter og fagtidsskrifter i tillegg til bokkapitler i antologier og bøker. Vi har tatt utgangspunkt i litteratur fra Norge og Norden, med enkelte unntak. Ettersom vi ikke hadde kunnskaper i samiske språk eller ressurser til oversettelser, måtte vi begrense oss til litteratur publisert på norsk, svensk, finsk og engelsk. Vi har i hovedsak begrenset datamaterialet som benyttes i rapporten til perioden 2010–2023,

2 Oria er en søketjeneste for digitale søk i databaser tilhørende norske fag- og forskningsbibliotek.

ettersom forskningsinteressen for dette temaet har våknet først i de siste omtrent 10–15 årene.

Vi har også benyttet manuelle søk i litteraturlistene til sentrale publikasjoner som fremkom gjennom databasesøket og relevante nettsider. Ytterligere har vi inkludert såkalt «grålitteratur», som rapporter, utredninger og konferansebidrag fra myndigheter, kompetansesentre og interesseorganisasjoner. Et mindre antall masteroppgaver inngår. Vi har også sett på et utvalg av relevante nyhetsoppslag, medieprodukter og debattinnlegg basert på erfaringsbasert kunnskap snarere enn forskning. Denne litteraturen vil kun omtales i korthet, ettersom oppdraget første og fremst dreier seg om forskningslitteratur.

Vårt datamateriale består av om lag 50 artikler, kapitler, rapporter og andre vitenskapelige eller faglige publikasjoner som omhandler vold i nære relasjoner og/eller seksuelle overgrep i *Sápmi*, enten som hovedsakelig problemstilling eller som et sidespørsmål.³ Original forskning, der empiriske data er innsamlet gjennom kvantitativ og/eller kvalitativ forskningsmetodikk, er sparsom. Rent teoretiske forskningsbidrag eller fagartikler og andre publikasjoner der eksisterende data blir brukt eller vist til, er mer vanlige.

Å lage en kunnskapsoversikt innebærer å fortolke, prioritere, sammenstille og ofte forenkle tidvis kompleks forskning. I denne kunnskapsoversikten har vi avgrenset oss til følgende problemstillinger:

- Hvilken forsknings- og faglitteratur finnes om vold og overgrep i samiske samfunn (tematisk innretning; type forskning/litteratur)?
- Hvilken forskningsdesign (metoder, forskningsdata) er brukt?
- Hva er hovedfunnene eller konklusjonene?
- Hvilke kunnskapshull kan identifiseres basert på gjennomgangen av publikasjoner?

Tidligere kunnskapsoppsummeringer

Til tross for at det per dags dato er gjennomført forholdsvis lite forskning på vold og overgrep i samiske samfunn, finnes det flere litteratur- og forskningsoversikter som på en mer indirekte måte berører denne tematikken.

³ Se litteraturlisten, der det primære datamaterialet er markert med asterisker (*).

I en kunnskapsoversikt over likestillingsstatus i samiske samfunn gjennomgås forskning og statistikk med relevans for voldstemaet (Hansen, 2012).

Sametinget i Sverige utarbeidet en kunnskapsoversikt over samers psykososiale uheld med innblikk også i norske forhold, der forskning og litteratur om voldsutsatthet inngår (Stoor, 2016). En kunnskapsoppsummering av forsknings- og utviklingsarbeid som omhandler helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge viste seg også å være nyttig for vårt prosjekt (Blix, 2016; oppdatert av Krane, 2021).

I Norge sammenfattes Astrid Eriksen den tilgjengelige forskningen på vold i samiske samfunn, særlig basert på befolkningsundersøkelsen SAMINOR 2, i publikasjonen *Samiske tall forteller* (Eriksen, 2019). I 2021 offentliggjorde Sametinget i Sverige en rapport om kjønnslikestilling i samiske samfunn (Sametinget, 2021). Som del av denne rapporten skrev Monica Burman kunnskapsoversikten *Våld mot samiska kvinnor – kartläggning och analys av kunskapsläget och behovet av insatser*. Denne inkluderer både nordisk og internasjonal forskning og annen litteratur (Burman, 2021).⁴ Ved NKVTS utarbeidet Margunn Bjørnholt med kolleger som et oppdrag for Justis- og beredskapsdepartementet en rapport om vold og overgrep i urfolkssamfunn basert på utvalgt internasjonal forskningslitteratur. Rapporten drøftet også relevansen av internasjonal urfolksforskning for forskning på vold i samiske samfunn (Bjørnholt et al., 2021a). Disse litteraturoppsummeringene har vært nyttige for vårt arbeid med denne kunnskapsoversikten.

Tematisk struktur

For å skape bedre oversikt over eksisterende kunnskap på området har vi delt litteraturen som vi har gjennomgått inn i fire tematiske kategorier.

De tematiske kategoriene er følgende:

Omfang av utsatthet for vold og overgrep

Den kunnskapen vi har i dag om forekomst og utbredelse av vold og overgrep i den norske delen av *Sápmi*, er i hovedsak basert på den forskningen som Astrid Eriksen med kolleger utførte på bakgrunn av kvantitative data fra

⁴ Tematikken i Burmans kunnskapsoversikt (2021) overlapper på mange områder med vår rapport. Vi anbefaler derfor leserne til å lese begge oversiktene, særlig med tanke på at vi ikke har inkludert all relevant litteratur fra Sverige.

SAMINOR 2-undersøkelsen (2012–2014).⁵ Her gis et overblikk av hovedfunnene fra denne viktige forskningen.

Vold, overgrep og diskriminering

Her gjør vi rede for forskning som har søkelys på historiske, strukturelle og kulturelle faktorer som vi mener er nødvendig for å forstå fenomenet vold og overgrep i Sápmi både i et historisk perspektiv og i dag. I denne sammenhengen er det viktig å belyse hvordan bruken av begrepet «vold» og vold i «nære relasjoner» i samiske samfunn er kontekstuellet betinget.

Kjønn og vold

Også i samiske samfunn er vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep et viktig likestillingsproblem og har en tydelig kjønnsdimensjon. Den forskningen på kjønn og kjønnsrelasjoner som diskuteres her, gir derfor et viktig bidrag til en utdypet forståelse av vold og overgrep i Sápmi.

Møtet mellom berørte av vold og hjelpeapparatet

Gjennomgangen bygger i hovedsak på kvalitative studier og erfaringsbaserte fagartikler om samiske voldsutsattes møte med det offentlige tjenesteapparatet. Her vektlegges særlig funn fra en forskningsrapport utarbeidet av NKVTS (Øverli et al., 2017), supplert med annen relevant forskning og fagkunnskap.

Omfang av vold og overgrep i samiske samfunn

Det er velkjent fra internasjonal forskning at utsatthet for vold og seksuelle overgrep er utbredt i urfolkssamfunn, og særlig blant kvinner og barn. Dette antas å være relatert til historiske traumer som urfolk har opplevd på grunn av kolonisering, strukturell vold, diskriminerende institusjonelle praktiker og marginalisering (Curtis et al., 2002; Payne et al., 2013; jf. Stoor, 2016; Bjørnholt et al., 2021a).

Sammenliknet med den internasjonale forskningen er det fremdeles begrenset med befolkningsbaserte studier om forekomst av vold og overgrep blant urfolk som lever i Norden, det vil si inuitene i Grønland og samene i Norge, Sverige og Finland. De studiene som finnes, gir imidlertid tydelige

5 Se https://uit.no/research/saminstyrdror_no for informasjon om SAMINOR.

indikasjoner på at særlig kvinner og barn med urfolkstilknytning i de nordiske landene har høyere risiko for å utsettes for ulike typer av vold og overgrep, sammenliknet med majoritetsbefolkningen. I dette kapittelet gir vi en oversikt over forskning knyttet til omfang og utbredelse av vold og overgrep i samiske samfunn i Norge og Sverige. I Finland har tilsvarende undersøkelser ikke blitt gjennomført. For studier som omhandler omfanget av vold og overgrep blant inuitene i Grønland, se Bjørnholt et al., 2021a).

For rundt to tiår siden (2002–2004) ble det gjennomført en skolebasert undersøkelse om erfaringer med vold og overgrep blant ungdommer i 15–16 års alderen i seks ulike fylker i Norge. Studien viser at tallene fra Finnmark var høyere enn i andre fylker. I Finnmark rapporterte rundt 9 prosent av jentene og 3 prosent av guttene om seksuelle overgrep, mens 6 prosent av jentene og 3 prosent av guttene hadde erfart fysisk vold fra voksne (Schou et al., 2007). Verken denne undersøkelsen eller senere norske omfangsstudier basert på selvrapporing av erfaringer med vold og overgrep blant barn og unge skiller mellom samiske personer og de med norsk eller annen etnisk tilknytning. Det samme gjelder for omfangsstudier blant voksne og eldre (Thoresen & Hjerdal, 2014; Dale et al., 2023; Sandmoe et al., 2017).

Omfangsstudier der man kan sammenlikne ulike minoritetsgrupper, er metodologisk og ressursmessig utfordrende å gjennomføre. Mot denne bakgrunn er helse- og levekårsundersøkelsen SAMINOR 2 (2012–2014) en unik studie. Dette var den første undersøkelsen av forekomst av vold og seksuelle overgrep i områder med samisk bosetting i Norden. SAMINOR 2 var en oppfølgingsstudie etter SAMINOR 1 (2003–2004), men inkluderte også spørsmål knyttet til vold i nære relasjoner og posttraumatisk stresslidelse (Brustad et al., 2014).

SAMINOR 2 ble gjennomført av Senter for samisk helseforskning ved UiT Norges arktiske universitet (2012–2014). I undersøkelsen inngikk en spørreskjema studie basert på data innsamlet blant 11 600 samiske og ikke-samiske⁶ kvinner og menn, i aldersgruppen 18–69 år. Respondentene kom fra 25 kommuner med samisk (19 %) og ikke-samisk (81 %) bosetting i Nord-Norge

6 Med «ikke-samisk» menes her personer som identifiserte seg som majoritetsnorske, kvenske eller noe annet.

og Trøndelag (Brustad et al., 2014).⁷ Doktoravhandlingen til Astrid Eriksen, *Breaking the silence. Interpersonal violence and health among Sami and non-Sami. A population-based study in Mid- and Northern Norway* fra 2017 er basert på SAMINOR 2-data. I artiklene som inngår i avhandlingen, undersøkes utsatthet for vold og overgrep og sammenhengen med helseplager blant samer sammenliknet med ikke-samer.

SAMINOR 2 – omfang av utsatthet for vold

Resultatene fra SAMINOR 2 viser at personer med samisk tilknytning, og særlig samiske kvinner, i høyere grad rapporterer om voldsutsatthet sammenliknet med ikke-samer i samme geografiske område. Blant de samiske kvinnene rapporterte 49 prosent å ha vært utsatt for emosjonell, fysisk og/eller seksuell vold som barn og/eller voksen, mot 35 prosent av de ikke-samiske kvinnene.⁸ Samiske menn rapporterte også høyere forekomst av fysisk og/eller emosjonell vold enn ikke-samiske menn, her henholdsvis 40 prosent mot 23 prosent. Det ser ikke ut til å være etniske forskjeller når det gjelder seksuelle overgrep blant menn. Her var antallet som rapporterte om overgrep imidlertid så lite at en statistisk sammenlikning ikke er signifikant (Eriksen et al., 2015, s. 592–593).

I SAMINOR 2 rapporterte 13 prosent av kvinnene og 2 prosent av mennene å ha blitt utsatt for vold fra (tidligere eller nåværende) samlivspartner. Her er det tydelige etniske forskjeller, særlig blant kvinnene. En høyere andel samiske kvinner oppga å ha blitt utsatt for partnervold enn ikke-samiske kvinner, her henholdsvis 17 prosent mot 12 prosent. Samiske kvinner rapporterte oftere om både fysisk og emosjonell partnervold enn ikke-samiske kvinner. Hva angår seksuell partnervold, var det ingen signifikant forskjell (Eriksen et al., 2021, s. 5–6).

Resultatene bekrefter forskningsfunn både i Norge og internasjonalt om kjønnsforskjeller i utsatthet for partnervold (Thoresen & Hjemdal, 2014; Dale et al., 2023). Samtidig er det viktig å påpeke at SAMINOR-undersøkelsen ikke inkluderte spørsmål om alvorlighetsgrad eller hyppighet av volden (Eriksen &

7 Ettersom det ikke foretas offisiell registrering av hvem som har samisk bakgrunn eller identitet, vet vi ikke nøyaktig hvor mange samiske personer som bor i Norge. Det er ikke heller mulig å ha representative utvalg av respondenter med samisk bakgrunn. SAMINOR-studiene er derfor basert på at deltakerne selv forteller om de har samisk bakgrunn eller ikke.

8 Vi avrunder prosentene i denne gjennomgangen.

Melhus, 2022, s. 227). Begge nasjonale forekomststudier av vold og voldtekt som er gjennomført av NKVTS (Thoresen & Hjemdal, 2014; Dale et al., 2023), viser at kvinner og menn blir utsatt i omtrent samme grad for den mindre alvorlige partnervolden, men at kvinner utsettes hyppigere for den mer alvorlige, gjentakende og kontrollerende volden i parforhold. Forskerne fant også at respondenter som oppga majoritetssamiske områder som bosted, hadde høyere sannsynlighet for å ha vært utsatt for enhver form for vold enn andre deltakere i studien (Eriksen et al., 2015, s. 591).

SAMINOR-studien fant også forskjeller mellom samer og ikke-samer i rapportert forekomst av vold i barndommen. Mens 31 prosent av de samiske kvinnene rapporterte å ha blitt utsatt for vold i barndommen, var andelen nærmere 22 prosent blant de ikke-samiske kvinnene. Tydeligst var forskjellene i utsatthet for seksuell og emosjonell vold. Blant samiske kvinner som hadde blitt utsatt for vold i barndommen, oppga 21 prosent emosjonell vold som voldsform, mot 13 prosent av de ikke-samiske kvinnene. Flere samiske enn ikke-samiske kvinner rapporterte også om høyere forekomst av seksuell vold under oppveksten, her henholdsvis 17 prosent versus 12 prosent (Eriksen et al., 2018, s. 5).

Kvinner og menn som har opplevd vold i oppveksten, ser ut til å bli oftere utsatt for partnervold senere i livet sammenliknet med andre grupper. Også her er det etniske forskjeller blant kvinnene: Av samiske kvinner hadde 7 prosent blitt utsatt for vold i barndommen og fra partner, mot 4 prosent av de ikke-samiske kvinnene (Eriksen et al., 2021, s. 6; Eriksen & Melhus, 2022, s. 228).

Blant samiske menn rapporterte 28 prosent å ha blitt utsatt for vold som barn, mot 17 prosent av de ikke-samiske mennene. Flere samiske menn rapporterte om emosjonell vold (21 %) enn ikke-samiske menn (12 %). Samiske menn oppga høyere forekomst av fysisk vold som barn (14 %), i forhold til både ikke-samiske menn (7 %), samiske kvinner (12 %) og ikke-samiske kvinner (10 %) (Eriksen et al., 2018, s. 5).

I et livsløpsperspektiv er samiske kvinner særlig utsatt for vold: 13 prosent har vært utsatt både i barndommen og som voksne. Blant ikke-samiske kvinner var tilsvarende andel 7 prosent (Eriksen et al., 2015).

Uavhengig av kjønn og etnisitet ble emosjonell (psykisk) vold rapportert å være den mest vanlige formen for vold, både i oppveksten og som voksen (Eriksen et al., 2015, s. 591). Dette sammenfaller med resultatene fra en undersøkelse om psykisk helse blant unge samer (16–31 år). Her oppga litt over halvparten av respondentene at de hadde blitt utsatt for emosjonell vold i løpet av livet, mens én av fire hadde opplevd fysisk vold. Om lag 30 prosent, flest jenter og unge kvinner, hadde blitt utsatt for seksuelle overgrep (Hansen & Skaar, 2021, s. 126).

Som en sammenfatning kan vi konkludere med at etnisitet (å være samisk) og kjønn (å være kvinne) ser ut til å være risikofaktorer for å bli utsatt for de fleste typer av vold og overgrep i løpet av livet. Det ble i analysene til Eriksen og kolleger justert for sosioøkonomiske og demografiske forskjeller mellom gruppene (alder, utdanning, inntekt, alkoholbruk og tilknytning til religion). Disse forklarte litt av den etniske forskjellen mellom samer og ikke-samer, men ikke på langt nær alt (Eriksen, 2020).

I mars 2024 ble rapporten *Våld mot samiska kvinnor* offentliggjort i Sverige (Brandén et al., 2024). I rapporten, som er sluttresultatet av et prosjekt ved samme navn⁹, inngår resultat fra en kvantitativ undersøkelse om voldsutsattheten blant samiske kvinner i Sverige. Den kvantitative studien bygger på datamateriale som ble samlet inn gjennom to tidligere undersøkelser. Totalt deltok 17 843 personer (Brandén et al., 2024). Basert på sammenlikning mellom de to kvantitative undersøkelsene fant forskerne at samiske kvinner oppgir høyere utsatthet for både fysisk, psykisk og seksuell vold sammenliknet enn andre kvinner bosatt i Sverige anno 2017 (Brandén et al., 2024).

Ifølge forskerne oppgir en høyere andel samiske kvinner i Sverige å ha blitt utsatt for grovere former for seksuell vold sammenliknet med ikke-samiske kvinner. Flere samiske kvinner oppgir å ha opplevd voldtektsforsøk og voldtekt, i tillegg til høyere utsatthet for psykisk press og seksuell tvang. Forskerne fant ingen signifikante forskjeller når det gjelder seksuell trakassering eller andre seksuelle overgrep som blant annet beføling (Brandén et al., 2024).

⁹ Les mer om prosjektet på Umeå universitets nettsider: <https://www.umu.se/forskning/projekt/vald-mot-samiska-kvinnor/>

Studien i den svenske delen av *Sápmi* fant høyere forekomsttall på seksuelle overgrep blant både samiske og ikke-samiske kvinner sammenliknet med resultatene i SAMINOR 2-undersøkelsen. Det samme gjelder også for psykisk vold, hvor Brandén med kolleger (2024) finner at en høyere andel samiske kvinner har vært utsatt for alle former for psykisk vold sammenliknet med kvinner generelt i Sverige. Forekomsttallene fra den svenske delen av *Sápmi* er også i denne sammenheng høyere enn resultatene knyttet til psykisk vold i SAMINOR 2-undersøkelsen. Undersøkelsen viser også at samiske kvinner i Sverige rapporterer om høyere utsatthet for fysisk vold, sammenliknet med kvinner i landet generelt (Brandén et al, 2024).

Det rapporteres altså høyere forekomsttall blant samiske kvinner i Sverige sammenliknet med SAMINOR 2-undersøkelsen, med hensyn til både seksuell, psykisk og fysisk vold. Spørsmålene i SAMINOR 2 er formulert noe mer generelt sammenliknet med den svenske studien, noe som ifølge Brandén et al. (2024) kan forklare hvorfor det rapporteres om lavere utsatthet i Norge.¹⁰

Brandén og kolleger (2024) undersøkte i tillegg utsatthet for vold blant samer som identifiserte seg som LHBTQ+. I denne sammenheng fant forskerne at en høyere andel LHBTQ+-samer utsettes for vold enn andre samer. Studien viser blant annet at om lag 65 prosent av LHBTQ+-samer oppgir å ha blitt utsatt for seksuell vold, sammenliknet med om lag 31 prosent samer for øvrig (Brandén et al., 2024).

Helsekonsekvenser av vold og overgrep

Eriksen med kolleger så på sammenhengen mellom voldsutsatthet i barndommen og psykiske og fysiske plager senere i livet. Uavhengig av etnisitet rapporterte de som hadde opplevd vold i barndommen, høyere forekomst av fysiske kroniske smerter i voksen alder, sammenliknet med gruppen som ikke hadde blitt utsatt for vold. Disse personene rapporterte også om over tre ganger så høy risiko for psykiske helseplager i voksen alder (Eriksen et al., 2016; Eriksen et al., 2018, s. 5–6; Eriksen, 2019, s. 45–46). Totalt rapporterte en noe høyere andel av de samiske respondentene om psykiske helseplager sammenliknet med de ikke-samiske respondentene. Vold

¹⁰ Den svenske studien inneholder flere spørsmål om vold – ett om fysisk vold, fem om psykisk vold og seks om seksuell vold. Spørsmålene i den svenske studien er formulert på samme måte som i de norske nasjonale omfangsundersøkelsene (jf. Dale et al., 2023).

i barndommen kunne forklare en betydelig del av denne forskjellen (Eriksen et al., 2018, s. 6).

I likhet med flere andre voldsstudier viser også SAMINOR 2 at utsatte for partnervold har en høyere risiko for psykiske helseplager som angst og depresjon enn dem som ikke har opplevd vold. Forskerne fant imidlertid ingen større forskjeller mellom kjønnene eller mellom de samiske og ikke-samiske respondentene. De som hadde vært utsatt for både vold i barndommen og partnervold, rapporterte enda høyere forekomst av psykiske helseplager, og blant disse hadde de som hadde blitt utsatt for seksuell partnervold, høyest forekomst av psykiske helseplager (Eriksen et al., 2021; Eriksen & Melhus, 2022).

Basert på SAMINOR 2, studerte Friborg et al. (2017) sammenhengen mellom diskriminering, psykisk helse og livstilfredsstillhet (well-being) blant samer og ikke-samer. De studerte spesielt hvordan resiliens påvirker «well-being». Gruppen som hadde opplevd mest diskriminering (men sterk samisk tilhørighet) var minst negativt påvirket. De hadde høyest grad av «well-being» sammenliknet med andre som var utsatt for diskriminering, og dem som ikke var det. Resiliensfaktorer som særlig påvirket positivt, var personlig styrke og familiesamhold (Friborg et al., 2017).

Også studien om vold mot samiske kvinner i Sverige finner sammenheng mellom utsatthet for vold, både psykisk, fysisk og seksuell, og helseplager. Forskerne fant høyere risiko for psykiske helseplager enn somatiske helseplager, og tydeligst sammenheng fant forskerne mellom voldsutsatthet og stress, i tillegg til selvmordstanker (Brandén et al., 2024).

Hvem utøver volden?

I SAMINOR 2 ble de deltakerne som rapporterte om at de hadde vært utsatt for vold eller overgrep, spurt om sin relasjon til voldsutøver.¹¹ Funnene viser at voldsutøver oftest var en person som den utsatte kjente. En fjerdedel av både samer og ikke-samer rapporterte samlivspartner som voldsutøver, mens flere samer (25 %) enn ikke-samer (18 %) oppga at voldsutøver var «ukjent». Om lag en tredjedel (31 % blant samer og 33 % av ikke-samer) oppga at det var et

¹¹ Flere rapporterte om utøvere/overgripere som tilhørte flere kategorier. Summen blir derfor over 100 prosent.

familiemedlem eller en slektning som hadde utøvd vold mot dem, og om lag halvparten (54 % av samene og 48 % av ikke-samene) oppga at utøveren var «annen kjent person» (Eriksen, 2020, s. 133). De etniske forskjellene var ikke store. Over halvparten i begge grupper oppga at utøveren var (eks-)partner, familiemedlem eller slektning. En litt større andel blant samene oppga at den som utøvde volden, var «ukjent» eller «annen kjent person», sammenliknet med den ikke-samiske gruppen. I studien ble det ikke spurt om voldsutøvers kjønn eller etniske bakgrunn.

Vold, overgrep og diskriminering i samisk kontekst

I dette delkapittelet gir vi en oversikt over den forskningen som har søkelys på den kontekstuelle rammen for fenomenet vold og overgrep i samiske områder, både historisk og i dag. Innledningsvis ser vi nærmere på begrepene «vold» og «overgrep» og «vold i nære relasjoner».

Hva er vold og overgrep?

Det finnes en rekke ulike definisjoner av vold og overgrep. En mye brukt definisjon, særlig i Norge, er Per Isdals voldsdefinisjon (Isdal, 2000). Denne inkluderer et bredt spekter av handlinger:

Vold er enhver handling rettet mot en annen person som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe den vil (Isdal, 2000, s. 36).

Med utgangspunkt i Isdals definisjon kan det likevel være vanskelig å fange den særegne historiske og sosiale konteksten som samer i Norge befinner seg i, med tanke på ettervirkningene av assimilering- og fornorskningspolitikken og den diskriminering på ulike arenaer som mange samer fremdeles utsettes for. I tillegg til interpersonell vold i form av fysisk, seksuell, psykisk, økonomisk og materiell vold eller trusler om vold som rettes mot enkeltmennesker, er det derfor viktig å inkludere det som Verdens helseorganisasjon (WHO) benevner

«kollektiv vold» i sin voldsdefinisjon (Krug et al., 2002).^{12 13} Kollektiv eller strukturell vold kan ramme enkelte grupper eller et samfunn, gjennom blant annet strukturelle overgrep og institusjonalisert diskriminering utøvd av statlige myndigheter, for eksempel i form av kolonisering og assimilering av urfolk (jf. Øverli et al., 2017; Bjørnholt et al., 2021a).

Også om den historiske fornorskingsprosessen er over, preger virkningene av denne politikken fremdeles samiske samfunn, blant annet i form av diskriminering, mobbing og hatefulle ytringer som rettes mot samer, og ulike typer av psykososiale konsekvenser på både individ- og gruppenivå. I denne kunnskapsoversikten vil etnisk diskriminering av samer ses i sammenheng med vold og overgrep, og vi inkluderer sentrale forskningsbidrag om denne tematikken.

Hva er vold i «nære relasjoner»?

I denne kunnskapsoversikten har vi tatt utgangspunkt i studier og litteratur som omhandler fysisk og psykisk vold, og dessuten seksuelle overgrep som rettes mot voksne, barn og unge i samiske samfunn. Tyngdepunktet er i denne sammenhengen på vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep som finner sted i parforhold og innenfor familien, den utvidede familien/slekten og i lokalmiljøet.

Begrepet «vold i nære relasjoner» assosieres i Norge i stor grad med vold som utføres mellom nåværende eller tidligere familiemedlemmer. I straffelovens § 282 *Mishandling i nære relasjoner* defineres nære relasjoner som nåværende eller tidligere samboer, ektefelle, barn, stebarn og foreldre, i tillegg til person(er) i husstanden eller i sin omsorg (Straffeloven, 2005). Likevel kan man ha nære bånd til personer som ikke inkluderes i straffelovens definisjon, som for eksempel andre familiemedlemmer eller nære venner (Lillevik, 2019). Begrepet defineres derfor ofte i voldsforskningen på en mer utvidet måte og avhenger av et individs sosiale kontekst. Dette blir tydelig i den samiske

12 [Vold er] tilsiktet bruk av fysisk kraft eller makt, faktisk eller ved hjelp av trusler, rettet mot en selv, andre enkeltpersoner, eller mot en gruppe eller et samfunn, som enten resulterer i eller har stor sannsynlighet for å resultere i fysisk skade, død, psykologisk skade, feilutvikling eller deprivasjon» (Krug et al., 2002, s. 1084).

13 Også selvpåført vold inngår i WHO's definisjon og kan ha relevans i urfolkssammenheng. For eksempel tyder forskning på at suicidalitet og selvmord er et alvorlig samfunnsproblem blant arktiske urfolk, så også blant enkelte grupper i *Sápmi*, og kanskje særlig blant samiske menn bosatt i samiske kjerneområder (Stoor 2020; NOU 2023: 5, s. 186).

kulturens utvidede begrep og forståelse av «familie». Storsamfunnets eller myndighetenes forståelse av hva som tillegges begrepet «nære relasjoner», kan virke noe begrenset ettersom «familie» og «slekt» i samisk kultur inkluderer en rekke flere enn ens umiddelbare kjernefamilie.

Fornorskning og assimilering

Som urfolk har samer i Norge blitt utsatt for assimilering- og fornorskningpolitikk i regi av myndighetene fra midten av 1800-tallet til langt ut i etterkrigstiden. Fornorskningpolitikken ble institusjonalisert gjennom lovgivning og praktisk politikk, og særlig ble skolen en arena for å assimilere samene og gjøre dem *norske*. Mange samiske barn ble sendt på internatskoler og barnehjem, for å oppdras til norskspråklige borgere. Både nasjonalt og lokalt ble det samiske forbundet med noe «fremmed». Rasistiske holdninger preget både politikken og den offentlige diskursen og bidro til iverksettelsen av undertrykkende tiltak. Assimileringspolitikken har ført til at store deler av den samiske befolkningen mistet både språk, kultur og identitet (Minde, 2005). Også andre minoriteter, som de nasjonale minoritetene kvener/norskfinner og skogfinner, ble utsatt for fornorskningpolitikken (Dokument 19. Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023).

Det finnes svært lite forskning på de psykososiale og kulturelle konsekvenser som assimileringspolitikken kan ha hatt for samene (Minde, 2005; Stoor, 2016). Internasjonal forskning viser at kolonisering og undertrykking av urfolk kan gi historisk-kollektive traumer som gir individuelle utslag i flere generasjoner, for eksempel i form av helseplager, rusmisbruk og fattigdom, eller følelser av skam, skyld, dårlig selvbilde, utvikling av følelser av mindreverd og kritikk av den egne etniske gruppen. Slike traumer kan være en medvirkende årsak til de høye forekomstene av vold og overgrep blant urfolk i dag (Kirmayer et al., 2014). Vi vet fra voldsforskningen at personer som er utsatt for vold eller overgrep ofte opplever skam i forbindelse med hendelsen (Aakvaag et al., 2016). For voldsutsatte samer kan følelsen av skam over ens samiske tilhørighet og frykt for stigmatisering ytterligere øke opplevelsen av skam forknippet med overgrepet (Eriksen, 2020).

Et annet begrep som kan benyttes til å belyse hvordan den historiske behandlingen av samer kan ha påvirkning gjennom flere generasjoner, er kumulativ diskriminering (Midtbøen & Lidén, 2016). Opplevelser og konsekvenser av diskriminering i én generasjon kan overføres til senere

generasjoner og påvirke også deres selvforståelse og muligheter for livsutfoldelse, selv om de ikke nødvendigvis har opplevd diskriminering selv.

Fra 1970- og 1980-tallet opplevde flere samer økt eierskap til sin samiske identitet. Dette resulterte i en revitalisering av samisk kultur og språk og en økt etnopolitisk bevissthet og mobilisering. Særlig Altasaken,¹⁴ som kulminerte 1979–1982, ble et viktig vendepunkt og et symbol for samenes kamp mot diskriminering og for politisk selvstyre og samenes rettigheter. Kampen bidro i stor grad til en endring i norsk samepolitikk. Dette fikk blant annet uttrykk i sameloven (1987) og at Sametinget ble opprettet (1989), og dessuten at en rekke samiske medier og utdannings- og kulturelle institusjoner ble etablert. Dermed kan man si at fornorskningspolitikken formelt ble avsluttet (Minde, 2005).

Stortinget opprettet i 2018 en Sannhets- og forsoningskommisjon for å granske myndighetenes og norske statens fornorskningpolitikk og urett overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Kommisjonen fikk også i oppdrag å undersøke eventuelle ettervirkninger av fornorskningspolitikken og å legge frem tiltak som fremmer større likeverd i befolkningen. Kommisjonen leverte sin rapport 1. juni 2023 til Stortinget (Dokument 19. Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023).¹⁵ Arbeidet har bidratt til ny kunnskap om virkningene av fornorskningspolitikken og gir viktig innsikt også for å forstå og forebygge vold i nære relasjoner i samiske samfunn. Det at personer fra urfolkssamfunn får fortelle sine historier om overgrep, tap og over-levelse er sentralt i pågående dekoloniseringsprosesser også globalt (Smith, 2012).

Diskriminering, mobbing og hatytringer

I dag er samenes status som urfolk i Norge beskyttet av både nasjonalt og internasjonalt lovverk. Den samiske befolkningen står i en særstilling sammenliknet med andre minoritetsgrupper i Norge, dels av historiske grunner og dels fordi samer i dag har en sterk rettslig status som et urfolk med selvstyre, og med et eget språk- og forvaltningsområde (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2018; se også Abelsen, 2021). På tross av beskyttelse

14 Politisk konflikt hvor samiske interesser og miljøverninteresser gikk imot vannkraftutbygging i Indre Finnmark.

15 Se <https://uit.no/kommisjonen> (lastet ned 11. april 2023).

i lovverket dokumenterer flere studier at det fremdeles er mange i den samiske befolkningen som opplever diskriminering, trakassering, nedsettende bemerkninger, stereotype forestillinger og negative holdninger (Hansen et al. 2008; Hansen et al. 2016; Hansen & Skaar, 2021; Midtboen & Lidén, 2015). Som nevnt ovenfor inkluderes litteratur om diskriminering av samer i denne kunnskaps-oversikten på bakgrunn av at dette fenomenet kan ses i sammenheng med vold og overgrep.

Størsteparten av forskningen på diskriminering av samer i Norge har hatt søkelys på fornorsknings- og assimileringspolitikken i et historisk perspektiv (Midtboen & Lidén, 2016; se også Josefsen, 2006). I de senere årene har forskning på subjektiv eller selvrapportert diskriminering og mobbing av personer med samisk tilknytning kommet mer i forgrunnen, med den norske statens assimileringspolitikkk som et viktig bakteppe. I denne forskningen er søkelyset på sammenhengen mellom diskriminering og svekket psykisk og fysisk helse i den samiske befolkningen. «Minoritetsstress» er en tilleggsbelastning som samer og andre personer fra stigmatiserte grupper kan utsettes for på grunn av sin minoritetsstatus (NOU 2023: 5, s. 85–86; 186–187).

Doktoravhandlingen til Ketil Lennart Hansen (2011), som var basert på data om forholdet mellom psykisk helse og etnisk diskriminering fra den første SAMINOR-studien (2003–2004), er et viktig eksempel på denne typen av forskning. Hansen med kolleger viser at en betydelig andel samer opplever diskriminering og mobbing, og at samer er mer utsatt enn majoritetsbefolkningen. Hver fjerde samisktalende mann og hver tredje samisktalende kvinne har opplevd diskriminering som følge av sin samiske bakgrunn. Samer som bor i områder der samene er i minoritet rapporterer høyest nivå av diskriminering. Forskningen til Hansen viser også at etnisk diskriminering er assosiert med dårligere selvvardert psykisk helse hos personer med samisk tilknytning (Hansen, 2011).

I den andre SAMINOR-studien rapporterte en klart høyere andel av de samiske respondentene å ha blitt utsatt for diskriminering, sett i forhold til de ikke-samiske respondentene i samme region (Hansen et al., 2016). Selvopplevd diskriminering på grunn av etnisitet, kjønn og geografisk bakgrunn hørte til de mest utbredte diskrimineringsformene. Personer som oppga sterk samisk tilhørighet, rapporterte om betraktelig mer diskriminering enn ikke-samiske personer. Omtrent en tredjedel av både menn og kvinner med sterk samisk

tilhørighet rapporterte å ha blitt utsatt for etnisk diskriminering. Personer med samisk tilhørighet som bodde i majoritetsnorske områder, rapporterte høyere grad av diskriminering enn ikke-samer i samme område (Hansen et al., 2016; Hansen, 2016). I likhet med norske studier fant Brandén et al. (2024) i sin studie at en høy andel samer oppgir å ha blitt utsatt for diskriminering minst én gang i løpet av livet (jf. NOU 2023: 5, s. 186–187).

Studien *Reindriffts hverdag* har blant annet undersøkt forekomsten av diskriminering, trusler og vold blant reindrifftsbefolkningen i Norge. Undersøkelsen tok sikte på å undersøke hva slags betydning ulike arbeids- og levekår har for psykisk helse og livskvalitet innad i reindrifftsbefolkningen (Møllersen, 2018). Studien var et samarbeid mellom Norske Reindrifftssamers Landsforbund (NRL) og Samisk nasjonal kompetansetjeneste for psykisk helsevern og rus (SANKS). Undersøkelsen illustrerer at den reindrifftsamiske befolkningen opplever at de er særlig utsatt for diskriminerende handlinger. I denne sammenheng oppga nesten 70 prosent at de selv, og/eller deres familie, hadde blitt trakassert på bakgrunn av deres tilhørighet i reindriften. I tillegg oppga om lag halvparten at de hadde blitt utsatt for vold, trusler eller skadeverk fra personer utenfor reindriften (Møllersen, 2018; se også Dokument 19. Sannings- og forsoningskommisjonen, 2023, s. 367–368).

I en landsomfattende undersøkelse om befolkningens holdninger til samer og nasjonale minoriteter (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022) konkluderes det blant annet med at det er mangel på kunnskap om samer og nasjonale minoriteter blant befolkningen i Norge og en relativt høy støtte til enkelte stereotypiske utsagn om samer. Høyest grad av observert hatprat eller hets rettet mot samer finner man ifølge undersøkelsen i Midt- og Nord-Norge. Både hatprat/hets og de stereotypiske utsagnene er ofte knyttet til spørsmål om samers status som urfolk og hva det fører med seg i form av særrettigheter og andre ordninger (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022). En Amnesty-rapport fra 2023 viser at debatter om samiske temaer på Facebook er preget av negative holdninger og stereotypiske fremstillinger (Amnesty, 2023).

Kjønn og vold i Sápmi

Kolonialisering, assimilering og fornorskning kan ikke ses som den eneste strukturelle forklaringen på vold og overgrep i samiske samfunn. Det er også andre samfunnsmessige faktorer og forhold som kan knyttes til økt risiko for vold. I dette kapitlet gjør vi rede for forskning og faglitteratur som betrakter vold og overgrep i samiske samfunn som et uttrykk for manglende kjønnslikestilling og kjønnsmessig skjeve maktforhold. Dette er spørsmål som har hatt stor betydning for samiske kvinneaktivister og -organisasjoner i lang tid.

Vold mot kvinner, samisk feminisme og kvinneorganisering

Samisk kvinneorganisering har lange historiske røtter¹⁶ og har alltid vært en viktig del av samisk aktivisme (Halsaa, 2013; Halsaa, 2020; Dankertsen, 2020). Kvinner deltok aktivt i Alta-bevegelsen på 1970- og 1980-tallet og hadde en viktig plass i den etnopolitiske mobiliseringen blant samer som fant sted ved denne tid. Astri Dankertsen påpeker at samisk kvinnepolitikk og feminisme ikke skal ses kun som mobilisering for kvinners rettigheter, men også i forbindelse til kampen for samiske rettigheter til land og vann, kultur og språk. Rettferdighet knyttet til kjønn og samisk feminisme er dermed direkte knyttet til det samiske urfolkets rett til etnisk likestilling og selvbestemmelse (Dankertsen, 2020; se også Kramvig & Flemmen, 2010; Kuokkanen, 2019; Knobbblock, 2022a).

Kjønn og likestilling ble satt på dagsordenen fra midten av 1970-tallet i den norske delen av Sápmi (Josefsen, 2014; Halsaa, 2013). Særlig spørsmål rundt reindriftskvinnenes stilling engasjerte mange samiske aktivister. Den samiske kvinnemobiliseringen skjøt fart under FN:s kvinnetiår for likestilling, utvikling og fred (1975–1985). I denne perioden oppsto urfolksfeminisme i flere land, og i Norden møttes samiske kvinneaktivister på de store nordiske kvinnekonferansene «Nordisk Forum» i Oslo i 1988 og i Åbo 1994 (Halsaa, 2013).

Vold mot kvinner og seksuelle overgrep ble et viktig tema i Sápmi mot slutten av 1980-tallet i kjølvannet av avsløringen av en rekke overgrep mot jenter og unge kvinner i indre Finnmark, og som et resultat av politisk press fra det

¹⁶ Elsa Laula Renberg var sentral i organiseringen av den samiske befolkningen på begynnelsen av 1900-tallet. Hun tok også initiativ til den første samiske kvinneorganisasjonen (Halsaa, 2013).

samiske sivilsamfunnet, særlig fra kvinneaktivister (Minde & Utsi, 2011). En alarmtelefon for voldsutsatte kvinner ble åpnet i Karasjok i 1987, etter at flere seksuelle overgrep hadde blitt avslørt i kommunen. Da finansieringen av alarmtelefonen opphørte, bidro protestene mot beslutningen til at den samiske kvinneorganisasjonen *Sàràhkkà* ble etablert i 1988, som en felles organisasjon for samiske kvinner over landegrensene (Henriksen, 2013). En annen samisk kvinneorganisasjon, *Sàmi NissonForum*, ble opprettet i 1993 (Dankertsen, 2020; Halsaa, 2020). Mannsorganisasjonen *Dievddut* ble etablert i Kautokeino som en reaksjon på den rekken av overgrepssaker som ble oppdaget i kommunen i årene 2005–2007 (Henriksen, 2013).

I 2007 initierte *Sàmi NissonForum* en nordisk samisk likestillingskonferanse om «Makt og avmakt i et kjønnsperspektiv», der også vold og overgrep mot kvinner var et sentralt tema. Konferansen ble arrangert i Oslo, i april 2007.¹⁷ Samme år arrangerte *Sàràhkkà* seminaret «Vold i nære relasjoner i samiske lokalmiljø» i Kautokeino (Minde & Utsi, 2011). I rapporten fra seminaret skriver arrangørene at Kautokeino ikke er et enestående eksempel, og at vold og overgrep skjer rundt om i Finnmark og Nord-Troms. De spør seg «om det har utviklet seg en akseptkultur i Finnmark og *Sápmi*, der voldsutsatte jenter og gutter må lære seg å tåle den volden de blir utsatt for i ungdomsårene» (Minde & Utsi, 2011, s. 3). En av innlederne, Jan-Erik Henriksen, stilte spørsmålet om overgrepene kan ha noe å gjøre med samiske menns holdninger til kvinner og jenter (Henriksen, 2013). I rapporten pekes det også på at volden rammer samiske kvinner på flere områder enn det majoritetskvinner i Norge opplever, i og med at samiske kvinner også opplever en institusjonell form for vold, som diskriminering og rasisme. Andre særtrekk kan ha å gjøre med den kollektivistiske tenkningen i samiske samfunn. For eksempel er tausheten rundt vold og overgrep en mer uttalt norm i samiske miljøer sammenliknet med de norske, der volden er mer underforstått. Ytterligere kjennetegnes samiske miljøer oftere av at de som utsettes for vold, risikerer å bli utstøtt fra familie og lokalsamfunn (Minde & Utsi, 2011).

Kautokeino kommune stilte i 2009 krav til nasjonale myndigheter om etablering av et samisk krisesenter og et familievernkontor, og dessuten støtte til forskning på vold mot kvinner i samiske samfunn (Henriksen, 2013). Også

¹⁷ <https://kjonnsforskning.no/nb/2007/04/nar-kulturen-blir-syndebukk> (lastet ned 15.10.2024).

om initiativet ikke resulterte i konkrete tiltak hadde tematikken nå blitt løftet opp til politisk nivå og fått legitimitet. I samisk politikk har voldstemaet blitt betraktet som en integrert del av likestillingspolitikken siden Sametingets handlingsplan for likestilling (2009–2013) ble godkjent i 2008. Handlingsplanen innførte «bekjempelse av vold i nære relasjoner» som et nytt innsatsområde (Josefsen, 2014). Sametinget ønsket dermed å sette vold i nære relasjoner på den offentlige dagsordenen i *Sápmi*: «Både kvinner og menn skal ha rett til et liv fritt fra vold og trusler og barn skal ha rett til et liv fritt for overgrep og frykt» (Sametinget, 2008, sitert i Minde & Utsi, 2011, s. 5). Særlig fra midten av 2010-tallet har vold og overgrep vært et viktig tema for Sametinget, sametingspolitikere og samiske organisasjoner. Temaet ble også vektlagt av nasjonale myndigheter, Norges institusjon for menneskerettigheter, Likestillings- og diskrimineringsombudet og nasjonale interesseorganisasjoner som Krisesentersekretariatet. Norske Reindriftssamers Landsforbund tok i 2019 initiativ til prosjektet *Mot til handling* for å skape mer bevissthet rundt vold og overgrep.¹⁸

Innenfor norsk og nordisk kvinne- og kjønnsforskning var samiske kvinners stemme lenge dysset ned (Dankertsen, 2020). Likevel finnes det flere eksempler på at samiske forskere siden 1990-tallet har løftet frem samiske kvinners livssituasjon og likestilling og feminisme i samiske samfunn (jf. Halsaa, 2020, note 28 og s. 125–126). Samtidig har både «mainstream» samisk forskning og urfolksforskning blitt kritisert for kjønnsblindhet (Olsen, 2016). I de siste årene har forskning inspirert av postkolonial urfolksfeminisme begynt å få plass i Norge og de andre nordiske landene. Også spørsmål om vold og overgrep mot urfolkskvinner har blitt tematisert i denne forskningen (f.eks. Dankertsen, 2014; Kramvig & Flemmen, 2010; Løvold, 2014; Halsaa, 2013; Kuokkanen, 2015; Burman, 2021; Bjørnholt et al., 2021a; Knoblock, 2022a, 2022b).

18 <https://www.reindriftsame.no/wp-content/uploads/2019/12/PM-Mot-til-handling.pdf> (lastet ned 15.10.2024)

Møtet mellom hjelpeapparatet og utsatte for vold i samiske samfunn

I dette avsnittet presenteres forskningslitteratur om møtet mellom voldsutsatte personer i samiske samfunn og det offentlige tjenesteapparatet. I flere av de studiene og rapportene som gjennomgås fremheves at historiske og kulturelle barrierer kan hindre voldsutsatte med samisk bakgrunn i å oppsøke hjelp eller melde fra om volden, og at de profesjonelle hjelpenes og tjenesteyternes arbeid med vold og overgrep påvirkes på mange måter av disse utfordringene.

Voldsforskning i Norge viser at et mindretall av dem som utsettes for vold og overgrep, forteller andre om volden. Enda færre oppsøker profesjonell hjelp og/eller anmelder forholdet til politiet (Thoresen & Hjemdal, 2014; Dale et al., 2023). Forskning viser også at barn og unge sjelden forteller om vold og overgrep umiddelbart etter hendelsen, men ofte langt senere (Kvernmo, 2018). Vold og overgrep er fremdeles et område fylt av taushet og tabuer, som gjør hjelpeapparatets arbeid utfordrende. Samtidig peker litteraturen på at det kan være spesielt vanskelig for voldsutsatte fra minoriteter eller sårbare grupper å dele sine volds- og overgrepserfaringer med andre, enten det er venner, familie, hjelpeinstanser eller politiet. Det kan også være krevende for (majoritetsnorske) fagpersoner å spørre om vold og overgrep i møtet med personer fra ulike minoritetsgrupper (Kiamanesh & Hauge, 2019; Bjørnholt et al., 2021b).

Forskningsrapporten til Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress fra 2017 om hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn er spesielt relevant i denne sammenhengen (Øverli et al., 2017). Rapporten, som ble utarbeidet på oppdrag av Sametinget og Justis- og beredskapsdepartementet, er basert på fokusgruppesamtaler med fagpersoner fra hjelpeapparatet og politi, som har erfaring fra å arbeide med vold og overgrep i ulike samiske miljøer. Flertallet av deltakerne i fokusgruppene hadde selv samisk bakgrunn eller tilknytning. Fokusgruppene ble gjennomført både i områder der samer er i minoritet, og der de er i majoritet.

Et sentralt tema i fokusgruppene var at mange med samisk tilknytning fremdeles i dag mangler tillit til storsamfunnet som følge av fornorskings-

politikken. Dette påvirker særlig møtet med ikke-samiske ansatte i hjelpeapparatet. Ikke-samiske ansatte må vise ydmykhet og sensitivitet i møte med samiske brukere, men samtidig er det viktig at de ikke trår altfor forsiktig, i frykt for å stigmatisere. Et annet sentralt funn var at ansatte ofte opplever å møte på barrierer som hindrer dem i å gjøre et så godt arbeid som de skulle ønske. Deltakerne i fokusgruppene hadde erfaringer med at det kan eksistere særlige utfordringer i møte med brukere med samisk bakgrunn, spesielt ved tabubelagte temaer som vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep. Redselen for å oppløse familiebånd og destabilisere samarbeid mellom slekter gjør at voldsutsatte sjelden melder fra om volden til utenforstående. Dette knyttes også til læstadianismens rolle i deler av det samiske samfunnet, som kan bidra til at det er de som utsettes for overgrep som må bære på skam og skyld knyttet (Øverli et al., 2017).

Rapporten drøfter også behov knyttet til språklig og kulturell tilpasning av helse- og sosialtjenester i møte med samiske brukere. Muligheten for å snakke samisk i møte med tjenestene er for mange samer en trygghetsskapende faktor, men hvorvidt en bruker opplever å bli møtt med forståelse og respekt, er sjelden avhengig av språket alene. Deltakerne fremhevet at kunnskap om samisk kommunikasjon og samisk kultur kan bidra til økt tillit og forståelse i møte med berørte av vold med samisk tilknytning (Øverli et al., 2017).

Både NKVTS' studie og hovedparten av andre publikasjoner som omhandler møtet mellom voldsutsatte samer og hjelpetjenestene baserer seg på kvalitativ forskning eller erfaringsbasert kunnskap (se f.eks. Thorlund & Kiil, 2022; Bersvendsen & Saus, 2023). Som Monica Burman (2021) påpeker i sin kunnskapsoversikt over forskning på vold mot kvinner i samiske samfunn, har den kvalitative forskningen om denne tematikken i Norge i stor grad omhandlet nettopp møtet mellom voldsutsatte personer med samisk tilknytning og hjelpeapparatet. Med unntak for en eldre kartlegging fra Statens folkhälsoinstitut i Sverige (2010) av møtet mellom voldsutsatte kvinner fra nasjonale minoriteter og det offentlige tjenesteapparatet og den nye studien av Brandén med kolleger om vold mot samiske kvinner i Sverige (Brandén et al., 2024), er samtlige studier vi har identifisert fra Norge.

I del III i denne rapporten vises mer i detalj til den forskningslitteratur som foreligger om møtet mellom voldsutsatte og hjelpetjenestene i samiske samfunn.

Sammenfatning

I denne kunnskapsoversikten har vi gjennomgått og belyst forsknings- og annen faglitteratur knyttet til vold og overgrep i samiske samfunn. Vi har hatt et særskilt søkelys på den norske delen av *Sàpmi*, men vi har også inkludert relevant forskning fra de nordiske nabolandene.

Oversikten viser at vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep er et betydelig samfunnsproblem blant samer, som i andre samfunnsgrupper i Norge. Samtidig er utfordringene med vold og overgrep i samiske miljøer på mange måter sammensatt og må også betraktes i et historisk perspektiv. Det er særlig viktig med forskning fra ulike ståsteder og med tverr- og flerfaglige tilnærminger. Fremdeles er det en rekke kunnskapshull på dette feltet og det er viktig å styrke forskningen på vold og overgrep i samiske samfunn ytterligere. Disse kunnskapshull og behov for fortsatt forskning diskuteres nærmere i det avsluttende kapittelet i denne rapporten.

Del II: «Vi holder det innenfor husets fire vegger»: Voldserfaringer gjennom livsløpet i en samisk og nordnorsk kontekst

(Mona Kiil og Margunn Bjørnholt)

I denne delen av rapporten setter vi søkelys på forståelser av og erfaringer med vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn hos kvinner og menn som utsettes for vold, utøver vold eller berøres av volden på andre måter. Vi er interessert i kunnskap om kjønnskulturer, kjønnete omgangsformer, maskuliniteter og feminiteter som gjør vold og overgrep mulig. Et annet sentralt spørsmål er hvordan de voldsberørte ser volden og overgrepene i sammenheng med samisk historie og forhold ved dagens samiske samfunn.

Bakgrunn for valg av sted for etnografisk feltarbeid

Denne delstudien bygger empirisk på en kvalitativ intervjustudie med deltakere som oppga ulik samisk bakgrunn og tilhørighet. I forkant av intervjustudien ble det gjort et etnografisk feltarbeid i et avsidesliggende, nordnorsk kystsamfunn, heretter kalt «øya. Øya tilhører en region som forskningsmessig sett er urørt og som har vært gjenstand for omfattende fornorskning, spesielt etter andre verdenskrig (Norges arktiske universitetsmuseum, 2000). Det er like fullt ikke vanskelig å finne spor etter en tydelig historisk samisk tilstedeværelse gjennom stedsnavn, steder i naturen, tradisjoner, ord og uttrykk. Der «jeg» forekommer i beskrivelser av og fra feltarbeidet, refererer det til den av forskerne i prosjektet som utførte feltarbeidet.

Feltarbeidslokasjonen var i hovedsak basert på to ulike forhold. Først og fremst ønsket jeg å undersøke et område innenfor *Sápmi* som ikke hadde vært gjenstand for mye forskning generelt, og med tema vold i nære relasjoner og

seksuelle overgrep, spesielt. Mye forskning innenfor samiske forhold tenderer mot å være begrenset til relativt få områder av Sápmi. Flere av disse stedene har erfart en viss forskningsmettet, og hvor innbyggerne har gitt uttrykk for at de har opplevd eksotifisering rundt deres etniske og kulturelle identiteter (Kiil, 2019). Etter å ha vært i kontakt med flere personer i og fra flere lokalsamfunn, bestemte jeg meg derfor for å gjøre feltarbeidet på et sted utenfor Tromsø. Dette var både praktisk gjennomførbart og tilgjengelig gjennom eksisterende nettverk slik at mulige deltakere kunne introduseres til meg via lokale personer som kunne «gå god for meg», noe som generelt er en viktig verdi i regionen og spesielt med tanke på det sensitive forsknings-temaet. Jeg opplevde at de fleste jeg kom i kontakt med var positivt innstilt til studien og også overrasket over at jeg mente at dette området var interessant som «forskningsobjekt». Jeg hadde samtaler med flere personer i og fra dette stedet før jeg bestemte meg for å leie et lite hus på øya. Med utgangspunkt i den eneste dagligvarebutikken på øya, kom jeg raskt i kontakt med lokalbefolkningen og etablerte relasjoner med innbyggerne som etter hvert ga meg mulighet til å møte deltakerne også på andre arenaer som i hjemmene deres og ute i naturen.

Stedet hvor feltarbeidet ble gjennomført, har, i likhet med de fleste kystsamfunn i området, en større andel nordmenn og beboere med en blanding av samisk, norsk og kvensk kulturarv. Nord-Troms har i flere århundrer vært en flerkulturell region befolket av nordmenn, samer og en liten minoritet kvener. Kvener er i hovedsak etterkommere av finske innvandrere som ankom området før 1800-tallet grunnet krig og hungersnød.

For å hindre sovjetarmeen i å rykke frem anvendte Hitler den «brente jords taktikk» i Finnmark og Nord-Troms høsten 1944, slik at 75 000 innbyggere ble tvangsevakuert fra sine hjem og hovedsakelig flyttet til Sør-Norge. Assimileringsprosessen som først hadde begynt rundt 1850, ble trappet betraktelig opp etter andre verdenskrig. De som ble tvangsevakuert til sørlige fylker i denne sårbare situasjonen, møtte et samfunn som var mer typisk norsk og ettspråklig enn det de var vant til hjemmefra. Da de tvangsevakuerte vendte tilbake til Nord-Norge etter krigen, økte behovet for å mestre det norske språket, ettersom det omfattende byråkratiet rundt regionens gjenoppbygging i stor grad var dominert av den norske staten (Norges arktiske universitetsmuseum, 2000). Folk kom frem til at assimilering hadde blitt en forutsetning for å kunne lykkes med livet i lokalsamfunnet. Det hadde blitt

avgjørende å beherske majoritetsspråket og å forstå majoritetens kulturelle normer.

Den religiøse vekkelsesbevegelsen som i dag er kjent under navnet læstadianismen kom til Nord-Troms på 1840-tallet (Kristiansen, 2005). Læstadianismen var opprinnelig bygget på den lutherske læren, men har over tid blitt splittet og består i dag av ulike fraksjoner. Noen av disse menighetene er kjent for å ha et svært konservativt moralsk og teologisk ståsted. Læstadianerne er medlemmer av den norske (lutherske) statskirken, men menighetene fungerer som uavhengige religiøse kirkesamfunn. Det er mange elementer av samisk kultur i den læstadianske bevegelsen (Andreassen et al., 2024). I Nord-Troms generelt kan det derfor være lettere å identifisere kulturell tilhørighet ved hjelp av religiøs tilhørighet enn etnisitet per se. På stedet hvor dette feltarbeidet fant sted har imidlertid ikke læstadianismen en spesielt sterk forankring, selv om den likevel kan sies å være en del av det sosiale livet.

Rammer for feltarbeidet

Den lokale dagligvarebutikken ble et slags nav i møte med øyas innbyggere og mulige deltakere i studien, da dette var den eneste butikken på øya og et nøytralt samlingspunkt. Butikken hadde et bord, en benk og stoler og tilbød kaffe og kjeks til kundene, og var et mye brukt møtepunkt for innbyggerne på øya, spesielt de eldre. Rundt bordet diskuterte man lokalpolitikk og distriktpolitikk som eksempelvis den dårlige veistandarden, de ukurante og for sjeldne fergeavgangene. Sentralt i diskusjonene var problemstillinger knyttet til distinksjonen sentrum-periferi og i dette tilfellet bygd mot by (Tromsø) som innebar hvordan de mente seg systematisk forskjellsbehandlet med tanke på prioriteringer og sosiale goder, hvordan byfolk som eide hytter på øya tok seg til rette og fikk goder av kommunen som de fastboende ikke fikk nytte godt av, Nord-Norge mot det sentrale østlandsområdet (Oslo) og liknende.

Jeg oppdaget fort at det var en fordel å komme utenfra, ikke bare fordi folk ble nysgjerrige på meg og hvorfor jeg oppholdt meg på øya, men også fordi de virket mer åpne når de skjønte at jeg ikke hadde noen direkte tilknytning til stedet og at det derfor ikke innebar noen uttalt risiko å snakke med meg. Jeg ble fort identifisert og kategorisert som «bydame» gjennom klær og dialekt.

Siden jeg fort opprettet en god kommunikasjon med folk via butikken, informerte jeg om at jeg var forsker og var på øya for å jobbe med et prosjekt. Temaet vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn ble ikke eksplisitt nevnt til å begynne med, men jeg oppga at jeg var nysgjerrig på den samiske historien og kulturelle spor av denne på øya og derfor interessert i å komme i kontakt med folk. At jeg ikke selv er samisk virket å være en fordel, fordi jeg da var «nøytral» i en kontekst hvor det samiske kan oppfattes som en provokasjon. Gjennom utflyttede øyboere hadde jeg informasjon om at det var utfordrende å fremme sin samiske identitet her, og blant de som bodde her, var det ofte snakk om dem som hadde flyttet og «blitt» samisk i byen med negativt fortegn. Øyboerne var tidlig tydelige på at dette ikke var et samisk sted og at jeg ville finne det utfordrende å spore samisk tilstedeværelse her, som flere sa: «Vi er bare helt vanlige nordmenn her, kanskje bare litt mer sær enn byfolket».

Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep er sensitive temaer som man gjennom et etnografisk feltarbeid i utgangspunktet ikke tar opp direkte, og hvor det er naturlig å bygge opp et tillitsforhold mellom deltakerne og forskeren først og legge til rette for at erfaringer kan deles i trygge omgivelser. De dagligdagse samtalen rundt bordet på nærbutikken kretset ofte rundt hvordan kyst- og distriktskultur gjennom århundre hadde formet de små og avsidesliggende lokalsamfunnene i Nord-Norge, og hvor det ble tydelig at kjønn var en sentral markør i det sosiale livet. På denne måten kom samtalen inn på relevante temaer for studien, og vi kunne gradvis nærme oss temaet. I samiske samfunn foretrekker folk ofte en dialogisk tilnærming i kommunikasjon, spesielt gjelder dette utfordrende temaer som vold og overgrep, noe som gjør at kvantitative studier i dette feltet ofte gir begrensede data og deltakere i kvantitative studier rundt sensitive tema innenfor denne regionen har tidligere oppgitt motstand mot å svare ut fra en kvantitativ forskningsutforming (Kiil et al., 2010). Selv om det samiske var skjult i regionen feltarbeidet ble utført, er det nærliggende å tro at denne dialogiske modellen likevel foretrekkes. Samtidig vet vi at det i kystsamfunn ofte kan være en mer direkte måte å kommunisere på, men at denne hovedsakelig gjelder i dagligdagse samtaler med mer ufarlige temaer hvor man ikke risikerer å utlevere personlige forhold.

Metode og metodologiske betraktninger

Det etnografiske feltarbeidet ble gjennomført fra høsten 2021 til sommeren 2022, og inkluderte deltakende observasjon og samtaler med en rekke av innbyggerne på øya. Jeg snakket med flere kvinner enn menn. Mange var pensjonister, og typisk var at kvinnene hadde arbeidet deltid på fiskemottaket eller i helse- og omsorgssektoren i tillegg til å være hjemmeværende, mens mange av mennene hadde arbeidet på sjøen.

Etnografisk feltarbeid kan kort defineres som en systematisk studie av menneskers atferd innenfor en gitt kulturell kontekst. Gjennom feltarbeidet produseres og formidles kunnskap. Sentralt står undersøkelser av sosialt liv, relasjonelle forhold, kommunikasjon og hvordan man forstår sammenhenger med tanke på tema og kontekst. Metodisk tar etnografisk feltarbeid utgangspunkt i en hermeneutisk fenomenologisk forståelse, der hensikten er å forstå og fortolke det som observeres. Etnografiske intervjuer, eller feltsamtaler, kan minne om hverdagssamtaler. Gjennom å snakke fritt rundt dagligdagse ting peiler man samtalen inn på relevante tema, og forskeren bidrar på lik linje med deltakerne til samtalen gjennom å dele egne erfaringer og synspunkter (Madden, 2013). Feltarbeidet har fungert som en viktig inngang til feltet, og dessuten som supplerende materiale i analysen av intervjuene og det danner grunnlaget for rekruttering av deltakere til intervjustudien som dette kapittelet hovedsakelig er tuftet på. Deltakere til intervjustudien ble også rekruttert gjennom nkvts.no, sosiale medier og gjennom hjelpetjenestene.

Semi-strukturerte dybdeintervjuer

Intervjustudien besto av kvalitative, semistrukturerte dybdeintervjuer med 13 deltakere, 12 kvinner og 1 mann, fra ulike samiske samfunn. 7 av intervjuene ble gjort fysisk, og de resterende 6 intervjuene ble gjort over telefon. Alle intervjuene ble utført med utgangspunkt i en tematisk intervjuguide som var utarbeidet av forskerne, og hadde en varighet på mellom 1 og 3 timer avhengig av deltakerens fortelling. Samlet sett fra feltarbeidet og intervjustudien, var deltakerne i alderen 22–81 år. Ulike utdanninger og yrker er representert. Alle deltakerne i intervjustudien hadde vært utsatt for vold i nære relasjoner og/eller seksuelle overgrep. Dette hadde hendt dem enten som barn, unge eller voksne og en del i flere sammenhenger i løpet av livet. Med unntak av en deltakers erfaringer, var volden og overgrepene utført av

ulike mannlige utøvere i familie, partnere, eller menn i lokalsamfunnet. En deltaker hadde både selv opplevd vold som barn og utøvd vold mot partner.

Intervjuene ble tatt opp på lydbånd og transkribert ord for ord. I noen tilfeller ble det tatt håndskrevne notater under intervjuet og/eller i etterkant av intervjuet. Hovedtemaene under intervjuene var bakgrunnen for, og erfaringer med vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep.

Selv om bruken av den tematiske intervjuguiden tilsa at intervjuene var semistrukturerte, ble de likevel nokså åpne i formen og hvor deltakerens fortelling sto sentralt; det deltakeren valgte å sette søkelys på og vektlegge i denne sammenhengen, og det som naturlig kom frem i denne settingen. Vi må ha i mente at fortellinger ofte velges ut i intervjusituasjonen og ikke nødvendigvis sier noe om hele bildet. Fordi de fleste deltakerne selv meldte sin interesse for å delta, må vi forutsette at de ikke følte behov for å utelate eller forskjønne sentrale momenter ved sine erfaringer, uten at vi kan være helt sikre på om de tok med alt som var relevant for fortellingen sin i intervjuet.

Vi anga i den skriftlige informasjonen at intervjuet ville ta omtrent 1,5 time, men vi satte ingen tidsbegrensning på hvor lenge den enkelte deltaker valgte å snakke og noen intervjuer varte opptil 3 timer.

Samisk tilhørighet for deltakerne i intervjustudien

Flere av deltakerne i intervjustudien kom opprinnelig fra kjernesamiske områder i Midt-Finnmark, men ingen av dem bodde fortsatt på sin hjemplass. De fleste bodde på tidspunktet for intervjuet enten i sjøsamiske områder av Troms fylke, andre steder i fylket eller andre steder i landet. Samisk identitet og tilhørighet kan være utfordrende å kartlegge, da det i kjølvannet av fornorskningspolitikken har vært, og fortsatt er, et noe betent tema og mange velger å fremstå som norske uavhengig av bakgrunn. I dette prosjektet ble det langt på vei opp til deltakerne å definere hva som var samiske samfunn ut fra deres bakgrunn, identitet, familie og oppvekst. Der noen hadde en klar samisk tilknytning, var andre mer tvetydige i sin samiske tilhørighet slik det for mange arter seg i spesielt sjøsamiske og fornorskede områder av Sápmi, men som også kan gjelde i kjernesamiske områder.

Reaksjoner under og etter feltarbeid og intervjuer

Når det gjaldt det etnografiske feltarbeidet, var forskeren i regelmessig kontakt med deltakerne under hele feltarbeidsperioden, og for flere av deltakerne også i etterkant. I intervjustudien ble deltakerne informert om at de kunne ta kontakt i etterkant av intervjuet om de følte behov for det, og at vi kunne legge til rette for samtale med psykolog. De fleste deltakerne i intervjustudien ble oppringt noen dager etter intervjuet for å høre hvordan det hadde gått, om de hadde opplevd reaksjoner, eller om traumatiske minner hadde blitt reaktivert.

Urfolksmetodologi

Fordi prosjektet omhandler vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep spesifikt i samiske samfunn, er urfolksdimensjonen relevant å ta opp. Ifølge Smiths urfolksmetodologiske tilnærming (2012) bør forskning i kontekster som denne resultere i å utgjøre en forskjell for området hvor studien er utført og for folkene som lever der. I dette tilfellet gjennom et mer tilpasset og bedre hjelpeapparat for utsatte for vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep, også ved å ta eldre menneskers historier i betraktning og gi dem betydning og verdi, slik at erfaringene deres også er en stemme med overføringsverdi til de yngre generasjonene.

Urfolksmetodologi tar utgangspunkt i de fire R`ene: Respect (respekt), Relevance (relevans), Reciprocity (gjensidighet) og Responsibility (ansvarlighet). Dette er en metodisk tilnærming til å forske *med*, ikke *på*, og skal ideelt sett bestå av en samskapt kunnskapsproduksjon som jamfør. de fire R`ene skal være inkluderende, deltakende og demokratiserende, og dessuten på et overordnet nivå virke dekoloniserende med tanke på den historiske konteksten med assimileringpolitikk fra norske myndigheter. Med bakgrunn i disse faktorene, skal forskere i urfolksfeltet ideelt sett selv ha tilsvarende bakgrunn. Ingen av forskerne i dette prosjektet hadde samisk bakgrunn, og sånn sett var dette et kriterium som ikke ble fylt. Vi hadde likevel relativt lang erfaring med å forske innenfor det samiske, kjennskap til samisk kultur og samfunn, og vi inngikk i nettverk med samiske forskere og representanter for ulike samiske interesseorganisasjoner. Vi opprettet et brukerpanel i studien, som vi har vært i aktiv dialog med fra begynnelsen av, og hvor vi har redegjort for studien underveis og i slutfasen, og senest fått innspill med tanke på videre publisering fra studien. Medlemmene av brukerpanelet hadde den

samiske tilhørigheten vi selv manglet, og har også konkret bidratt gjennom en av de publiserte artiklene (Thorslund & Kiil, 2022).

Vi må også ta innover oss det mangefasetterte og komplekse i dette med forståelser og definisjoner av urfolk og samiske samfunn. For noen av deltakerne i intervjustudien var urfolksbegrepet noe som ga resonans, men for de aller fleste var det samiske en del av et større bilde som også inkluderte flere kulturelle tilhørigheter og forståelser. Når det gjelder feltarbeidet, opplevde jeg det utelukkende som en fordel at jeg ikke selv hadde familiebakgrunn i eller tilhørighet til regionen hvor dette ble gjennomført. Samtidig ga deltakerne uttrykk for at det var en fordel at jeg var fra og bodde i Nord-Norge, og at jeg ikke var samisk.

Analyse, tolkning og presentasjon av materialet

Vi har anvendt en dynamisk og «fri» analyse av materialet som bygger på en intensiv fordypning i de transkriberte intervjuene og notater fra feltstudien, parallelt med lesning og diskusjon av relevant litteratur og teori. Vår tilnærming ligger dermed nær det Tavory og Timmermans (2014) omtaler som abduktiv analyse. To av forskerne i prosjektet leste først igjennom alle de transkriberte intervjuene hver for oss og merket av det som fanget vår interesse. Deretter gikk vi gjennom dem sammen og diskuterte oss frem til hovedtemaer og tendenser i materialet. I analysen av intervjuene fungerte feltstudien som bakgrunn for refleksjoner og diskusjon av intervjuene. Materialet fra feltstudien ble analysert av forskeren som gjennomførte denne, og resultater fra feltstudien er publisert i en egen publikasjon (Kiil, 2023).

Parallelt med analysen av det empiriske materialet har vi lest annen forskning og ulike teoretiske bidrag, og diskutert funnene i lys av dette. Deretter har vi i fellesskap diskutert oss frem til hvilke hovedfunn vi ser som sentrale, og hvordan vi skulle presentere dem i denne rapporten. Som det vil fremgå senere, valgte vi en narrativ form med beskrivelser av utvalgte biografiske historier.

Forskningsetiske hensyn

Deltakerne i feltarbeidet som eksplisitt snakket om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep var informert på forhånd om studien. Fordi det ikke ble gjort opptak av samtaler og interaksjoner, var det ikke et forskningsetisk krav om samtykke, jamfør Sikts retningslinjer om deltakende observasjon (Sikt.no,

2024).¹⁹ Refleksjoner rundt interaksjoner og samtaler ble i noen tilfeller, der det var naturlig, notert ned i løpet av møter og alltid i etterkant av slike møter.

Deltakerne i intervjustudien fikk skriftlig og i noen tilfeller muntlig informasjon på forhånd. Noen av deltakerne mottok mer inngående informasjon rett før intervjuet og ga så muntlig samtykke til deltakelse i begynnelsen av intervjuet som ble tatt opp på bånd. Alle navn som er og vil bli brukt i publikasjoner er endret til pseudonymer, og andre personlige karakteristikk som kan bidra til å identifisere enkeltpersoner og steder, er endret.

Lokalsamfunnet hvor det etnografiske feltarbeidet fant sted, er omtalt som «øya». Det er mange tilsvarende lokalsamfunn i Nord-Norge, og med utgangspunkt i informasjonen som er delt i denne rapporten kan ikke dette spesifikke samfunnet identifiseres. Intervjudeltakernes hjemsteder er tilsvarende anonymisert.

Studien ble meldt til og fikk etisk tilråding av Norsk Samfunnsvitenskapelige Datatjeneste (nå Sikt) og samisk kollektivt samtykke fra Sakkyndig komité for samisk helseforskning.

Funn

Den kvalitative studien har frembrakt et rikt materiale i form av feltnotater og notater fra dybdeintervjuer. Nedenfor presenterer vi noen overordnede, men ikke uttømmende funn. Først og fremst har vi fortellinger om vold og overgrep over et langt tidsspenn og over flere generasjoner, og en del av deltakerne forteller om erfaringer fra barndom og oppvekst som ligger langt tilbake i tid. Tidsperspektivet er derfor viktig, og her er det både endringer og kontinuitet i de utsattes erfaringer. Videre finner vi at lojalitet til familie og lokalsamfunn er viktig for hvordan deltakerne forstår erfaringer med vold og seksuelle overgrep, hvorvidt dette snakkes om, og i så fall hvordan og til hvem. Til sist varierer det hvordan vold og overgrepserfaringer knyttes til det samiske.

¹⁹ <https://sikt.no/tjenester/personverntjenester-forskning/personvernhandbok-forskning/deltakende-observasjon> (lastet ned 20.01.2025).

For enkelte deltakere handler det om sider ved samisk kultur og samisk levemåte som muliggjør vold, mens andre fremhever trekk som handler mer om bygdekultur, med grenseløs festkultur på tvers av generasjoner, mye alkohol og liten grad av voksenkontroll, som noe som også muliggjør overgrep. Enkelte av deltakerne er også opptatt av å nyansere bildet av en sammenheng mellom det samiske og vold ved å peke på at «den mannen» som utøvde vold nettopp ikke var samisk, men majoritetsnorsk. Fra internasjonal urfolksforskning vet vi at kvinner med urfolksbakgrunn i større grad enn andre også er utsatt for vold fra personer med en annen tilhørighet (Bjørnholt et al., 2021a).

Vi finner også at når vi ser nærmere på måten deltakerne i denne studien snakker om det som kan omtales som taushetskultur, (Øverli et al., 2017; Kiil, 2023) identifiseres også noen viktige nyanser som vi mener er avgjørende for å gripe og begripe dette fenomenet. Disse handler blant annet om *hvordan* taushet rundt tematikken formidles. Dels handler det om manglende språk for slike erfaringer og for seksualitet generelt, særlig tilbake i tid. Dels handler det om familie, slekt og i en viss forstand også ære, og dels dreier dette seg om lojalitet til gruppen og lokalsamfunnet. Det å bryte lojaliteten og fortelle, både innenfor gruppen og til noen som representerer det norske, kan være risikabelt for den enkelte, og det er ikke gitt at det gir uttelling i form av anerkjennelse eller tilgang på hjelp. I denne sammenhengen er forholdet til det majoritetsnorske storsamfunnet viktig, og der tilliten fra før av er lav, kan det å ikke bli forstått og møtt av profesjonelle hjelpere medføre skam, og påføre voldsutsatte en form for dobbel ydmykelse (Thorlund & Kiil, 2022). Det å forstå hvordan lojalitet, og i en viss grad ære, spiller inn mener vi er viktig for at hjelpeapparatet bedre skal kunne møte voldsutsatte på måter som gjør at de opplever seg forstått og får tilgang på riktig hjelp.

I dette kapittelet presenterer vi resultatene av analysen av intervjumaterialet. Vi har valgt en narrativ form der vi lar tre utvalgte livshistorier eller enkeltfortellinger representere sentrale funn og tendenser som vi finner i hele materialet samlet. Til sammen gir disse fortellingene et bilde av variasjonen og mangfoldet i erfaringene som beskrives i et livsløpsperspektiv. Valg av struktur og fortellerform bygger på en avveining av fordeler og ulemper. Den valgte strukturen vektlegger å få frem hvordan erfaringer med vold og overgrep utspiller seg over tid og gjennom livet, og konsekvensene og håndteringen av slike erfaringer gjennom livsløpet. Dette får frem

kompleksiteten i slike erfaringer i den enkeltes liv. En mer summarisk presentasjon av funnene på tvers av materialet med mer aktiv bruk av en større del av materialet ville muligens kunne tilført mer bredde, men da ville man ikke fått den samme forståelsen av hvor gjennomgripende og livsendrende disse erfaringene er, og av kompleksiteten i det å leve med og komme seg videre i livet med slike erfaringer.

Samtidig som vi har valgt biografiske fortellinger for presentasjon av funnene, har vi også valgt en neddempet gjenfortellende form, der hovedvekten er på å få frem sentrale poenger i historiene. Vi har derfor også valgt å avstå fra sitater og er også sparsomme med konkrete og detaljerte beskrivelser av den volden og de overgrepene som beskrives. Denne formen er valgt for å balansere det til dels voldsomme og ubehagelige innholdet. Dette er en vanskelig etisk balanse, og vi er enige med Bringedal-Houge (2022) som diskuterer dette inngående utfra sin forskning på seksuell vold i krig: På den ene siden vil presentasjon av for mange grafiske detaljer kunne vekke så sterke avskyreaksjoner og moralsk forargelse hos leseren at det kan stenge for forståelsen, mens på den annen side argumenterer hun for at det å lese om vold og overgrep heller ikke kan eller skal være behagelig. Vi velger her å følge Bjørnholt (2024) som bruker en neddempet gjenfortellende form som et middel for ikke å miste leseren, samtidig som vi gjengir voldserfaringer som er relevante for forståelsen, men uten å gå for mye i detalj.

I fortsettelsen presenterer vi «Birgits» historie som særlig godt viser forholdet mellom utsatthet, samisk kultur og spenningene mellom det samiske og norske, «Heidis» historie der det samiske er i bakgrunnen, og der mangel på språk for overgrep og manglende hjelp gjorde at overgrep ble videreført uten at det fikk konsekvenser, og «Arnes» historie som tydeligst tar opp sammenhengen mellom fornorskning, generasjonsoverføring og vold.

«Birgit»: «Det er et strømgjerde rundt familien» – ære, tilhørighet og distanse

Flere forteller om vold og seksuelle overgrep som barn i familie og lokalsamfunn. Her velger vi Birgits historie som illustrerer det komplekse forholdet mellom utsatthet, tilhørighet og spenningene mellom det norske og det samiske.

Birgit er 41 år, hun har samisk bakgrunn og vokste opp i en samisk bygd. Som barn ble hun utsatt for seksuelle overgrep fra en onkel over flere år. Det var også flere andre jenter som ble utsatt, og i ettertid har hun fått vite at han også foregrep seg på hennes storesøster da hun var barn. En av jentene som ble utsatt for overgrep sa ifra hjemme, men da moren hennes tok kontakt med mødrene til de andre, nektet alle barna for at det hadde skjedd. Det gjorde Birgit også, og moren var lettet og slo seg til ro med det. Når hun skal forklare at hun ikke sa noe, og at moren ikke spurte mer, peker hun på lojalitet til familien og betydningen av familiens rykte. Det var helt utenkelig å utlevere noen som var i slekt, og hun mener dette handler om ære. Familiens ære gikk foran barna. Hun opplevde også at barn generelt hadde lav status og liten troverdighet i hennes samiske oppvekstmiljø. Det var derimot stor respekt for de eldre; barn skulle lytte og ikke utfordre generasjonene over. Men det handlet også om noe mer komplekst, der det å bli assosiert med noe dårlig, som overgrep, kunne føre til at hele familien kom i vanry. Dette knytter hun igjen til at det å opprettholde familiens rykte henger sammen med en bevisst utvelgelse og konstruksjon av familiehistorien. Hennes mor hadde giftet seg inn i en rik reindriftsfamilie med et «godt navn», mens morens familie var mer lurvete, som hun sa, med reintyver og psykisk sykdom bakover i slekta. Opp gjennom hennes egen oppvekst var det farslekten som ble kultivert som familie, mens familiebandene til morslekten ble nedtonet og fornektet.

Forholdet hennes til det samiske er mangefasettert og til dels ambivalent. På den ene siden knytter hun overgrepene og familiens manglende respons til den samiske kulturen og betydningen av familie og ære, dette til tross for at den slektningen som begikk overgrepene var norsk. På den annen side har hun selv en sterk samisk identitet og forteller også at det kjentes trygt og godt å tilhøre det samiske miljøet hun kommer fra, til tross for at det var her hun ble utsatt for overgrep. Hun uttrykker seg også svært kritisk til deler av den samiske kulturen som hun vokste opp med, der barn på den ene siden ikke ble hørt, og på den annen side måtte delta på linje med voksne i både arbeid og i store bryllupsfester hvor mennene drakk og sloss i flere dager. Hun mener det samiske samfunnet hun vokste opp i var mannssjåvinistisk, og at det samiske mannsidealet er sterkt knyttet til drikking, og lovet derfor seg selv tidlig at hun aldri skulle ha en mann som er glad i alkohol, og at hun ikke ville gifte seg med en same.

Spenningen mellom det samiske og det norske kommer frem i flere ulike sammenhenger i Birgits fortelling. Da hun første gang oppsøkte hjelp for traumene sine, var hun tidlig i 20-årene, og møtte da en psykolog som var norsk og hadde liten innsikt i og kunnskap om samiske forhold. Birgit opplevde å ikke bli forstått, noe som førte til at hun kjente på stor skam og ydmykelse over å ha utlevert seg selv, familien sin og det samiske samfunnet til en utenforstående; en *rigvu* – en norsk kvinne – som hun sa det. Problemene hennes ble større etter dette, og hun bestemte seg for aldri mer å sette seg i denne situasjonen, altså å be om hjelp utenfra fordi det ikke var noen som kunne forstå hennes utgangspunkt og erfaringer. Hun følte at hun hadde sviktet både seg selv og de verdiene hun var oppvokst med og hele det samiske prosjektet. Noe viktig sto på spill, både hennes tilhørighet og identitet ble kraftig utfordret i kjølvannet av dette møtet med en offentlig, norsk tjenesteperson.

Samtidig kom det frem interessante perspektiver i intervjusituasjonen. Birgit sa det var lettere å snakke med forskeren fordi hun ikke var same, men hadde innsikt i det samiske og også var fra Nord-Norge selv. Hun understreket at hun ikke ville vært i stand til å fortelle historien sin på samisk. Gjennom å fortelle på norsk, klarte hun å skape nødvendig distanse slik at vanskelige og svært traumatiske erfaringer kunne komme frem og få sin plass. Birgit fortalte at norsk språk ga en avstand som gjorde at det ble lettere å snakke om og håndtere problematiske erfaringer og minner, mens det ville vært vanskelig å finne ord for dette på samisk; som er «hjertespråket» hennes. Forskningsintervjuet ble et nøytralt rom, og hun ønsket å bidra med sine erfaringer i håp om at det kunne hjelpe andre. Tillit er derfor et nøkkelord her, i tillegg til språk. Når hun i dag, mange år etter den første gangen hun oppsøkte hjelp, har fått god hjelp, er det hos en terapeut som også er norsk, men som har kunnskap om samisk kultur, og som hun opplever forstår gjennom å inneha en terapeutisk tilnærming som ifølge Kiil (2019) kan beskrives som empatisk åpenhet.

Birgits historie er også en fortelling om heling, endring og forsoning – og begrensninger. Gjennom hele oppveksten hadde hennes far et stort alkoholmisbruk, det var mye festing i hjemmet som gjorde henne utrygg, og de hadde dårlig råd da mesteparten av pengene gikk til alkohol. Da hun gikk på videregående skole, flyttet hennes mor for å ta utdanning, og det var bare hun og faren hjemme. Da konfronterte hun ham, og sa at om han ikke sluttet å drikke, ville

hun aldri mer ha noe med ham å gjøre. Han erkjente hvordan drikkingen hadde ødelagt hennes oppvekst, og klarte å slutte med misbruket sitt. Han fortalte henne da om sin egen oppvekst med en alkoholisert og svært voldelig far.

For Birgits far var alkoholen en flukt, en måte å rømme fra hverdagen på. Han var ikke voldelig, det var «bare» selve drikkingen som var problemet. Hun kom mye nærmere faren etter at han sluttet å drikke og fortalte henne om sin egen oppvekst. De ble fortrolige, og hun kunne snakke med ham om nesten alt og fikk mye støtte. Til tross for dette fortalte hun ham aldri om overgrepene fordi hun syntes synd på ham og ville ikke belaste ham mer. Hun tenkte at hun aldri kunne fortelle ham om overgrepene, for da ville han skammet seg også for at han ikke hadde klart å beskytte henne mot dette. Hun fortalte det heller ikke til moren. Hun er fortsatt usikker på om moren ville trodd henne om hun hadde fortalt om overgrepene.

Birgit var sterkt preget av overgrepene i ungdommen, og slet med selvmordstanker i flere år, men klarte å overtale seg selv og satte seg mål om å leve litt og litt lenger; til konfirmasjonen, til etter videregående, til moren kom hjem etc. Etter oppgjøret med faren fikk hun en viktig sparringspartner som hun kunne snakke med også om vonde erfaringer og tanker, så selv om hun ikke kunne fortelle det verste var det likevel til stor hjelp. Selv mener hun at det nære forholdet og samtalene med faren gjennom de neste 20 årene har reddet livet hennes. Først i midten av 30-årene fikk hun helsehjelp, og ble som 40-åring diagnostisert med kompleks PTSD.

Selv om hun snakker om tryggheten i det samiske i oppvekstmiljøet, ønsket hun seg vekk fra hjembygda da hun gikk på videregående. Hun så at trange moralske og religiøse normer som at samboerskap og homofili var synd, stred mot det hun selv mente. Birgit ville vekk fra den ufriheten som lå i det at det aldri ville være mulig å fri seg fra et «dårlig» navn som var «ødelagt» av andre i tidligere generasjoner. Hennes løsning ble å komme seg bort og ta utdanning, og bosette seg på et annet sted. Hun har norsk mann, og selv om hun selv er stolt av sin samiske bakgrunn, så ser hun på barna som helt norske. De snakker ikke samisk, går på norsk skole og har bare norske venner. Selv har hun også lite kontakt med andre samer.

Birgits historie viser hvor mangesidig og komplekst fenomenet «vold i samiske miljø» kan være, og inkluderer mange grenseflater mellom det samiske og det

norske. Birgit er også den som tydeligst knytter de voksnes manglende evne eller vilje til å se og ta oppgjør med seksuelle overgrep og hun bruker også begrepet ære. Dette gir et viktig perspektiv på det som ofte har vært omtalt som samisk taushetskultur. Hennes skam og tilbaketrekning etter å ha oppsøkt hjelp og ikke blitt forstått viser også hvordan dette kan spille inn i møte med mulige hjelpere og hvor viktig det er med kunnskap om og forståelse av samisk kultur og væremåter i hjelpeapparatet. Som beskrevet i metodekapittelet bidrar hennes og andre refleksjoner om norsk og samisk i forsker–deltakerrelasjonen også med viktige nyanseringer. Dette er viktig å ta med i videre diskusjoner om forskning på, i og med samiske miljøer og dessuten i urfolksforskning generelt.

«Heidi»: «I dette katastrofevakuumet var min eksmann.» Betydningen av tid, sted, språk og (manglende) hjelpeapparat

Heidi har majoritetsnorsk bakgrunn og hadde ingen erfaringer med eller kjennskap til vold eller overgrep fra oppveksten, og tenker i ettertid at det gjorde at hun ikke gjenkjente tegnene tidligere i forholdet da hun møtte sin nåværende eksmann tidlig i tjuårene. Hans familie hadde sjøsamisk bakgrunn, og under oppveksten hadde han bodd med familien på flere små steder innenfor et kjernesamisk område.

Mannens far hadde forgrepet seg på hans søster og mindreårige tante (morens søster) som ble gravid og måtte ta sen abort. Dette var på begynnelsen av 1980-tallet. Heidis eks-svigermor var sjokkert over at ingen stilte spørsmål ved dette og at hun måtte håndtere dette helt alene. Hun mener at de manglet språk for dette på denne tiden og på de stedene de bodde, og disse overgrepene fikk ingen konsekvenser for faren. Eks-mannen hadde fått vite om disse forholdene da han var sent i tenårene. Heidi tror også at han som barn var vitne til overgrep i det lille, samiske lokalsamfunnet der familien bodde i en periode, hvor barna var mye overlatt til seg selv og det var lite voksenkontroll. Hun mener at dette som hun omtaler som «katastrofevakuumet» har formet hennes eksmann og har gjort ham til den han er slik hun oppfatter ham i dag; en farlig person uten grenser og skrupler.

De levde sammen i 17 år, og hun ble utsatt for livstruende vold som kvelning og trusler med kniv mot halsen og gruppevoldtekter fra mannen og hans kamerater. Hun mener dette var en del av hans seksuelle tenningsmønster, og

han ble mer og mer grenseløs. Han utviklet også et betydelig alkoholproblem med regelmessige og langvarige fyllekuler. Hun anmeldte ham og vennene hans for voldtektene etter å ha flyktet til krisesenter, men saken ble henlagt og det har fortsatt ikke fått noen konsekvenser for noen av overgriperne.

Heidis familie støttet henne hele tiden, og svigermoren, som da var skilt, fortalte henne om sin eksmanns overgrep mot hennes datter og søster, og uttrykte bekymring for sønnens atferd. Dette gjorde det mulig for Heidi å sette ord på det hun opplevde, og hun fikk god støtte da hun valgte å bryte ut. Det gikk seks år fra hun først snakket ut med svigermoren om ektemannens vold til hun brøt ut av forholdet. I oppbruddsituasjonen fikk hun også støtte av venner, og opplevde også å få veldig god hjelp på krisesenteret der hun bodde med barna i over et år. Hun fikk i tillegg politibeskyttelse, og politiet eskorterte henne og barna til og fra flyplass dersom de skulle i familieselskaper som krevde at de reiste. Hun hadde voldsalarm, men utløste den aldri, selv om eksmannen oppsøkte henne, da hun var redd for at det ville trigge ham. Det har nå gått sytten år siden bruddet, og Heidi opplever fortsatt ektemannen som meget farlig og er klar på at hun kunne blitt en del av partnerdrapsstatistikken, og at hun derfor fortsatt må passe på.

Heidi fikk først tilkjent daglig omsorg for barna i tingretten, men eksmannen anket til lagmannsretten. Hun gjorde det da klart for både egen advokat og lege at dersom han fikk samvær kom hun til å gå tilbake til ham for å beskytte barna med sin egen kropp som skjold frem til de ble voksne. Å sende barna til samvær med en person som hun opplevde som livsfarlig, var helt uaktuelt. Hun var også rystet over at han fikk fri rettshjelp til rettsaken, og over at sakkyndige og advokat var villige til å stille opp for ham. Det burde ikke være slik at barna blir spurt av fremmede om de vil bo hos en far som har forsøkt å ta livet av deres mor, synes hun. Imidlertid endte det med at han trakk saken, og han har aldri hatt samvær. Det å for eksempel måtte få tillatelse fra ham, når hun skulle skaffe pass til barna for å kunne reise bort, har gjort at hun har måttet ta mot til seg og mønstre ekstra krefter, og dette har gitt ham en inngang til henne selv lenge etter at hun flyttet fra ham. Dette har vært en stor belastning, selv om han ikke har hatt samvær, og det har vært minimalt med kontakt mellom far og barna. Hun er svært opptatt av at det er viktig å beskytte voldsutsatte kvinner og barn, og at voldsutøver ikke bør ha samvær og også bør miste foreldreansvaret.

Selv om saken ble henlagt av politiet, opplever hun at hun har blitt trodd, og hun har fått god hjelp. Hun har blant annet gått i samtalegrupper helt siden bruddet og gjør det fortsatt. Til tross for at hun har blitt trodd og har fått støtte og hjelp, er hun fortsatt preget av volden og er i dag delvis ufør.

«Arne»: Fornorskning, vold, generasjonsoverføring – og heling

Flere av deltakerne nevner fornorskningen av samiske samfunn i sine egne fortellinger, men Arne er den som tydeligst setter ord på sammenhengen mellom de belastningene fornorskningen påførte tidligere generasjoner og egne voldserfaringer, både som utsatt og som voldsutøver.

Arne er født omkring 1970 og er oppvokst i en by i en annen landsdel. Familien på morsiden er fra et sjøsamisk område. Selv om han vokste opp et helt annet sted, opplever han at mye av familiekulturen fulgte med. Mors søster bodde i nærheten, de besøkte mors familie i ferier, og de omgikk i liten grad andre i nærmiljøet der de faktisk bodde. Oppveksten var preget av massiv mishandling fra moren, isolering i familien og manipulasjon. Hans far ble alvorlig psykisk syk og forsvant ut av bildet. Familien levde isolert, og det var en ekstrem kontroll med hva som kunne sies. Andre måtte ikke få vite om morens mishandling av barna, og familien i nord skulle ikke få vite at faren var psykisk syk. Om Arne hadde vært på besøk hos andre ble det «tredjegradsforhør» der han måtte fortelle alt som hadde blitt sagt og hva han selv hadde sagt, og ofte var reaksjonen: «Hvorfor sa du det?» Arnes tante, morens søster, tok seg mye av ham. Hun visste godt om volden og trøstet ham, men samtidig unnskyldte hun moren og la skylden på ham. «Blod er tykkere enn vann», fikk han høre, og han måtte forstå mor, sa tanten, for han var jo en sånn «umulig gutt». Han mener kombinasjonen av at hun var både nær og trøstende samtidig som hun unnskyldte moren og la skylden på ham var særlig skadelig. Samtidig tenker han i ettertid at moren selvsagt hadde det tøft, alene om omsorgen for flere barn og med en psykisk syk mann. Ikke minst mener han at både moren og hennes søsken var skadet etter selv å ha vært utsatt for vold i oppveksten. Moren og tanten sa at besteforeldrene var snille og gode, men han mener at det kan de umulig ha vært. Han har blant annet blitt fortalt at en onkel (morens yngre bror) som ung hadde rigget seg til utenfor låvedøren med hagle for å skyte faren (hans morfar), da han kom ut av låven.

Som flere av deltakerne refererte også Arne, til det samiske som noe tvetydig; både forbudt og attraktivt. Arne opplevde både at det samiske var tabu i familien, samtidig som han selv og enkelte andre familiemedlemmer var tiltrukket av det samiske. Hans onkel omgikk mange samer og var åpenbart tiltrukket av samisk livsstil med jakt og fiske, men han ble rasende da Arne som barn spurte om de var samiske. «Det spør du aldri om igjen!» var svaret, og det tok Arne som en bekreftelse. Moren så samisk ut, syntes han, og han tenkte at det gjorde mange i familien. Selv var han fascinert og følte gjenkjennelse når han via film og TV fikk innblikk i samisk kultur som barn. Som voksen har han vært tiltrukket av samiske kvinner som han ser på som vakre. I familiehistorien er det også elementer av rasisme og selvhat. Tanten fortalte en historie om hvordan to SS-offiserer som tvang seg til å bo hos familien under andre verdenskrig var begeistret for hennes «ariske» utseende med lyst hår og blå øyne. Han undret seg over at hun stadig fortalte denne historien som han syntes var bisarr, men da han fikk se omtalen av moren i en sykehusjournal falt bitene på plass. Moren beskrives som «en liten og mørk kvinne fra Nord-Norge, ser samisk ut», med tillegget «men det sa jeg ikke til henne».

I prosessen med å bearbeide egne erfaringer og få kontroll over egne følelser og reaksjoner, har Arne aktivt forsøkt å ta tilbake de samiske røttene og også å forstå moren og familiehistorien. For ham har dette vært en del av bearbeidningen av egne oppveksttraumer som han setter i sammenheng med fornorskningprosessen, diskriminering mot samer og undertrykkelsen av samisk kultur. Han har fått høre at besteforeldre- og oldeforeldregenerasjonen risikerte å miste retten til jorda dersom det ble oppdaget at barna snakket samisk. Dette kan ha en helt konkret rettslig bakgrunn. Som ledd i fornorskningspolitikken vedtok Stortinget en ny jordsalgslav for Finnmark i 1902 som satte som krav at kun norsktalende fikk kjøpe jord. Denne diskriminerende loven ble først opphevet i 1965 (Pedersen, 2019). Det handlet altså om selve eksistensgrunlaget deres. Dette kan forklare at familien skjulte og fornektet sin samiske bakgrunn og at dette fortsatte skammen og tausheten knyttet til det samiske. I Arnes oppvekst var det altså lag på lag med familiehemmeligheter: familiens samiske bakgrunn, farens psykiske sykdom, morens vold, og morens oppvekst- og voldserfaringer.

Han mener også at det var innflytelse fra læstadianismen som la føringer for relasjonene i familien selv om de ikke var aktive i menigheten. Det var ingen

kos eller varme følelser, og det eneste som ble verdsatt, var hardt arbeid. Som eksempel fortalte han at han som barn søkte onkelens selskap. Kanskje var han opptatt av ham, fordi hans egen far var borte, undret han seg i ettertid. En morgen i sommerferien våknet han og så at onkelen var ute med traktoren og slo høy, og han stormet ut uten frokost for å være med og hjelpe til. Men onkelens svar var et rasende: «Hva er dette for ei tid å komme på? Hut deg vekk!» Dette var ganske tidlig om morgenen, men onkelen sto opp i fire-fem-tiden, og det var standarden. Dette var også omgangsformen i familien. Han ble sjokkert når han så hvordan andre barn hadde det hjemme, at foreldrene viste at de var glade i dem og strøk på dem.

Han husker moren som helt «avskrudd». Hun viste aldri følelser, var tilsynelatende aldri glad eller lei seg, men var til vanlig forbitret og sint, og han husker at hun frådte av raseri når hun mishandlet ham og søsknene. Han beskriver ansiktet hennes som helt fordreid, øynene svarte, hun messet skjellsord og det skummet fra munnen. Han kunne våkne av at hun banket ham opp og ble kastet ut i nattøyet, for eksempel fordi han hadde glemt å låse sykkelene. Likevel var mishandlingen ofte kalkulert og planlagt. Når hun kom hjem fra jobb, visste barna at dersom hun trakk for gardinene kom det til å bli bank. Han og søsknene kjente ikke igjen moren når hun var ute blant folk og snakket normalt og hyggelig. De tenkte hun gjorde seg til. Volden sluttet først da han ble så stor at han truet med vold tilbake.

Som voksen var han selv voldelig mot to tidligere partnere. Han forklarte at han ble sykkelig sjalu og ikke kunne regulere følelser. Han har også hatt en lang periode med rus. Etter at den andre partneren forlot ham etter bare ett år, da han var tidlig i 30-årene, begynte han i behandling for egen voldsutøvelse og begynte å bearbeide egne traumer. Det har tatt lang tid, og han har tatt en profesjonsutdanning og jobber nå i en offentlig hjelpetjeneste. Etter å ha begynt i behandling forsøkte han å få moren til å erkjenne mishandlingen hun hadde utsatt ham for, men hun husket ingenting og hun husket heller ikke noe fra sin egen barndom. Selv husket han heller ikke noe fra før han ble femten år, før etter at han begynte i behandling. Dette skyldes aktiv fortrenkning sa Arnes psykolog, da han tok opp dette.

Nå har han ny partner og barn. Han har brutt med voldsarven og tatt eierskap til sin samiske bakgrunn, blant annet ved å gi barna samiske navn. Han erklærer at han er stolt overlever og stolt same. Han har også forsont seg med

og innlemmet egne erfaringer i sitt profesjonelle virke, og mener han i større grad enn kolleger som ikke har slike egne erfaringer er i stand til å se og forstå situasjonen for familier der det er vold og omsorgssvikt. Det å komme hit har vært et stort forsonings- og helingsarbeid som har tatt lang tid. Fortellingen hans bærer også preg av at han har tenkt og lest mye for å forstå sine egne og søsknenes erfaringer med vold og mishandling som del av et generasjonstraume. Han forstår morens vold og familiens væremåter i lys av fornorskningshistorien og også læstadianismen, og han bruker psykologiske begreper og innganger til å forstå og forklare dette.

Arnes historie viser at sammenhengen mellom fornorskningspolitikken med undertrykkelse og fornektning av språk og kultur kan bli del av et generasjonstraume, som blir overført gjennom en rekke dysfunksjonelle familiepraksiser og forsvarsmekanismer som vold, selvhat, fortieelse, avstenging av følelser og fortrenning. Videre at barnemishandling setter dype spor som er krevende å bearbeide. Hans historie viser også at det er mulig å bryte denne arven og få et godt liv til tross for et dårlig utgangspunkt. Selv har han klart å komme videre i livet fordi han etter egen vurdering må være utrustet med en sterk konstitusjon. Gjennom et langvarig og krevende arbeid blant annet i terapi med å forstå og begripeliggjøre seg selv, familiehistorien og det samiske, har han endret seg til å bli en trygg partner og en omsorgsfull og følelsesmessig «påskrudd» far. To andre av hans søsken har ikke klart seg slik han har. Dette viser behovet for god hjelp og støtte til endringsarbeid over tid.

Diskusjon

Kolonialiseringen og assimileringspolitikken er en mer eller mindre eksplisitt bakgrunn når deltakerne forteller om vold og overgrep som de har opplevd gjennom livsløpet. Enkelte, som Arne setter tydelig ord på dette, og det viser seg at fortrenningen av samisk språk og kultur – og kanskje også volden – i hans familie kan ha spor tilbake til jordlovene i Finnmark som forbød samer å eie jord og at det derfor var nødvendig å unngå samisk språk for å kunne kjøpe og følgelig eie jord. Bærerne av slike kollektive traumer som assimileringspolitikken medførte kan være vanskelig å se som samiske, og symptomene kan lett bli individualiserte (Dankertsen, 2021), særlig i befolkninger som er sterkt assimilert, som sjøsamiske områder der Arnes familie kom fra. For Arnes helingsprosess var det viktig nettopp å knytte forbindelse til det samiske på godt og vondt.

I Birgits fortelling er refleksjoner om det samiske, både tilhørighet og problematisering av tilhørighet, også fremtredende. Sammenliknet med Arne har hun imidlertid gått motsatt vei. Til tross for følelsen av tilhørighet i det samiske, har hun distansert seg fra det samiske i sitt eget liv. Hun har norsk mann og barn som bare lærer norsk, og omgås i dag lite med andre samer. I andre fortellinger kommer det samiske mindre direkte frem. Som i Heidis historie, der det samiske ikke er et tydelig element i fortellingen, men likefullt veves inn som et bakteppe i form av enkeltaktører, lokalsamfunn, reindrift, og også institusjoner, selv om disse forblir i kulissene i hennes fortelling. Dette illustrerer også at det ikke er gitt at det samiske alltid klart kan avgrenses, og at det derfor heller ikke er mulig å etablere direkte sammenhenger mellom det samiske og deltakernes erfaringer med vold og overgrep, og heller ikke hvordan det samiske inngår i prosessen med å komme videre etter vold. Det samme gjelder for voldsutøverene. Mens noen av deltakerne i hvert fall til en viss grad knytter voldsutøvelse til samiske menns væremåte, festkultur og machoholdninger, er andre opptatt av å nyansere og peker på at voldsutøveren eller overgriperen *ikke* var samisk, men tvert om var majoritetsnorsk. SAMINOR-studien (Eriksen et al., 2015) viser at kvinner med samisk bakgrunn kan være mer utsatt for vold enn kvinner med ikke-norsk bakgrunn i samme geografiske område, men vi kan ikke utfra dette slutte at samiske menn utøver mer vold. Fra internasjonal urfolksforskning er det kjent at kvinner med urfolksbakgrunn i større grad enn andre også kan være utsatt for vold fra personer med en annen etnisk eller kulturell tilhørighet (Bjørnholt et al., 2021a).

Alt i alt er dette viktige påminnelser om å vise varsomhet med å være for bombastisk når det gjelder sammenhengene mellom det samiske og vold. Det er også viktig å være oppmerksom på hvordan de historiske erfaringene fra assimilering og kolonialisering kan ha påvirket familier og individer, men samtidig er det viktig å ikke ensidig legge skylden på assimileringsspolitikk og kolonialisering for den volden og de overgrepene som utføres i dag både av og mot personer med samisk bakgrunn og av og mot andre i områder som har innslag av samisk befolkning. Vi sier oss enige med Kuokkanen (2019), Brandén et al. (2024) og andre som har pekt på at et for ensidig søkelys på konsekvensene av kolonialiseringen kan forskyve ansvaret fra de samiske samfunnene og ikke minst også fra voldsutøveren.

I dette materialet er det betydelig variasjon i hvordan deltakerne opplever hjelpen de har fått fra ulike hjelpetjenester. Mens en del forteller om svikt fra hjelpeinstusjoner eller at de blir møtt på måter som får dem til å føle seg misforstått og avvist som vi så i Birgits tilfelle, forteller andre at de har fått omfattende og god hjelp, ikke minst fra krisesenteret, men også fra helsetjenesten. Det gjelder også Birgit som i senere tid fikk god hjelp – av en terapeut som også var majoritetsnorsk, men som hadde kunnskap og forståelse for samisk kultur. Voldsutsatte kvinner og særlig mødre kan møte særlige utfordringer med fortsettelsesvold²⁰ og i møte med hjelpeapparatet som kan komme til å videreføre volden tiden etter samlivsbrudd er kjent (Bjørnholt, 2021, 2024; Bredal & Stefansen, 2022; Kjellberg, 2023).

Intervjuundersøkelser om hjelpsøking blant voldsutsatte samiske kvinner finner også at kvinnene opplever at de ikke får tilstrekkelig hjelp og beskyttelse fra Nav (Thorslund & Kiil, 2022) barnevernet eller andre instanser (Bersvendsen & Saus, 2023). På grunn av avstander og manglende tilbud til samisktalende voldsutsatte, er tilbudet til voldsutsatte med samisk bakgrunn strukturelt dårligere enn for majoritetsbefolkningen, noe som ble synliggjort gjennom pandemien som fortsatt pågikk ved oppstarten av prosjektet (Bergman et al., 2021a, 2021b).

Når våre funn fra intervjuene er mer varierte, og en del også forteller om at de fikk god hjelp, kan dette skyldes aldersspredning og ulike livsfaser. Som vi så i Heidis tilfelle, frafalt voldsutøveren foreldretvistsaken, og har ikke hatt samvær. Hun har blitt trodd og har fått støtte, til tross for at hun i forbindelse med bruddet opplevde at sakkyndige og advokater påførte henne og barna unødige belastninger. Ettersom det endte med ingen kontakt, har hun likevel lyktes med å beskytte seg selv og sine barn mot ytterligere risiko og belastninger gjennom foreldresamarbeid. Siden Heidis sak ligger en del år tilbake i tid, er det ikke gitt at utfallet ville blitt det samme i dag, da foreldre i økende grad forventes å samarbeide om barna etter samlivsbrudd (Bjørnholt, 2021, 2024).

20 Hvordan fortsatt kontakt med voldsutøveren gjennom foreldresamarbeid og samfunnets mangelfulle og til dels negative respons påfører mødre store belastninger etter samlivsbrudd, og at de instansene som skulle hjelpe, kan videreføre volden (Bjørnholt, 2024).

Vi vil også peke at blant deltakerne i studien som hadde fått god hjelp, var dette langvarig helsehjelp, som terapi eller samtalegrupper over mange år. Det gjelder både de kvinnene som var utsatt for vold, og Arne som hadde blitt utsatt for vold som barn og som selv utøvde vold mot partnere. Dette viser at det å bearbeide erfaringer med vold i barndom eller voksen alder og å endre egen voldsatferd krever mye tid og krefter for både voldsutsatte og voldsutøvere. Det viser videre at kunnskap om samiske forhold kan være avgjørende i møte med hjelpe- og helsetjenestene.

Taushet

Tausheten om vold og overgrep i samiske samfunn og/eller blant personer med samisk bakgrunn forklares ofte med en (u)kultur hvor man ikke snakker om vanskelige temaer fordi det er noe man bare ikke gjør som samer, og fordi man skal fremvise *birget* (nordsamisk) – «klare seg selv» (*birget*). Det å være sterk og resilient er en viktig verdi både for kvinner og menn i en samisk kontekst, ikke minst med henblikk på helse og velferd (Stoor, 2016; Kiil, 2019). Dankertsen (2021) påpeker imidlertid at *birget* ikke er det samme som individualisme; begrepet kan også bety at man håndterer utfordringer sammen. Tausheten har flere aspekter og dimensjoner, og slik vi har erfart det i dette prosjektet handler det ikke minst om hvordan man forholder seg til verden utenom og responsen fra blant annet hjelpeapparatet. Flere av deltakerne fortalte om erfaringer ved hjelpesøking og hvordan dette hadde ført til utfordringer for dem.

Den samiske taushetskulturen har vært sett som en årsak til at vold kan skje og at utsatte ikke oppsøker hjelp, men kan også handle om at hjelperne ikke spør (Øverli et al., 2017). Vi fant også at taushet om vold og overgrep var noe deltakerne snakket om, særlig de eldre deltakerne som fortalte om erfaringer som lå tilbake i tid, i egen barndom og ungdom. Denne tausheten kunne handle både om familien, om lokalsamfunnet og om det samiske; i ulike kombinasjoner. Enkelte hadde blitt opplært til at vold og overgrep ikke skulle snakkes om i lokalsamfunnet, ved at de erfarte at vold ble ignorert eller at de direkte ble fortalt at det ikke skulle reageres på eller snakkes om. En forteller om at hun som barn så at nabokona ble banket opp av mannen, og hennes foreldre unnlot å hjelpe. Slik lærte hun at dette hverken skulle snakkes om eller skulle gripes tak i. En annen opplevde at da et av de andre barna fortalte hjemme om seksuelle overgrep fra en nabo som forgrep seg på både henne selv og andre barn, ble jenta som sa fra ikke trodd, og det var hun som ble

gjort til problemet. Dette lærte henne at hun ikke skulle si noe om egne erfaringer, og også at dette var noe man ikke snakket høyt om.

Andre opplevde at tausheten handlet om å beskytte familien. De hadde blitt utsatt for overgrep fra onkler, bestefedre eller andre mannlige slektninger, men det ble ikke sett og forstått. Flere mener at det kunne skyldes at man manglet et språk for slike erfaringer på den tiden, men også at de voksne ikke var i stand til å ta det inn over seg, så de bagatelliserte det som skjedde. Her ble tausheten knyttet til manglende språk og manglende forestillingsevne og forståelse for at overgrep kunne skje. Enkelte forteller også at andre i familiene hadde sett, men ikke visste hva de skulle gjøre. En tilbrakte mye tid hos besteforeldre som forsøkte å kompensere og beskytte henne mot volden i hjemmet ved å la henne være mye der.

Endelig ble en del både vold og taushet om vold knyttet til det samiske. En forteller om en oppvekst med mye vold og overgrep i bygda. Hun mener volden og overgrepene i bygda henger sammen med den samiske kulturen, ettersom alle i familien og bygda hadde samisk bakgrunn. Etter å ha flyttet til byen tenker hun at den samiske kulturen hun vokste opp med er mye hardere enn den hun møtte i byen hun har flyttet til.

Å ikke søke hjelp gjaldt også i andre sammenhenger. En forteller at hun var livstruende syk som barn uten at det ble tilkalt lege før i aller siste øyeblikk. Denne skepsisen til det norske samfunnets instanser kan ha sine grunner. I voksen alder oppsøkte hun politiet for å anmeldevold fra partner, men måten hun ble møtt på politihuset, var avskrekkende fordi hun måtte fremføre sitt ærend midt i et åpent rom der andre kom og gikk.

Som vi har sett hadde Birgit fortalt om vold til en profesjonsutøver som ikke hadde samisk bakgrunn og som manglet forståelse for den samiske kulturen. Da hun opplevde ikke å bli forstått og ikke få hjelp, følte hun en dyp skam over at hun hadde utlevert både seg selv og det samiske samfunnet til en utenforstående, til ingen nytte. Her oppsto et behov for å være taus som følge av at hun ikke ble forstått og ikke fikk den hjelpen hun ønsket og som var grunnen til at hun fortalte. Det å føle seg illojal og kjenne skam over å fortelle til utenforstående er i tråd med tidligere forskning (Krumlinde, 2009). Tidligere forskning finner at personer med samisk bakgrunn har mindre tillit til hjelpeapparat og helsetjenester (Daerga et al., 2012; Hedlund & Moe, 2010;

Storm Mienna et al., 2021). Kanskje kan slike erfaringer med manglende forståelse og manglende hjelp fra de profesjonelles side også bidra til det som beskrives som samisk taushetskultur, heller enn noe som er iboende i den samiske kulturen?

Det er heller ikke gitt at samiske voldsutsatte er mer tause enn andre. Både norske omfangsstudier (Thoresen & Hjemdal, 2014; Dale et al., 2023) og kvalitative studier av voldsutsattes hjelpsøking (Grøvdal, 2019; Saur & Grøvdal, 2019) finner at det er vanlig å ikke fortelle eller oppsøke hjelp. En ny svensk omfangsstudie finner at kvinner med samisk bakgrunn meldte seksuelle overgrep eller oppsøkte hjelp i *større grad* enn majoritetssvenske kvinner (Brandén et al., 2023). Dette får Brandén et al. (2024, s. 82) til å fundere: "Tystnaden" behöver således inte handla om att de utsatta är tysta, utan kan bero på att de inte blir hörda"(jæmfør Spivak, 1988).

Flere opplevde en sterk tilhørighet og lojalitet til den samiske kulturen, til tross for at de også hadde opplevd vold og overgrep innenfor det samiske fellesskapet. Dette bidro til vanskeligheten med å fortelle. Slik deltakerne forteller om taushet, handler det ikke om taushet i seg selv, og ikke taushet bare som kultur, men om ære, knyttet til både familien, lokalsamfunnet og det samiske fellesskapet. Noen, som Birgit, sier dette direkte, at familiens eller slektas ære var viktigere enn barna/jentene. Kan vi som forskere snakke om ære når vi snakker om det samiske? Har vi å gjøre med en æreskultur vel så mye som en taushetskultur? Kan en slik vinkling medføre ytterligere stigmatisering, og en uheldig problematisering av det samiske, eller er det nyttig å tenke om og rundt denne tematikken med andre eller nye utgangspunkt; for bedre å forstå dynamikkene som spilles ut og derigjennom hvordan hjelpetjenestene bedre kan tilpasses?

Familieloyalitet og ære kommer også frem i intervjuer med tjenester i den samiske delen i Sverige (Brandén et al., 2024) og Norge (Øverli et al., 2017). Dette kan også handle om trusler og sanksjoner fra lokalsamfunnet mot den som forteller om overgrep, slik Tysfjord-saken for noen år tilbake viste (Rønne, 2019). Tidligere intervjuer med voldsutsatte kvinner i Nord-Norge fant også at avsløring av overgrep ble møtt med taushet, spørsmål om offeret og påføring av skyld fra det samiske samfunnet (Minde & Weber, 2017).

Kjønn og vold

Endelig vil vi trekke frem noen refleksjoner om hvordan materialet kan kaste lys over kjønn og vold i en nordnorsk og samisk sammenheng. Selv om kjønn er en viktig og tatt for gitt dimensjon i mange av fortellingene om vold og overgrep i ulike livsfaser og sammenhenger, er det færre som snakker direkte om betydningen av kjønn. Kjønn kommer mer implisitt frem i omtalen av individuelle voldsutøvere og overgripere, både i nære relasjoner og i lokalsamfunnet, ved at flertallet av voldsutøvere og overgripere som omtales er menn og de utsatte i hovedsak er kvinner. Flere beskriver å ha vokst opp i en lokal kultur med toleranse for vold og overgrep, der barn og kvinner fikk ansvar for å beskytte seg selv og voldsutøvere og overgripere var kjent, men ikke ble konfrontert. Andre snakker om oppvekst i små samfunn med grenseløs og aldersblandet festkultur med mye alkohol og lite voksenkontroll, der unge jenter var «fritt vilt» for eldre menn. Dette er strukturer og omgangsformer som bygger på kjønne forventninger og normer knyttet til seksualitet, og som kan bidra til å normalisere overgrep. Slik festkultur har vært vanlig i mange bygdesamfunn i Norge, og kan ikke utelukkende knyttes til det samiske, noe som må forstås i sammenheng med at det samiske ikke alltid er klart avgrenset og at forholdet til det samiske varierer i deltakernes fortellinger (Kiil, 2023).

Enkelte uttrykker også klare oppfatninger om «samiske menn» og samiske omgangsformer. De som snakker om dette, fremhever alkoholbruk som en problematisk side ved samiske menn og macho omgangsformer og praksiser som de tar avstand fra. Mens enkelte fremhever samiske menn som macho og tradisjonelle, og bevisst har valgt bort samiske menn, er det andre som legger vekt på at den som utsatte dem for vold nettopp ikke var samisk. Samtidig knytter flere alkoholbruk og vold i familien til vold i oppveksten, uten nødvendigvis å sette dette i sammenheng med det samiske – eller med kjønn.

Stereotypien om den «sterke samiske kvinnen» omtales også, særlig av noen av de eldre deltakerne (se også Kiil, 2023). Dette idealet var også fremtredende i Thorslund og Kiils studie (2022) av voldsutsatte samiske kvinners møter med hjelpeapparatet. Ut fra Dankertsen (2021) som argumenterer for at det eksisterer ulike parallelle diskurser om kjønn i samiske samfunn, synes de yngre kvinnene som snakker om vold og kjønn i denne studien i større grad å trekke på diskursen om den voldelige og undertrykkende «samiske mannen» der kvinner posisjoneres som sårbare og

som ofre for vold og overgrep, enn diskursen om «den sterke samiske kvinnen». Forestillingen om den sterke samiske kvinnen har vært viktig for identitetsbygging og distansering fra storsamfunnet, (Amft, 2002; Eikjok, 2000, 2014; Kuokkanen, 2007, 2008; Eriksen, 2020), men har også blitt kritisert for å hindre kritikk av forhold internt i samiske samfunn (Kuokkanen, 2019; Dankertsen, 2020, 2021).

Etter de siste årenes økte søkelys på vold og overgrep ikke bare i medier, men ikke minst i samisk politikk helt fra Sametingets handlingsplan for likestilling (2009–2013), som lanserte «bekjempelse av vold i nære relasjoner» som et nytt innsatsområde (Minde & Utsi, 2011; Josefsen, 2014) har det blitt et større rom for å snakke også om problematiske sider ved egen kultur og samfunn, særlig blant yngre. Det har vært et økende engasjement fra Sametinget, sametingspolitikere og samiske organisasjoner, i tillegg til nasjonale myndigheter og interesseorganisasjoner som Krisesentersekretariatet som har bidratt til å sette søkelys på denne tematikken. I dette materialet er det også noen fortellinger som tyder på at det har vært en endring i hvordan man forholder seg til vold og overgrep, som Birgits kritikk av toleranse for dette i oppvekstmiljøet og samiske bryllupsfester som eksempel på en arena der kjønn og vold utspiller seg på negativt og stereotyp vis i form av menn som «driker og slåss», og som settes opp mot «kvinner som passer på barna». Samtidig er de kjønnete erfaringene og kjønnskulturene som beskrives ikke nødvendigvis knyttet til det samiske, men skjer også i en blandet nordnorsk bygdekultur med varierende grad av samisk befolkning og identitet. På samme måte som det samiske vektes ulikt i fortellingene, er også betydningen av kjønn ikke så lett å fange. Som vi så i «Arnes livshistorie», var volden han opplevde fra sin mor og den volden han selv utøvde mot kvinnelige partnere knyttet til generasjonstraumer som han satte i forbindelse med undertrykkningen av samisk kultur og livsgrunnlag, samtidig som det samiske for ham også ble en del av frigjøring og heling. Hvordan vi skal forstå dette i et kjønnsperspektiv er ikke gitt. Både moren og han selv tydde til vold, og veien videre gikk for hans del gjennom det profesjonelle hjelpeapparatet og en betydelig egeninnsats. Slik ble han også en bedre partner, mann og far, men kjønn er ikke fremtredende i hans fortelling. Dette viser kanskje først og fremst at kjønn er en av flere dimensjoner, men ikke den eneste når det gjelder å snu en voldsarv. Det er ikke mulig utfra det empiriske materialet vi har å entydig peke på særegne konstellasjoner av vold, kjønn og samiske identiteter og levemåter.

Del III: utfordringer og barrierer i møte mellom voldsutsatte med samisk bakgrunn og hjelpeapparatet

(Solveig Bergman, med bistand av Nora S. Ruud)

Vold og overgrep er fremdeles et område fylt av taushet og tabuer, som gjør hjelpeapparatets arbeid utfordrende. Samtidig peker forskningslitteraturen på at det kan være spesielt vanskelig for voldsutsatte med minoritetsbakgrunn og sårbare grupper å dele sine volds- og overgrepserfaringer med andre, enten det er familie, venner, hjelpeinstanser eller politiet. Det kan også være krevende for tjenesteytere og fagpersoner å spørre om vold og overgrep i møtet med personer fra ulike minoritetsgrupper (Kiamanesh & Hauge, 2019; Bjørnholt et al., 2021b).

Denne studien setter søkelys på barrierer som kan hindre voldsutsatte med samisk bakgrunn fra å oppsøke hjelp, og hvordan disse utfordringene påvirker hjelpeapparatets og tjenesteyternes arbeid med vold. Vi legger hovedvekten på følgende problemstillinger: 1) Forståelser av vold og overgrep hos hjelpeapparat og samfunnsaktører i samiske samfunn; 2) Særlige utfordringer og barrierer i møte mellom voldsutsatte og hjelpeapparatet; 3) Fungerer tilretteleggelsen av hjelpetiltak? 4) Har det skjedd forandringer i et tidsperspektiv?

Vi skiller i fremstillingen mellom to typer av barrierer som kan hindre voldsutsatte med minoritets- eller urfolksbakgrunn fra å søke hjelp (jf. Bjørnholt et al., 2021b). For det første finnes barrierer som er knyttet til den kulturelle og sosiale konteksten som den voldsutsatte lever i. Eksempler er kollektivistiske og æresrelaterte forhold knyttet til familien, slekten eller den etniske gruppen, og rådende kjønnsnormer eller tabuisering knyttet til kropp og seksualitet. Den andre typen barrierer gjelder de utsattes forhold til offentlige tjenester og hjelpeapparatet. Eksempler er manglende tillit til

myndigheter, opplevelse av faglig usikkerhet og sviktende kompetanse hos tjenesteyterne eller mangelfull språklig og kulturell tilpasning av hjelpen.

Metode og datamateriale

Dette kapittelet er basert på kvalitative intervjuer med totalt 25 personer (22 kvinner og 3 menn) fra ulike geografiske områder i den norske delen av Sápmi. Den første gruppen av deltakere i prosjektet (n = 12) består av tjenesteytere, fagpersoner og samfunnsaktører med god kjennskap til temaet vold og overgrep i samiske samfunn. De aller fleste vi intervjuet hadde selv samisk bakgrunn eller tilknytning. Disse deltakerne har sin bakgrunn i offentlige hjelpetjenester, organisasjoner, stiftelser og andre institusjoner.

Deltakerne i den andre gruppen (n = 13) består av voksne personer med samisk identitet eller tilknytning og som har egne erfaringer med vold og overgrep. I dette kapittelet legger vi hovedvekten på intervjuene med fagpersoner, hjelpeapparatet og samfunnsaktører, supplert med analyse av data fra intervjuene med dem som selv har vært utsatt for vold eller overgrep. Tidligere i denne rapporten (del II) har vi redegjort for metodiske valg og datamateriale for den sistnevnte gruppen. I fortsettelsen vil vi konsentrere oss på de metodiske valg og tilnærminger som vi foretok når det gjelder gruppen med profesjonelle i hjelpeapparatet, fagpersoner og andre samfunnsaktører som har arbeidet med vold og overgrep i sine profesjonelle roller.

Utvelgelsen av prosjektdeltakere var strategisk, i den forstand at de ble valgt ut basert på hva vi forventet at de kunne tilføre undersøkelsen av relevant og interessant informasjon. Vi etterstrebet en variasjon blant intervjupersonene, i og med at vi ønsket å identifisere ulike forståelser av, erfaringer med og synspunkter på fenomenet vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn.

Intervjuene hadde en varighet på i gjennomsnitt en time og ble gjennomført ansikt-til-ansikt eller på telefon. De fleste intervjuene ble gjennomført i 2023, med supplerende intervjuer i 2024. Intervjuene tok utgangspunkt i forhåndsdefinerte temaer som var utviklet på bakgrunn av vår forforståelse som forskere med gode innsikter i voldsfeltet og samiske samfunn, og basert på innledende litteraturstudier. En semistrukturert intervjuguide ble brukt som utgangspunkt og støtte for intervjuene.

I tillegg til intervjudata er analysen basert på relevant forskningslitteratur, fagtekster og medieprodukter. Intervjuene ble analysert ved hjelp av kvalitativ, tematisk innholdsanalyse som er inspirert av Braun og Clarke (2013; se også Thagaard, 2018). Vi lyttet og leste gjennom intervjuene flere ganger, komprimerte dem skriftlig, og kodet de datasegmentene vi fant relevante for forskningsspørsmålene. Deretter ble materialet organisert i temaer og undertemaer. Endelig identifiserte vi fire hovedtemaer, som sammenfatter overordnede mønster og tendenser i datamaterialet. Utdrag fra intervjuene blir brukt for å illustrere og gi et mer utfyllende bilde av temaene.

Analysen av data hadde et deduktivt utgangspunkt basert på vår forforståelse av tematikken og litteraturen på området. Samtidig ønsket vi å være åpen for mulige nye temaer og nyanser som kom opp i intervjuene. Analysen kombinerte dermed både deduktive og induktive elementer.

Prosjektet fikk tilråding av Kunnskapssektorens tjenesteleverandør (Sikt) og følger retningslinjer som gjelder ved NKVTS for forskning på sensitive data. Innsamling og behandling av data har blitt gjennomført i tråd med anbefalinger av nevnte instanser. Alle som har deltatt i prosjektet, har fått et informasjons-skriv som beskriver prosjektets formål, hva det innebærer å delta i studien, og som gir opplysninger om personvern, databehandling og rettigheter. Deltakerne i prosjektet har gitt informert samtykke til å delta i prosjektet.

Vi har behandlet data fra intervjustudien i tråd med tilrådingen fra Sikt. Opptak av intervjuer har blitt oppbevart på kryptert minnepinne. Etter transkribering og anonymisering ble opptakene slettet. I rapporten er personene som ble intervjuet anonymisert, det vil si vi bruker navn verken på enkeltpersoner, deres organisasjoner eller arbeidssted, eller andre kjennetegn som kan føre til gjenkjenning av deltakerne.

Presentasjonen og analysen av resultatene vil følge fire sentrale temaer som ble identifisert i datamaterialet. Gjennomgangen er inndelt i tematiske kategorier:

- Familie og slektskap
- Kjønn, kropp og seksualitet
- Forhold til myndigheter og tjenesteapparatet
- Språk, kommunikasjon og kultur

Til slutt trekker vi inn eksempel på reaksjoner på vold og overgrep i to små kommuner med samisk bosetting. Her drøfter vi også spørsmålet om det har skjedd en endring over tid i lokalsamfunnets håndtering av slike sensitive og tabuiserte temaer.

Familie og slektskap

I artikkelen «Hvorfor blir det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep?» beskriver Elisabeth Gerhardsen (2010) de erfaringene hun har gjort seg som psykolog i arbeidet i samiske miljøer, deriblant om familie og slektskap. Betydningen av familie og slekt i den samiske kulturen kan på ulike måter skille seg fra den majoritetsnorske kulturen i det at den strekker seg utover den kjernefamiliebaserte familiestrukturen (Gerhardsen, 2010; se også Minde & Weber, 2017). Utover det biologiske slektskapet en har til familien, er det for eksempel vanlig å ha en nær, og gjerne livslang relasjon, mellom faddere og barn (Hermansen, 2013).

En annen viktig del av samisk tradisjon er å oppkalle et barn etter en eldre slektning. Dette gjøres både for å vise respekt for den eldre, og for at barnet forhåpentlig skal tilegnes samme egenskaper som den eldre (Gerhardsen, 2010; Hermansen, 2013). Med dette legges det videre føringer for et nært emosjonelt bånd mellom barnet og navnebror/-søster, ved at den eldre også tar stor del i barnets oppvekst. Slektsolidaritet strekker seg med andre ord langt utover kjernefamilien (Blix, 2016). Ofte inkluderes også naboer, arbeidsfelleskap og menighet i forståelsen av familie. En av intervjudeltakerne peker på at storfamiliestrukturen også har påvirket språket:

Vi har mye mer ord for familiemedlemmer. Om du er en inngifta tante eller om du er en tante med blodbanen, altså min mors søster. Og grandtanter og øyemor og alt sånn her. Det er mye mer betegnelser på hvem er familiemedlemmene. (...) Nordmenn regner kanskje til nød søskenbarn som nær slekt, mens jeg regner tremenninger som mine nærmeste slektninger.

Storfamilien og slektens betydning i samisk kultur er i denne sammenheng viktig av særlig to årsaker. For det første illustrerer dette hvordan begrepet «nære relasjoner» måtte tolkes på en utvidet måte i en samisk kontekst (se

ovenfor, s. 42). Implisitt medfører dette, som beskrevet tidligere, at begrepet *vold i nære relasjoner* må forstås med utgangspunkt i en persons sosiokulturelle kontekst. Ettersom et barn kan utvikle spesielt nære bånd til blant annet faddere og navnebror/navnesøster, kan det å bli utsatt for vold eller overgrep fra den personen medføre samme grad av skade for barnet, som i tilfeller hvor en forelder er utøver (Gerhardsen, 2010).

For det andre er familie, slektskap og bygda viktige faktorer i utviklingen av individets samiske identitet, og tilhørigheten kan medføre en rekke gjensidige forpliktelser og felles goder (Eriksen, 2019). Det samiske slektsamfunnet og dets kulturelle betydning kan imidlertid også bidra til å skape barrierer for å anerkjenne, avdekke eller melde ifra om vold og overgrep, særlig hvis det gjelder tilfeller innad i storfamilien (Gerhardsen, 2010; Kuokkanen, 2015; Øverli et al., 2017). For ikke-samiske fagpersoner som arbeider i *Sápmi*, er det derfor viktig å kjenne til det utvidete familiebegrepet. En av våre intervjupersoner som selv ikke har samisk bakgrunn, forteller:

Familiene er så mye større enn det som jeg i min norske familie tenker på som familie. Det som jeg tenker på som kanskje litt fjernere familie, som firmenninger, det er mye nærmere den samiske familien. Og da må jeg vite som hjelper at det å være utsatt for overgrep over et søskenbarn i det samiske, er noe annet enn å være utsatt for et overgrep overfor et norsk søskenbarn i norsk familiekontekst.

Det finnes en sterk norm om å beskytte slektens omdømme i deler av det samiske samfunnet, noe som kan oppleves som et hinder mot å oppsøke profesjonell hjelp eller anmelde volden til politiet. Mange hevder at ettersom vold og overgrep i samiske miljøer har vært preget av taushet og tabu, er det i praksis ofte overgriperen som beskyttes. I samiske samfunn er det tradisjon for å løse problemer innad i slekten. Å involvere andre, kan sende et signal om at en ikke tror slekten evner å løse utfordringer på egen hånd. Dessuten er man ofte avhengig av samarbeid og gode relasjoner til den utvidete familien. Dette er særlig tydelig i reindriftsamfunn, hvor nettverk og samarbeid i arbeidsfelleskap gjerne formes på tvers av slekter og hushold, som ofte er både praktisk og økonomisk gjensidig avhengig av hverandre (Møllersen, 2018). Avhengigheten kan imidlertid bety at vanskelige ting blir underkommunisert:

Rent historisk har man i mange samiske samfunn måttet drive aktiv relasjonspleie fordi du er så avhengig av samarbeidet og gode relasjoner til dine naboer, til dine slektninger, til dine gudforeldre (...) Da kan det hende at konflikter ikke kommer opp i dagen fordi konsekvensene kan være så store. Det kan hende at vold som er knytta til de konfliktene rett og slett ikke blir adressert. (...) Vi er avhengig av hverandre for å overleve.

Storfamilien innehar en viktig sosial funksjon i samisk kultur, og utgjør for mange en betydelig del av omgangskretsen. Historisk har familien og slekten hatt stor betydning for status og omdømme i det samiske samfunnet, og danner grunnlaget for en felles kollektiv identitet. Kunnskap om at overgrep har skjedd innad i en storfamilie, kan føre til at slekten anses som å bryte med idealet om sin ivaretakende rolle. Dette kan videre resultere i en opplevelse av svekket kollektiv identitet, og dessuten negativt omdømme utad (Kuokkanen, 2015; Minde & Weber, 2017). Å fortelle at en har blitt utsatt for overgrep av noen i slekten, kan dermed medføre store sosiale konsekvenser for både den utsatte og resten av storfamilien:

Vi har jo hatt noen som har stått fram. Men jeg tror prisen for å stå fram er ufattelig høy. Det er knytta til det her med storfamilier, til nære relasjoner, til det her med ærestap. Hvis du anmelder et søskenbarn eller en onkel eller en bestefar, så berøres en hel familie.

Å forlate voldsutøver eller flytte fra bygden, er ikke heller alltid et reelt alternativ:

Det er veldig mange ofre som blir i den bygda her. Og så føler de på denne stemplinga. Den selvtilliten du har som same i en liten bygd i forhold til majoritetsbefolkninga er i utgangspunktet på et lavt nivå. Du føler at du er stempla som same. Du snakker dårlig, og du prater dårlig norsk. Og når du da skal komme med en tilleggs ting og si: 'I tillegg til det, så er jeg så ynkelig at jeg blir mishandla hjemme'. Da har du på en måte sagt at jeg er totalt mislykket som menneske. (...) Først er jeg fra et usselt folkeslag. Og så blir jeg i tillegg mishandla utav min partner.

Et brudd på tillit kan også være resultatet på mangel av forståelse for situasjonen en befinner seg i som voldsutsatt i møte med hjelpetjenestene. Å forlate voldsutøver og bryte normer knyttet til kjønn og å holde problemer

innad slekten, og samtidig føle på manglende forståelse for hva dette medfører, kan oppleves som dobbelt ydmykende for den utsatte, noe som kan bidra til at de velger å bli hos voldsutøver. Iblant kan terskelen oppleves veldig høy. En av fagpersonene sier:

Jeg tror ikke at ting blir bedre hvis de forteller om ting. Eller det blir bare verre. (...) Det kan bli veldig tøft, spesielt hvis de tilhører reindriftsfamilier. Så blir det veldig høy terskel for å anmelde. Hvis det blir skilsmisse så faller de utenfor reindrifta. Da taper man jo liksom alt.

Opplevelser av manglende kulturforståelse i hjelpetjenestene kan bidra til at voldsutsatte velger å bli hos voldsutøver:

Hvis en samisk kvinne står fram og forteller at hun er utsatt for vold så bidrar hun til myten om at den samiske mannen er voldelig. (...) Fordi at man på en måte får en sånn knagg for sine fordommer at den samiske mannen drikker mer, tar livet sitt og slår konen sin. Og dermed så vet man at hver eneste gang noen åpner munnen og sier noe så er det ikke enkeltfortellinger. Selv om person A forteller sin personlige historie så forteller hun eller han historien om det kollektivet man tilhører.

Intervjuene med samiske kvinner i Thorlund og Kiils (2022) studie viser tydelig at vanskelige familierelaterte hendelser, som vold og overgrep, ofte holdes innad i familien og slekten på grunn av det forskerne kaller for den samiske «taushetskulturen». Tausheten er ikke for å beskytte overgriperen, men gruppen, og for å bevare familien og slektens ære (Norbakken, 2012). «Familiens ære» er en sterk kulturell norm i flere samiske miljøer og opprettholdes ofte også om det skulle bety at problemer dysses ned og gjemmes unna. Den som bryter tausheten om tabuiserte ting, kan møte sanksjoner fra sin (stor)familie eller fra andre i lokalsamfunnet. Dette er trekk som er vanlige i familier i mer tradisjonelle samfunn enn i den vesterlandske kjernefamilien, altså i kulturer med sterke familieband innen storfamilien og slekten (Kuokkanen, 2015; Turi, 2011).

Kjønn, likestilling og makt

En etablert oppfatning om urfolk er at de i et historisk perspektiv har levd i samfunn med tydelige matriarkalske trekk eller med en mer likestilt kjønnsstruktur enn den som dominerer i dag. Ifølge denne oppfatningen ble kjønnshierarkier og underordning av kvinner introdusert gjennom kolonialisering og innføringen av kristendom. Også i samisk sammenheng har det blitt hevdet at en patriarkalsk kjønnsstruktur ble etablert i kjølvannet av industrialiseringen og fornorskningspolitikken (Kuokkanen, 2007). Dette er noe som også enkelte av våre intervjudeltakere viser til:

Sånn fra riktig gammelt av for et par hundre år tilbake så hadde jo samiske kvinner rett til skilsmisse og å eie sin egen formue. Det her er noe som er kommet med industrialiseringen og med fornorskning, at samiske kvinner skal innordne seg og være sin manns eiendom.

Den «sterke samiske kvinnen» ...

Til tross for dette fremheves det ofte at også dagens samiske kvinner er «sterke» og derfor mer likestilte med menn enn (majoritets)norske kvinner. Denne oppfatningen har blitt utfordret og problematisert av samiske kvinne- og kjønnsforskere, som for eksempel Jorunn Eikjok (2004) og Rauna Kuokkanen (2007), selv om disse mener at samiske kvinner sannsynligvis hadde en forholdsvis sterk posisjon i sine samfunn i et historisk perspektiv, og da særlig i reindriftsnæringen. Dermed kan det, ifølge Eikjok og Kuokkanen, finnes noen sannheter ved oppfatningen om de sterke samiske kvinnene. Samtidig understreker forskerne at dette ikke skjuler de undertrykkende aspektene som både historisk og i dag preger mange samiske kvinners liv. I stor grad var myten om «den sterke kvinnen» basert på et komplementært kjønnsrollemønster, det vil si at kjønnene hadde forskjellige, men likeverdige roller (Dankertsen, 2021).

De nevnte forskerne mener at myten om den sterke samiske kvinnen har sin bakgrunn i den etnopolitiske mobiliseringen blant samer på 1970- og 1980-tallet og behovet i samebevegelsen av å distansere seg fra stor-samfunnet. Dette var en periode da den nye kvinnebevegelsen vokste frem i Norge og mange andre vestlige land. Det ble viktig for mange i det samiske samfunnet å fremheve at samiske kvinner, til forskjell fra kvinner i det norske storsamfunnet og i den vestlige verdenen, ikke var undertrykt og at de

tradisjonelt har hatt en likestilt posisjon med menn. Metaforen om sterke samiske kvinner var viktig for identitetsbygging og distansering fra storsamfunnet, men ble samtidig brukt for å tyste ned kritikk og krav på kvinners rettigheter (jf. Dankertsen, 2020, 2021).

Kvinneaktivister som kritiserte dette bildet, ble møtt med kommentarer om at de var illojale til det samiske kollektivet. Forskerne mener derfor at myten om den sterke samiske kvinnen har bidratt til å usynliggjøre samiske kvinners kritikk av konflikter og maktstrukturer innad i det egne samiske samfunnet. Et tema som flere samiske forskere har vært opptatt av, er hvorvidt stereotypiske oppfatninger om den «sterke samiske kvinnen» kan ha hatt en hemmende innvirkning på politisk mobilisering i spørsmål om vold mot kvinner. Dette kan være en grunn til at disse problemer ikke alltid blir håndtert på en god måte (Amft, 2002; Eikjok, 2000, 2004; Kuokkanen, 2007; Eriksen, 2020).

Som Knoblock (2023, 72) påpeker, er kunnskapen om hvordan kjønnsrelasjonene har utviklet seg i et historisk perspektiv i *Sápmi* forholdsvis begrenset. Derfor finnes det ulike forståelser blant forskere og aktivister av betydningen av kjønnede maktstrukturer og kjønnsroller i samiske samfunn. Dankertsen (2021) argumenterer for at det eksisterer ulike parallelle diskurser om kjønn i samiske samfunn. Parallelt med metaforen om «sterke samiske kvinner» finnes kjønnsforståelser med et motsatt bilde, det vil si med en voldelig og undertrykkende «samisk villmann» og en «underordnet samisk kvinne» som er sårbar og lett kan bli et offer for vold og overgrep. Også blant våre intervjupersoner er det varierende oppfatninger rundt dette spørsmålet:

I noen grad er kanskje den samiske kvinnerollen prega av det konservative, kristne tankesettet. Om at det er menn som er ledere, og menn som har regien. Men jeg har også møtt masse sterke lulesamiske kvinner. Så det er en slags dobbelthet i det her. Det er ikke den undertrykte kvinnen som ikke tør å snakke, men noen typer roller er kanskje mer forbeholdt menn. (...) I det sørsamiske også, massevis av sterke damer. Det ligger en aksept og anerkjennelse i det også. Det er rester av den gamle, mer likestilte kulturen.

En av kvinnene vi intervjuet mente at en patriarkalsk tradisjon lever videre i visse samiske sammenhenger:

Jeg tror ikke vi har kommet så veldig mye lenger i samiske miljøer. (...) Altså hvis det i en familie ikke er en pappa, der det for eksempel bare er en sønn og døtrene og mamma, så er det den sønnen, han kan være kanskje åtte år gammel i det pappa forsvinner ut av bildet, så er det den sønnen som styrer familien. Han er familiens overhode og har et eierforhold både til søstrene og til mammaen.

Enkelte av intervjupersonene kritiserer den «tradisjonelle samiske barneoppdragelsen», der de ser tydelige kjønns spesifikke mønstre. Disse prøver de selv å bryte med:

Som kvinne må man være sterk, det er ikke noe annet valg enn å være sterk. (...). Når vi var små var det sånn at vi jentene dekket av bordet mens søskenbarnet vårt som var gutt og som var like gammel som oss, han kunne springe ut og leke fordi han var gutt. Men jeg har oppdratt min datter til «Bli sittende. Lek med sausen og be om et til glass med vann. Aldri i livet dekk av bordet for noen hvis du er på besøk. Du er gjest. Du skal faen ikke stå der og rydde opp».

En annen person vi intervjuet gir et mer forsiktig og flertydig svar på spørsmålet om samiske samfunn er patriarkalske:

På en måte, ja. Og særlig i reindriftssamfunnene, da mannen er på fjellet og hun er hjemme med unger og styrer huset. Men samtidig så er jeg litt... Det samfunnet som jeg er vokst opp i, så tenker jeg jo at patriarkalsk ikke er det riktige begrepet heller. At det kanskje er et vestlig perspektiv, fordi det er ganske mange områder der dama er sjefen. Det er kvinner som på en måte lager de her store feiringene. Altså, duodji-marked og basarer og lørdagskafeer. Det er kvinner som driver hele lokalsamfunnet. Vi har hatt en rekke av kvinnelige sametingspresidenter, det er kvinner i mange ledende posisjoner. Og det er jo ikke veldig patriarkalsk. Jeg tror at man nok kan snakke om tradisjonelle kjønnsrollemønstre til en viss grad. Men jeg vet ikke om patriarkalske begreper er noe jeg ville ha brukt. For det er jo ofte at samiske kvinner går foran. Det så man også i Fosen-aksjonen.

Dagens samiske kvinne skal «kunne alt», sier en av våre intervjudeltakere. Hun skal kombinere samfunnsengasjement med de tradisjonelle «kvinneopp gavene» i hjemmet og lokalsamfunnet:

Det er absolutt behov for en kvinnekamp, men kanskje annerledes enn den kvinnekampen som er i det norske samfunnet. Nettopp fordi at det er andre idealer. Samiske kvinner skal kunne alt. Vi skal kunne passe huset hjemme og lage alle disse feiringene og bygge lokalsamfunn. Og så skal vi i tillegg kunne sy alt mulig og veve. (...) Man er på en måte litt sånn tradisjonell kone samtidig som man skal opp og fram og gjøre samfunnsendringer.

Ifølge Rauna Kuokkanen (2015) kan det være utfordrende for voldsutsatte samiske kvinner å oppsøke hjelp, blant annet på bakgrunn av forventningen om den samiske kvinnens styrke og resiliens. Kuokkanen mener at mange samiske kvinner fremdeles måler seg opp mot dette idealet. Tanken om at samiske kvinner skal holde familien samlet og må tåle alt, kan fungere som en barriere mot å fortelle andre om eventuelle problemer innad i familien (Øverli et al., 2017). Dette gjenspeiles i Thorslund og Kiils (2022) artikkel om voldsutsatte samiske kvinners møte med hjelpetjenestene. Intervjuene med kvinnene viser hvordan forventninger til både kvinnerollen og ansvaret for opprettholdelsen av familieæren legger begrensninger på deres møte med hjelpetjenester som krisesentre, politi og Nav. Kvinnene forteller om skam og skyldfølelser og om redselen for å bli utstøtt fra sin familie og slekt om de forlater en voldelig partner eller oppsøker hjelp (Thorslund & Kiil, 2022).

Flere av dem vi intervjuet mener at samiske kvinner som ikke ønsker å vise seg som svake ofte unngår å fortelle utenforstående om vold eller overgrep. For kvinner kan det å bli værende hos en voldsutøvende partner anses som et uttrykk for styrke, samtidig som dette er i sterk kontrast til storsamfunnets normer om å forlate en voldelig partner (jf. Krumlinde, 2009; Gerhardsen, 2010; Øverli et al., 2017). Opprettholdelsen av idealet om den sterke samiske kvinnen kan videre resultere i at problemer som vold og overgrep ikke tas tak i. Derfor er det viktig at hjelpeapparatet i samiske samfunn har en bevissthet om sammenhengen mellom kultursensitivitet og kjønnsperspektiver (Dankertsen, 2021).

Minde og Weber (2017) viser hvordan lokalsamfunnet reagerer når samiske kvinner står frem og forteller om at de har blitt utsatt for vold eller overgrep. Forskerne sier at kvinnene føler seg «dobbelts utsatt», både som overgrepsutsatte kvinner og som samer. I lojalitet til «det samiske» kan kvinner beskytte menn i sitt eget lokalmiljø av redsel for å stereotypisere sin kultur og bygd.

Forskerne påpeker også ut fra sine intervjuer med samiske kvinner utsatt for seksuelle overgrep at det er spesielle utfordringer med å fortelle om slike hendelser i små samfunn. Både utsatte, berørte og andre i lokalmiljøet preges av dette. Det er derfor, mener forfatterne, behov for en kulturspesifikk tilnærming til overgrepssproblematikken i samiske områder (Minde & Weber, 2017).

Flere vi snakket med peker på utfordringer når en voldsutsatt samisk kvinne møter en ikke-samisk ansatt. Det kan lett komme en situasjon der en same forventes å være lojal overfor sin gruppe og «det samiske», fremfor å hevde sine egne interesser. Samiske kvinner kan oppleve seg som illojale både mot sin voldelige partner og mot den samiske gruppen dersom de skulle fortelle om at de har blitt utsatt for vold (Krumlinde, 2009).

Som belyst ovenfor kan rådende kjønnsideal i samiske samfunn om både kvinner og menns «styrke» hindre dem fra å søke hjelp etter vold. Å «klare seg selv» (*birget* på nordsamisk), og å være sterk og motstandskraftig er en viktig verdi i en samisk kontekst, ikke minst når det gjelder helse og velferd (Stoor, 2016; Blix 2016).

... og den «sterke samiske mannen»

Det er også tydelige kjønnede forventninger knyttet til det samiske manns-idealet. Den samiske mannen skal være sterk for å beholde sin identitet som en «ekte same» (Øverli et al., 2017). Som nevnt ovenfor er det få samiske menn som oppgir å ha fortalt andre om volden de har blitt utsatt for (Eriksen, 2019).

Flere av dem vi intervjuet fra hjelpeapparatet peker på at samiske menn utsatt for overgrep opplever kanskje dobbel skam – som utsatt mann; om ikke trippel skam – som utsatt samisk mann. En av våre intervjupersoner sier:

De blir i hvert fall ofte møtt av hjelpeapparatet på en annen måte enn kvinner utsatt for overgrep. Og da med det samiske på toppen av det, da må vi grave mer igjennom, for å kunne snakke om det.

Ifølge Gerhardsen (2010) er det ikke vanlig at samiske gutter og menn blir lært til å snakke om følelser og utfordringer. I tillegg er mange av den oppfatning at det å fortelle om slike temaer og vise sin sårbarhet, potensielt tolkes som

svakhet og medfører å bli ansett som «mindre mann» (se også Dankertsen, 2021).

Når du er i minoritet, så får kjønnsrollene en etnisk dimensjon. (...) Hvordan er en ekte samisk mann? I norsk sammenheng vil man si at når du oppfører deg sånn, når du snakker om dine problemer, så er du umannlig. Men du er fortsatt akkurat like norsk. Men hvis du gjør noe som bryter med din kjønnsrolle, hvis du er samisk, så kan du oppleve at du er mindre same også. (...) Så det er også veldig viktig å være sterk samisk mann. Din kjønnsrolle som mann er så tett sammenbundet med din etniske identitet.

I litteraturen vises også til at heteronormativitet og tradisjonelt maskuline idealer fremdeles har en sterk stilling i deler av det samiske samfunnet (Bergman & Lindquist, 2015). I de yngre aldersgruppene fins det i dag flere tegn på en endring. En kvinnelig intervjudeltaker som fortalte om machokultur og seksuelle krenkelser i den kommunen der hun bor, har notert dette:

Samtidig så finnes det jo også unge samiske menn som leker med kjønnsuttrykk og kjønnsmarkører. Uten å være homofil, og det tenker jeg er veldig viktig. (...) Jeg tror er en slags protest. Jeg tror ikke de skjønner selv hvor viktig det er. Det gjør det at i noen sammenhenger så ville jeg føle meg mer trygg, med disse guttene. Fordi at det blir et så tydelig signal, for at de viser motstand mot den mannskulturen. For den er jo ganske begrensende for menn også..

Flere av dem vi snakket med peker på at mange samiske menn opplever i dag at de kan bli ekskludert fra de tradisjonelle næringene, som reindriften. Det kan oppleves veldig frustrerende, kanskje degraderende:

Den samiske mannen har så til de grader mista sin autoritet (...), og så har det vært lett å trække på noen andre. (...) Jeg skal være veldig forsiktig nå, men jeg tror ofte at det kan være mer ille for en mann å være et voldsoffer. Og så har mange samiske menn blitt offer i storsamfunnet. Fordi de har vært sett ned på. De har vært trakassert, de har ikke fått jobb. Så det der å ty til alkohol og ty til vold, det her med å sparke nedover ... Den forklaringsmodellen, jeg føler at det er noe der.

Språk, kommunikasjon og kultur

I SAMINOR 2 fikk de deltakerne som rapporterte at de hadde blitt utsatt for vold eller overgrep, spørsmål om hvorvidt de hadde fortalt om hendelsen til noen. For de kvinnelige respondentene var det ingen signifikante etniske forskjeller når det gjelder å fortelle om vold eller overgrep til andre. Om lag 30 prosent av både samiske og ikke-samiske kvinner hadde fortalt om volden til familie og/eller venner. Det var heller ingen stor etnisk forskjell blant kvinnene i forbindelse med å fortelle om voldshendelsen til profesjonelle, selv om noe færre oppga å ha gjort dette (samer 26 % vs. ikke-samer 23 %) (Eriksen, 2019). Med bakgrunn i antakelsen om en samisk «taushetskultur» og at samer i mindre grad enn majoritetsbefolkningen skulle oppsøke hjelp etter vold og overgrep på grunn av lavere grad av tillit til hjelpeapparatet, kan dette ses som et noe overraskende funn (jf. Eriksen, 2019).

I begge etniske grupper er det færre menn som hadde fortalt om volden sammenliknet med kvinner: Omtrent like store andeler av de mannlige respondentene hadde fortalt om volden til familie (19–20 %) eller venner (13–14 %) (Eriksen, 2019). Derimot hadde kun 8 prosent av samiske menn fortalt om volden til en profesjonell, mot 11 prosent ikke-samiske menn. Eriksen (2019) påpeker at det derfor er viktig at profesjonelle i helsevesenet og andre deler av hjelpeapparatet er klar over hvor få menn som faktisk forteller om vold og overgrep, og at det blant samiske menn er enda færre enn blant ikke-samiske menn som oppsøker profesjonell hjelp.

Det finnes få empiriske studier som har undersøkt hvorvidt behovet for kulturelt og språklige tilrettelagte tiltak ivaretas i utformingen av hjelpe-tjenester for voldsutsatte samer. Studien som ble gjennomført av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, viser at kommunikasjonen om tabubelagte temaer som vold og overgrep påvirkes av flere ulike forhold. På tross av at mange av tjenesteyterne besitter god kompetanse om vold og overgrep i samisk befolkning, varierer kompetansenivået mellom og innad i de ulike tjenestene. Enkelte ansatte opplever at de står alene i arbeidet med slike problemstillinger, og at det er stort behov for kompetanseheving i alle deler av tjenestene. Forskerne påpeker at dette kan være særlig aktuelt i områder der samer er en liten minoritet spredt over et stort geografisk område (Øverli et al., 2017; se også Hedlund & Moe, 2010).

Vold og seksuelle overgrep ser ut til å være særlig tabubelagte temaer i noen samiske miljøer, og samiske språk kan se ut til å mangle konkrete begreper for slike handlinger (Norbakken, 2012; Dagsvold et al., 2015). I Dagsvold og kollegers intervjustudie med samiske pasienter i terapi, identifiserte forskerne tre temaer som var uvanlige eller uakseptable å snakke om i samiske miljøer, henholdsvis følelser, psykisk uhelse og vold/ overgrep (Dagsvold et al., 2015). Ulike forståelser eller definisjoner av grensesetting rundt kropp og seksualitet påvirker de utsattes muligheter til å sette ord på eller forstå enkelte handlinger de selv har blitt utsatt for (Øverli et al., 2017). Dette kompliserer følgelig måten tjenesteytere i samiske samfunn kan kommunisere med utsatte om temaer som vold og overgrep. Det innebærer at hjelpeapparatet må ha kunnskap om hvordan en skal snakke om slike temaer i denne spesifikke kulturelle konteksten.

Forskerne fant også at kulturelle normer la føringer for hvorvidt disse temaene ble snakket om eller ikke. Begrepsapparatet for ulike følelser og vansker opplevdes mindre tilgjengelig på samiske språk (Dagsvold et al., 2015). På bakgrunn av dette var det iblant lettere å snakke om disse temaene på norsk. Dette ser en også tendenser til i de funnene som det redegjøres for i rapporten til Øverli og kolleger (2017).

Jeg tror det første jeg kan si som gjør dette med volden i samiske miljøer litt annerledes, er i forhold til språk og begreper. Hvilke språk og begreper man har for å beskrive og oppleve noe. Vi har de som kommer og sier 'jeg kan ikke snakke på hjertespråket', for jeg har ikke begrepene. De er for stygge og ekle.

Ifølge en del av forskningslitteraturen snakker samer helst ikke om helse og sykdom, eller nærmer seg det på tause og indirekte måter, bruker ofte metaforer eller kommuniserer med ulike subtekster og koder (Bongo, 2012).

Det jeg har tenkt, er at jeg kjenner igjen en del ting (pga. egen samisk tilknytning). Kanskje det er en fordel. For eksempel det med den indirekte tilnærminga til problemstillinga. Det å tillate at folk får litt mer tid. At man bruker litt indirekte tale. Har du hørt om «dørhåndtaksamtalen»? Det har jeg opplevd flere ganger på jobben (...). Man har en time med en bruker. I det brukeren går og tar i dørhåndtaket, så snur hun eller han seg og sier: «Og så skulle jeg gjerne ha....» Skjønner du? Jeg tror til og med det er forska

litt på det. Det var en veldig sånn rar erfaring. Og jeg plutselig forsto at, jøss. Det stemmer. For jeg hadde vært borti det på teori eller noe teoretisk.

Normen om å «klare seg selv» og å ikke vise svakhet står sterkt. Samer kan ha et annet syn på og forståelse av helse, sykdom og behandling enn majoritetsbefolkningen, men som det også påpekes i litteraturen, er det viktig å unngå generaliseringer og anta at dette gjelder alle samer (jf. Blix, 2016; Krane, 2021).

I denne sammenhengen påpekes viktigheten av tillit og kultursensitivitet i arbeidet med vold og overgrep i samisk befolkning. Kulturkompetanse er et sentralt tema i samisk psykisk helsevern og arbeid med samiske pasienter og klienter (Silviken & Stordahl, 2010; Blix, 2016; Stoor, 2016). Tillit kan bygges gjennom språk og kultur. I studien som ble gjennomført av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Øverli et al., 2017), fremheves viktigheten av samisk kulturkompetanse for ansatte i helse- og andre hjelpetjenester og politi som møter voldsutsatte.

I intervjuene vi hadde med personer som hadde opplevd vold eller overgrep, var det flere som tok opp dette temaet. Her er utdrag fra intervjuene med to av dem:

Jeg har funnet meg i en situasjon der jeg har sittet sammen med en ikke-samisk terapeut som begynner å stille spørsmål som ikke har med terapien å gjøre, men om samisk familiestruktur for å prøve å forstå. Også tenker jeg «Ja, jeg forklarer, for det gir kanskje terapeuten en mulighet for å hjelpe meg». Samtidig så er det et faresignal at man ansetter terapeuter som ikke har kunnskap om de her strukturene, og da er handlingsrommet for fordommene ganske stort.

Samisk kulturkompetanse og/eller bruk av samisk i møte med voldsutsatte kan bidra til å danne en symbolsk allianse mellom hjelperen/behandleren og den voldsutsatte personen. En av våre intervjupersoner med bakgrunn i politiet gir et eksempel:

Vi hadde tilrettelagt avhør ute i naturen. Det var ei som hadde vært utnyttet seksuelt. Og hun var òg mildt psykisk utviklingshemma. Vi måtte på en måte ta det tilrettelagte avhøret ute i naturen. At hun skulle forklare og

fortelle. (...) Jeg hadde ikke den fremste rollen akkurat der, det var ei anna som hadde. Men så klarte jeg å prate litt samisk med henne. Og da løsna hun veldig. De andre var helt rystet. For hun syntes det var helt gruffullt å prate om og bruke de norske ordene (for genitalier). Det var helt forferdelig å bruke de ordene. Og så ble det så stille så lenge, og da bare prata jeg litt samisk med henne (...). Og jeg så jo bare – hva for en tillit! Og det var ikke mange ord! Hun fikk en tillit! Åh! Liksom, endelig noen som veit lite grann! Som skjønner kulturen.

En kvinnelig intervjudeltaker som hadde opplevd alvorlig vold og omsorgssvikt i oppveksten forteller om sitt første møte med helsevesenet:

Hun er norsk og jeg har noen samtaler med henne og da finner jeg ganske fort ut at det her klarer jeg ikke, det her fortsetter ikke jeg med. For det var et problem det at hun var fra (stedsnavn) og veldig norsk og hadde null kunnskap om samisk kultur. (...). Hun var så norsk, og det ble vanskelig å prøve å forklare til henne. Og jeg klarte ikke å fortelle henne at fordi (sukker), når jeg begynte å fortelle så forandret historien seg. Jeg kjente meg ikke igjen i sånn hun tolket det på.

Språk og kultur kan imidlertid også ha en kompliserende effekt på relasjonen mellom tjenesteyter og bruker. Øverli og kolleger (2017) viser til hvordan fagpersoner og tjenesteytere i hjelpeapparatet ga uttrykk for at det ikke alltid er uproblematisk å bruke samiske språk i møte med brukere, ettersom enkelte ikke ønsker at omgivelsene skal vite om deres samiske identitet. Som en fagperson vi snakket med uttrykte det: «Jeg tror ikke jeg heller ville snakket med en som jeg kjenner. Eller som man mer eller mindre kjenner til. Det blir for nært når personen kjenner naboen.»

Har også de som kommer til oss og sier 'jeg kan ikke snakke med noen som er samisk'. Og da er vi inne på kulturen igjen, og det 'nære'. Så enten er man for nær, eller så er du søskenbarnet til naboen til overgriperen din, du er for nær. Deg kan ikke jeg snakke med. Det er noen elementer knytta til det samiske som gjør det litt annerledes.

Dette kan ses i sammenheng med hvordan fornorskningen og stigmatiseringen av samer for mange har resultert i en internalisering av samisk kultur som noe mindreverdige, eller i en redsel for å bli møtt med anti-samiske holdninger

(Øverli et al., 2017). Vi vet fra voldsforskningen at mange utsatte opplever skam i forbindelse med vold og overgrep (Aakvaag et al., 2016). Mange samer opplever «dobbel skam», dels som voldsutsatt og dels som same. Derfor tier mange om sine erfaringer med vold og overgrep. Dessuten vil mange voldsutsatte ikke ytterligere stigmatisere samer og kan også av den grunnen foretrekke å være tause.

Den samiske kulturen har tradisjonelt bygget på åndelighet, skjebnetro og folkemedisin. En spesiell form for psykisk vold, trusler og kontroll i noen samiske miljøer har vært *ganning* («å sette ondt på folk»), ved å be om hjelp fra overnaturlige krefter. Dette kan medføre at en blir skremt fra å oppsøke hjelp eller melde ifra om vold og overgrep (Eriksen, 2019; Eriksen, 2020). Å bli gannet innebærer trusler om at en selv, eller noen man er glad i, rammes av sykdom eller en ulykke, eller at livet generelt vil gå dårlig. I de fortellinger som noen av intervjupersonene kommer med, blir *ganning* brukt for å forhindre for eksempel anmeldelse av vold og overgrep. Samtidig er fenomenet ikke velkjent blant de (majoritets)norske tjenesteyterne eller betraktes med skepsis og kritikk:

For eksempel de som tolker en del av den samiske kulturen, i forhold til natur og nærhet, som galskap. For å si det veldig karikert. Det er vanskelig å komme på et konkret eksempel, men som alt med *ganning*. At man ikke skjønner at det er en så stor del av kulturen, samtidig som det er en del av ei folketro (...). Og det om å bli lest for å stoppe blodet. (...) Jeg kan bli lest for, eller noen kan lese vondt på meg. Når det er noe du tror, og så blir du møtt av et system som tenker at du er jo helt gal og psykotisk.

Den kulturkompetansen får de ikke i hjelpeapparatet. Et eksempel: Det hadde vært en anmeldelse som lå til grunn i forhold til seksuelt misbruk. Familien til ham som var sikta i saken tok kontakt med fornærmede, med ofre. Og så sa de: «Vi har vært på kirkegården». Det var ikke sagt så veldig mye mer. Og dette offeret, han ble veldig redd, for han visste hva det het. De skulle få hjelp fra de døde til å kaste vondt på ham. *Ganning*. (...) Det er klart at offeret, han så det som en alvorlig trussel. Men den norske politimannen som tok imot det skjønnte ikke hva det var.

Religionens betydning

Religiositet har generelt stor betydning i store deler av det samiske samfunnet. Religionens, og særlig læstadianismens betydning i samiske miljøer i relasjon til kjønn, seksualitet og seksuelle overgrep er et spørsmål som flere av våre intervjupersoner har tatt opp. Læstadianismen, en luthersk vekkelsesbevegelse, startet rundt den svensk-samiske presten Lars Levi Læstadius, i midten på 1800-tallet. Bevegelsen spredte seg raskt i de nordlige delene av Sverige, Finland og Norge, og særlig til store deler av Sápmi. Læstadianismen fikk stor betydning for samisk kultur, tradisjoner, identitet og språk under assimileringspolitikken og er fremdeles viktig i mange kommuner i Nord-Norge (Andreassen et al., 2024).

En intervjudeltaker som selv har vokset opp i et læstadiansk miljø understreker læstadianismens funksjon som kulturbærer og som møteplass under fornorskningen:

For mange i lulesamiske miljøer, og kanskje også i de sjøsamiske miljøene, så har dette vært kanskje den eneste offentlige arenaen hvor samisk hadde en plass. Ellers var det i de private hjem, det ble snakka samisk. Jeg tror at man kan takke læstadianismen veldig mye for at samisk identitet har blitt beholdt.

Ifølge flere forskere har læstadianismen bidratt til å strukturere samfunnet i en konservativ og patriarkalsk retning, og har styrket strenge og kjønnede normer som regulerer særlig jenters og kvinners seksualitet. Den kollektive taushetskulturen med en tabuisering av seksualitet har bidratt til en taushet også om seksuell vold og krenkelser. I sin masteroppgave fant Norbakken (2012) at kropp, seksualitet og grensesetting i stor grad har vært underkommuniserte temaer i læstadianske forsamlinger, og at spesielt den kvinnelige seksualiteten har vært tabubelagt. I små lukkede samfunn, for eksempel de læstadianske miljøene med en sterk patriarkalsk struktur, kan vold, overgrep og krenkelser lett forties. «Påtvungen tilgivelse» kan være resultat av at vold eller overgrepshendelser tas opp med predikanten, noe som er en tradisjonell måte å løse konflikter og problemer med i læstadianismen, i stedet for å kontakte profesjonelle hjelpere eller politi (Norbakken, 2012).

Samtidig, som for eksempel Valkonen og Wallenius-Korkalo (2015) og Knoblock (2022a) påpeker, har læstadianismen også gitt støtte til samisk identitet, tilhørighet og bidratt til resiliens hos mange samer. Forskerne påpeker at samiske kvinners situasjon innenfor læstadianismen ikke skal ses kun i termer av undertrykking, men at kvinnene også kan forhandle og overskride læstadianske normer og grenser. I en bok om lulesamiske kvinners medborgerskap understrekes at også om læstadianismen i Tysfjord er en institusjon med et asymmetrisk forhold mellom kvinner og menn med tydelige patriarkaliske trekk, så har også kvinner hatt lederposisjoner i forsamlingen (Aira, 2023).

Særlig de læstadianske miljøene har vært preget av en taushetskultur knyttet til sterke familie- og slektsbånd. Å fortelle om alvorlige overgrep eller å oppsøke hjelp eller kontakte politi om voldshendelser som har skjedd i disse miljøene, har derfor vært vanskelig. Det kan dannes nære relasjoner mellom medlemmene innad i de læstadianske forsamlingene, og nærheten som skapes kan muligens sammenliknes med andre familierelasjoner. I tilfeller hvor for eksempel forsamlingsleder er den som begår overgrep, kan det derfor medføre forsterkede reaksjoner ved vold og overgrep (Gerhardsen, 2010). Flere har derfor problematisert hvorvidt enkeltes tilhørighet i læstadianske trossamfunn har medført at volds- og overgrepssaker har forblitt uoppdaget, eller ikke blitt tatt tak i (Eriksen, 2019).

Noen av våre intervjupersoner uttrykker seg imidlertid kritisk om det (majoritets)norske hjelpeapparatets manglende forståelse av den betydning som læstadianismen har for mange mennesker. De mener at ansatte i hjelpetjenestene tenderer å gi forsamlingen skyld for overgrepene og ikke har forståelse for den betydning som «det kollektive» har for mange samer:

Jeg vet at når mange med den her bakgrunnen (læstadianismen), og mange også med samisk bakgrunn møter i et norsk hjelpeapparat, så blir fokuset ikke på deg som person som trenger hjelp. Det blir på din relasjon til forsamlingen eller til det samiske samfunnet. (...) Jeg har kontakt med noen som ikke føler seg komfortable med å gå til hjelpeapparatet. Det fungerte ikke fordi fokuset lå på at de var læstadianere. De opplevde et utilbørlig press om å forlate forsamlingen som en del av helbredelsesprosessen, hvis man bruker et sånt ord. Jeg har opplevd

terapeuter som aktivt stiller ledende spørsmål om forsamlingen er medvirkende årsak til at man har opplevd overgrep.

Man er minoritet gjennom å være samisk, også er man religiøs minoritet gjennom å tilhøre en læstadiansk menighet. I begge gruppene setter man det kollektive først. Tysfjord tror jeg handler om det at man på en måte frykter konsekvensene for det kollektive man tilhører. Er man både same og læstadianer og så står du fram offentlig med en fortelling, så bærer man alltid risikoen for at man som menneske «outer» både det ene og det andre kollektivet man tilhører. Og vi er oppdratt til at kollektivet er større enn jeg-et, enn det individuelle.

Både de profesjonelle hjelperne og de voldsutsatte kvinnene understreker i intervjuene at læstadianske menigheter og predikanter, liksom også kirken i øvrig, på senere tid har tatt tak i overgrepstemaet på en god måte. For eksempel har Samisk kirkeråd og Kirkelig ressurscenter mot vold og seksuelle overgrep utarbeidet et ressurshefte for kirkelige ansatte og andre om dette temaet (Steinsvik & Torp (red.), 2019).

Våre intervjudeltakere mener at den positive utviklingen tok fart særlig etter at overgrepssakene i Tysfjord ble avdekket:

Jeg opplever en veldig vilje til å jobbe på gode og moderne måter med vold og overgrep i kirka i dag. Jeg har vært på noen seminarer eller sanne folkemøter etter Sannings- og forsoningskonvensjonen kom, hvor de er veldig opptatt av at kirken har hatt feil og dårlig rolle inn i dette her. Vi har gjort feil. Dette skal vi reparere. Det er vår jobb å skape tillit. Altså veldig gode holdninger.

Læstadianismen er veldig patriarkalsk, men de har også fått mye mer pepper enn de kanskje har fortjent. Jeg kjenner jeg blir litt ambivalent i forhold til å skulle være veldig kritisk. Under Tysfjord-sakene så ble jo den læstadianske menigheten fritt vilt i media. Der ble de hengt ut veldig, og i utenlandsk media blir de snakket om som en slags sexsekt. Det ble så svartmaling.

Forhold til myndigheter og tjenesteapparatet

Ulik kulturbakgrunn og strukturelle maktforskjeller kan forhindre etableringen av et tillitsforhold mellom bruker og tjenesteyter. Dette har ikke bare å gjøre med språk og kommunikasjonsmønster. Manglende tillit hos mange med samisk tilknytning til ansatte i hjelpeapparatet med majoritetsnorsk bakgrunn forklares av det historisk skjeve maktforholdet mellom storsamfunnet og den samiske befolkningen. Opplevd mangel på kompetanse om samisk kultur og historie kan bidra til at voldsutsatte opplever det utfordrende å være i kontakt med de profesjonelle hjelperne. En konsekvens av dette kan være at færre ønsker å oppsøke hjelp. Men, som en av intervjupersonene påpekte, så kan det finnes en gjensidighet her. Ikke heller de norske myndighetene har alltid prioritert oppfølging av volds- og overgrepssaker i samiske miljøer:

Tilliten til myndighetene er lavere i mange samiske samfunn. Det er gode grunner til det. Det kan være politi, eller barnevern, skole, helsevesen ... Mange samer har vært aktivt opplært til at vi ordner opp selv. Vi blander ikke det norske samfunnet oppi det her. Det har vært en gjensidighet i det. Norske myndigheter har enten tatt aktivt avstand fra eller rett og slett vært redd for å adressere. Redd for stigmatisering, kanskje.

Samiske brukeres dialog med helsepersonell og andre tjenesteytere påvirkes av samers erfaringer med fornorskning og marginalisering. Dette gjelder både betydningen av maktforhold overfor myndighetspersoner og det tapet av samisk identitet som mange har opplevd som en konsekvens av fornorskningen. Fornorskningspolitikken kan ha medvirket til at mange samer har lav tillit til myndigheter og til offentlige tjenester. Dette kan ha bidratt til taushet og tabu rundt temaer som vold og overgrep, kropp, psykisk helse og seksualitet. Flere av de fagpersoner vi snakket med ser også at det finnes en sammenheng mellom den kollektive, strukturelle volden som det samiske urfolket har opplevd – og fortsatt opplever i dag – og risiko for økt vold:

Fornørkningsperioden ga mye traumer, mye skam om å være same, tap av språk, kultur, diskriminering, følelse av skam. (...) Man blir ikke snill av å ha hatt det vondt. Man blir slem av å ha hatt det vondt. Når du nå har blitt utsatt for vold og overgrep, så vet vi jo at det ofte avføder mer. Samer er

mye mer utsatt fordi de ikke ser noen økonomisk framtid. Så kan jo det krystallisere seg ut i form av økt vold.

Det er derfor viktig å se volden som et strukturelt fenomen, understreker en av intervjupersonene:

Man skal gå tilbake i tid for å forstå generasjonstraumer og ikke bare relasjonelle traumer, men jeg ser jo den røde tråden både i min familie og i mannen min sin familie. Vi har jo det samme med fornorskning og skam og vold. Det er akkurat det samme, så det ender med at jeg sitter og tror at det er meg det er noe feil med, når det er overbygninger. Det er noen institusjoner som kunne rettet opp i det her for lenge siden (...). Det er systemisk.

Også en av de intervjuede samfunnsaktørene understreker myndighetenes og samfunnets ansvar for å forebygge, håndtere og forhindre vold i *Såpmi*:

Jeg er ikke bare opptatt av offeret eller gjerningsmannen, men jeg er også opptatt av samfunnet rundt. Samfunnet trenger å ha redskaper for å håndtere og forebygge vold, og for å håndtere ettervirkningene. Et problem er at samiske menneskerettighetsproblemer kan være gjemt i statistikken fordi vi ikke har etnisk registrering. Det har positive sider fordi at det blir mindre sosial stigmatisering, men det kan skjule viktige samfunnsproblemer. Nå er voldsutsatthet i større grad anerkjent som et samfunnsproblem, og det er jo et positivt skritt fremover. Derfor er det viktig å politisere det, adressere det som et politisk problem, og ikke bare et problem for den enkelte voldsutsatte eller voldsutøver.

Manglende tillit til myndigheter og tjenesteapparatet kan føre til at ikke-samiske fagpersoner iblant opptrer altfor forsiktig for ikke å stigmatisere og derfor ikke tør spørre om erfaringer med vold og overgrep. Dette kan ytterligere svekke tilliten til hjelpeapparatet. Derfor er det viktig for tjenesteytere å forstå volden i et historisk perspektiv, altså med fornorskningspolitikken mot samene som et bakteppe. Videre mener flere av dem vi har intervjuet at det er viktig å være reflektert over hvordan forholdet mellom samer og offentlige tjenester kan være preget av årtier med undertrykkende politikk, noe som kan gi seg uttrykk i følelser av skam, mindreverdighet og et manglende selvbilde hos de samiske brukerne.

Hedlund og Moe (2010) har intervjuet samiske personer og sosialarbeidere i sørsamiske områder om møtet mellom samer og tjenestene. I intervjuene fremgår det at alle tjenesteytere ikke har kunnskap og evne til å reflektere over virkninger av den historiske diskrimineringen av samer. Derfor møter mange samer dem med forsiktighet og skepsis (Midtbøen & Lidén, 2016; jf. Bongo, 2012).

Også i Astri Dankertsens (2021) intervjuer med fagpersoner i psykisk helsevern med erfaring fra arbeid med samiske pasienter og brukere gikk det tydelig frem at det er vesentlig at de profesjonelle bør ha forståelse for at psykisk helse kan være preget av samisk historie og koloniale maktforhold. Manglende selvtillit hos pasienter kan være koblet til følelser av mindreverdighet eller «kollektive traumer», som er nedarvet i generasjoner.

Jeg er litt redd for at vi underkommuniserer hvor mye påvirkning de traumene som man har arvet fra sine foreldre og besteforeldre har hatt i det at noen blir overgripere. Avmakt avler avmakt. Vi tyr til maktmisbruk når vi selv føler avmakt. (...) Den avmakten mange bærer på etter historiske traumer kan være medvirkende årsak for at noen bruker vold. Det er smertefullt å bære på psykiske lidelser og for et øyeblikk så lindres egen smerte ved å påføre andre smerte.

Flere av dem vi snakket med, understreker at fornorskingspolitikken ikke er noe som kun tilhører historien. De løfter frem den samehetsen og rasismen som mange samer fremdeles opplever:

Rasismen som mange unge samer opplever i dag, tror jeg fremdeles kommer til å ha sånne konsekvenser at man blir så avmektig imot det der (...) kommentarfelttrollen. Man blir fullstendig avmektig i det og jeg er redd for at det vil bidra ikke til å øke voldsgraden, men hvert fall ikke til å dempe den heller.

Ja, det er veldig mye samehets. Og det er jo igjen en av de tingene jeg tenker er en viktig faktor med at det finnes et helsetilbud som har god kompetanse på samiske forhold. Det er jo det at vi vet hvilke belastninger mange samiske unge og voksne opplever gjennom hets og diskriminering. Og som er tilnærmet ukjent for den etnisk norske befolkninga, i hvert fall de som bor i Sør-Norge.

Det samiske lokalsamfunnets reaksjoner på vold og overgrep: Eksempler fra to kommuner

Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep kan være særlig utfordrende dersom man bor i et såkalt «tett samfunn» (Christie, 1974), altså i små lukkede samfunn, som flere av kommunene med samisk befolkning er. Erfaringer fra vold eller overgrep blir lett skjult innad i et lokalsamfunn, og utsatte og andre berørte opplever ikke alltid at de blir hørt. På den andre siden kan åpenhet om tabubelagte temaer resultere i utstøting og sosiale sanksjoner. Voldsutsatte kan for eksempel bli hindret av utøver eller andre i lokalmiljøet å melde fra om vold eller overgrep, noe som kan skape taushet og frykt.

Fenomenet *ganning* (se ovenfor, s. 97) omtales i politiets sluttrapport om overgrepene i Tysfjord (Vangen, 2017; jf. Rønne, 2019). I et intervju med NRK, fortalte Marion Anne Rimpi (tidl. Knudsen) at hun ble truet med ondskap for å hindre henne i å stå frem om de overgrepene som medlemmer i hennes familie ble utsatt for i Tysfjord (Idivuoma & Aslaksen, 2020).

For ansatte i hjelpetjenestene kan balansegangen mellom den profesjonelle rollen og opprettholdelse av relasjoner i nærmiljøet være spesielt krevende i saker hvor en avdekker vold og overgrep. Tjenesteytere forteller blant annet om opplevelser av å bli ekskludert i lokalsamfunnet og å motta trusler i saker der hjelpeapparatet eller myndighetene har grepet inn i saker som omhandlet vold eller overgrep (Øverli et al., 2017).

Siden begynnelsen av 2000-tallet har det vært en økende interesse politisk og i media for håndteringen av volds- og overgrepssaker i samiske lokalsamfunn i Norge. Burman (2021) forklarer forskjellene mellom Norge og Sverige i kunnskapsutviklingen om vold og overgrep i samiske samfunn med at man i Norge har hatt flere overgrepssaker som fått oppmerksomhet i media. Dermed har voldstematikken fått mer synlighet i norske delen av *Sápmi*, noe som også innvirket på politisk interesse og konkrete tiltak både lokalt og nasjonalt.

Vi skal nedenfor belyse lokalsamfunnets reaksjoner og myndighetenes håndtering av vold og seksuelle overgrep gjennom eksempel fra to norsk-samiske kommuner.

Kautokeino

I årene 2006–2008 ble det avdekket og etterforsket en rekke seksuelle overgrep i Kautokeino i indre Finnmark. Dette medførte stor medieoppmerksomhet og engasjement, både lokalt og nasjonalt. Kommunen og SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) ble mobilisert og kunne tilby psykologstøtte («Kautokeino-prosjektet») for å jobbe med forebygging sammen med det lokale hjelpeapparatet. Kripos ble involvert i etterforskningen. Etter hvert ble et titall voksne menn tiltalt for seksuelle overgrep mot samiske tenåringsjenter (Turi & Bals, 2008; Henriksen, 2013).

Denne formen for mobilisering av både politi og lokalsamfunnet i saker om vold og overgrep var imidlertid noe ulikt sammenliknet med tidligere. I artikkelen «Refleksjoner om avdekking av seksuelle overgrep i små lokalsamfunn» beskriver Henriksen (2013) hvordan sosialetaten i Kautokeino²¹ på slutten av 1980-tallet (1987–1989) mottok et stort antall henvendelser om seksuelle overgrep, hvor de fleste dreide seg om overgrep mot jenter. Bare et fåtall saker ble anmeldt. De utsatte fikk ingen hjelp og hendelsene ble dysset ned. Forsøk fra kommunens sosialsjef og andre ansatte på å sette seksuelle overgrep på dagsordenen ble møtt med motstand fra kommuneledelsen og deler av lokalsamfunnet (Henriksen, 2013). Det var i stor grad (majoritets) norske medier som omtalte overgrepssakene i Kautokeino. Frykten for å skade den samiske befolkningsgruppens omdømme gjennom medieoppslag og stigmatiserende utsagn kan ifølge Henriksen (2013) være noe av bakgrunnen for hvorfor kommuneledelsen i Kautokeino på 1980-tallet handlet som de gjorde.

Da nye saker om seksuelt misbruk av mindreårige jenter i samme kommune kom frem på midten av 2000-årene, var situasjonen annerledes enn på 1980-tallet, og tausheten hadde delvis blitt brutt. Det ble skrevet flere nyhetsoppslag om overgrepene både i det samiske samfunnet og i norske medier. Vold og overgrep var temaer som mobiliserte lokalsamfunnet og de samiske kvinneorganisasjonene. Ifølge Henriksen bidro særlig opprettelsen av mannforeningen *Dievddut*²² til å forankre overgrepstematikken

21 Selv om Henriksen (2013) har anonymisert kommunen i artikkelen, fremgår det i et tidligere bidrag til en seminarrapport (Minde & Utsi, 2011) hvilken kommune det dreier seg om.

22 *Dievddut* betyr «mann» på nordsamisk.

i lokalsamfunnet (Henriksen, 2013). Reaksjonene blant befolkningen var imidlertid delte. Mens mange opplevde det som viktig og bra at det ble tatt et oppgjør med holdninger og atferd som lenge hadde vært akseptert, mente andre at det stigmatiserte og stereotypiserte samiske menn og skadet lokalsamfunnet (Turi & Bals, 2008). Dette kom tydelig frem i TV-programmet «Brennpunkt» i 2006,²³ der flere av de intervjuede ga uttrykk for at de ikke ønsket å avsløre den ukulturen som var i bygda. De utsatte jentene ble i stedet omtalt i negative termer og ansett som medskyldige i overgrepene, det vil si det voldsforskere kaller «victim blaming» (Minde & Weber, 2017). Dette er et eksempel på en sanksjonsmetode som rammer samiske voldsutsatte særdeles hardt på grunn av familiens og slektens betydning, og som kan resultere i sosial isolering.

Sammenliknet med hendelsene to tiår tidligere, kan det likevel konkluderes med at kommunen viste en betydelig bedre handlekraft etter overgrepssakene i 2005–2006. Både lovgivningen, kunnskapsutviklingen og kompetansen hos hjelpetjenester og politi, og også bevisstheten i lokalsamfunnet, hadde gjennomgått tydelige forandringer (Henriksen, 2013). I 2018 vedtok kommunen en plan for hvordan vold og overgrep skulle bekjempes, men flere av tiltakene kan ikke gjennomføres på grunn av mangel på ressurser. I 2023 varlet kommuneoverlegen i Kautokeino om en «overgrepstrend» i bygda. I et intervju for NRK (24.08.24) mener flere unge kvinner at seksuell trakassering er normalisert. Kommuneoverlegens initiativ blir nå fulgt opp gjennom et forebyggingsprosjekt i kommunen, der både fagpersoner, frivillige organisasjoner og foreldre deltar.

Tysfjord

I juni 2016 publiserte VG et stort oppslag om seksuelle overgrep i Tysfjord. I reportasjen med tittelen «Den mørke hemmeligheten» (Larssen et al., 2016), stod totalt 11 personer frem, noen anonymt, og fortalte om erfaringer med seksuelle overgrep i Tysfjordregionen. Journalistene hadde i alt 47 navn på samiske personer som fortalte om vold og overgrep. Allerede før saken fikk nasjonal oppmerksomhet, hadde overgrepene blitt tatt opp i lokalsamfunnet, og noen forebyggende innsatser hadde startet opp. Det lulesamiske senteret Árran ble en sentral møteplass for møter og seminarer om overgrepssproblematikken. I 2015 arrangerte Árran et seminar og en kunstutstilling om

²³ NRK, 28.11.06 og 05.12.06.

seksuelle overgrep, og sammen med SANKS et seminar om fornorskning og helse i april 2016, der Marion Knutsen fra Tysfjord sto offentlig frem med sin families historie. I forkant av VG-oppslaget gjennomførte SANKS, Fagforbundet og Tysfjord kommune møter og andre sammenkomster der seksuelle overgrep var blant temaene (Vangen, 2017).

På bakgrunn av medieoppslag og annen informasjon tilgjengelig for politiet ble det nedsatt en prosjektgruppe bestående av tjenestepersonell fra hele Nordland politidistrikt. Kripos ble bedt om å bistå i arbeidet (Vangen, 2017). Da utsatte og pårørende fra Tysfjord åpent fortalte i mediene om erfaringer i egen familie av vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt i 2016, økte den politiske og faglige interessen for temaet.

Overgrepene strakk seg utover en tidsperiode på over 50 år. Av overgrepene var 151 relatert til Tysfjord. Totalt 82 personer hadde status som fornærmet, 69 var kvinner og 13 var menn. De fornærmedes alder strakk seg helt fra 4 år til 75 år på gjerningstidspunktet, og de aller fleste var under 16 år da hendelsen fant sted. Det var totalt 92 personer med status som mistenkt, av disse var 89 menn. De mistenktes alder på gjerningstidspunktet var mellom 10 år til 80 år, men majoriteten var over 18 år. Over 70 prosent av de anmeldte sakene hadde per 2017 blitt henlagt, flere på bakgrunn av foreldelse. Mange av de fornærmede hadde flyttet fra Tysfjord, mens de fleste mistenkte fortsatt bodde i kommunen. Etterforskningen viste at det fantes en nær relasjon mellom offer og gjerningsperson i de fleste av sakene. Mange av de involverte hadde tilhørighet til det lulesamiske miljøet i Tysfjord og den læstadianske menigheten i kommunen, men rundt 30 prosent av de utsatte var ikke samer (Vangen, 2017).

Det fulgte en massiv medieoppmerksomhet i etterkant, og kommunen og politiet ble kritisert for ikke å ha jobbet forebyggende eller fulgt opp sakene ordentlig. I likhet med hendelsene i Kautokeino vitner fortellingene fra Tysfjord om at utsatte og berørte av vold og overgrep opplevde å ikke bli hørt i sine forsøk på å sette tematikken på dagsordenen. I VG-oppslaget fortalte flere av de utsatte at andre i lokalsamfunnet hadde hatt mistanke eller kunnskap om overgrepene som skjedde, uten å gripe inn. I slutten av 2007 skrev en far til et av de overgrepsutsatte barna et brev til statsministeren, og ba om hjelp til å stoppe seksuelt misbruk av barn i Tysfjord. Faren mottok et svar fra barne- og likestillingsministeren, som oppfordret kommunen til å

håndtere problemet lokalt (Larssen et al., 2016). Brevet fikk mye oppmerksomhet i mediene, og flere samer sto frem og fortalte om egne overgrepserfaringer (Dokument 19. Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023, s. 488–489).²⁴

Sentrale aktører som Samisk nasjonalt kompetansesenter (SANKS) og Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) forteller i VG-oppslaget at de forsøkte å opprette samarbeid med kommunen for å støtte og arbeide videre med tematikken. Begge faginstansene opplevde at kommunen på dette tidspunktet avviste deres tilbud om hjelp (Larssen et al., 2016). Overgrepssproblematikken ble ikke et offentlig tema før i 2015–2016.

Nordland politidistrikt tok selvkritikk for sin håndtering av overgrepssakene i Tysfjord i rapporten *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*. Fra 2017 og ut 2019 pågikk et oppfølgingsprosjekt, *Jásska/ Trygg*, i kjølvannet av overgrepssakene i Tysfjord, med formål om å følge opp berørte og iverksette forebyggende tiltak. Statsforvalteren (da Fylkesmannen) fikk oppdraget med å koordinere prosjektet, som fikk midler tildelt fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet (Vangen, 2017; Rønne, 2019).

Konklusjon

Vår studie bekrefter tidligere forskning om at personer med samisk bakgrunn ofte opplever barrierer for å ta kontakt med hjelpeapparatet eller politiet om vold og overgrep. At terskelen for å ta kontakt oppleves som høy kan blant annet skyldes manglende kompetanse og tilrettelegging hos tjenestene når det gjelder språk, kommunikasjon og kultur. Et annet viktig funn er at mange voldsutsatte har liten tillit til at storsamfunnet evner eller har vilje til å tilrettelegge for et tjenestetilbud som tar hensyn til kulturell og språklig bakgrunn hos den samiske befolkningen. Fornorskningspolitikken har fremdeles dype spor i samisk befolkning, og som tydelig kommer frem i våre intervjuer opplever mange samer at de fremdeles blir utsatt for diskriminering og samehets. Tilleggsbelastninger knyttet til posisjonen som utsatt minoritet kan føre til en større sårbarhet dersom man utsettes for vold, seksuelle krenkelser eller overgrep.

²⁴ Også i skjønnlitteraturen har «Tysfjord-saken» fått oppmerksomhet, se for eksempel Anne-Britt Harsem: *Den mørke hemmeligheten i Tysfjord* (2019).

Å oppsøke hjelpeapparatet i etterkant av vold og overgrep, kan oppleves særlig sårbart dersom en selv har blitt møtt med diskriminering eller forskjellsbehandling tidligere, eller vitnet dette blant andre. Andre faktorer som kan gjøre at voldsutsatte med samisk bakgrunn holder sine opplevelser tett til brystet kan ha å gjøre med det nære forholdet til familien, slekten og lokalsamfunnet. Forsøk på å melde ifra om vold og overgrep kan møtes med ulike former for motstand, enten det kommer fra innad familien, slekten eller lokalsamfunnet.

Det er ikke belegg i forskningen, ikke heller i denne studie, for å si at «kultur» i seg selv forklarer forhøyet risiko for å oppleve vold i samiske samfunn. Men noen kulturelle aspekter eller normer i det samiske samfunnet kan representere en risikofaktor gjennom å forhindre at man snakker om volden og overgrepene, eller søker profesjonell hjelp. Samtidig er det viktig å ta hensyn til at kulturelle aspekter også ha en beskyttende funksjon ved at det hjelper å bygge opp mestringsstrategier.

Gjennomgangen av lokalsamfunnets reaksjoner og myndighetenes håndtering av overgrepssakene i Kautokeino og i Tysfjord gir innblikk i at det har skjedd en positiv endring over tid. Dette er også noe som de aller fleste av intervjudeltakerne tydelig gir uttrykk for. Som en av samfunnsaktørene med lang erfaring fra voldsarbeidet i samiske samfunn uttrykte det i intervjuet:

Jeg er forsiktig optimist, fordi jeg syns dette er problemstilling som vi i dag greier å diskutere på en mer moden måte. Vi bygger et kunnskapsgrunnlag, vi har institusjoner og fagmiljøer som arbeider med temaet. Så jeg er forsiktig optimist, kan du si.

Diskusjon og anbefalinger

De siste tiårene, og særlig etter midten av 2010-tallet, har temaet vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep blitt løftet opp på den offentlige og politiske dagsordenen i den norske delen av *Sápmi*. Vi har opplevd bred oppmerksomhet, fra Sametinget, samiske organisasjoner og faginstanser til nasjonale myndigheter, internasjonale organisasjoner og forskere. Parallelt har det vært en tydelig utvikling av forskning og annen kunnskapsproduksjon på dette temaområdet i samiske samfunn, noe vår kunnskapsoversikt som inngår i denne rapporten viser.

Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep er et betydelig samfunnsproblem også i den samiske befolkningen, som i andre samfunnsgrupper i Norge. Samtidig er utfordringene med vold og overgrep i samiske miljøer på mange måter sammensatt og må også betraktes i et historisk perspektiv. Det er imidlertid viktig å notere at samiske lokalmiljøer har store fellestrekk med andre små og spredtbygde bygdesamfunn, og spørsmålet er hva som eventuelt er spesifikt med vold og overgrep i de samiske miljøene. Dette er et komplekst spørsmål som vi har prøvd å studere både gjennom litteraturen, feltstudien og de to intervjustudiene.

Et viktig bakteppe for å forstå og forklare utsattheten for vold og overgrep i den norske delen av *Sápmi*, er befolkningens erfaringer med fornorskningsspolitikk og undertrykking, stigmatisering og opplevelser av sårbarhet og utsatthet. I rapporten fremhever vi spesifikke trekk som har å gjøre med kultur og språk, tette familie- og slektsbånd, gjensidige forpliktelser mellom individet og slekta, kollektivistisk tenkning og manglende åpenhet om seksualitet og kroppslig integritet. Vold og overgrep forties, unngås og bagatelliseres ofte. Slekten og storfamilien stiller opp og hjelper, men kan også være med på å fortie og gjemme, særlig når det gjelder seksuelle overgrep. Vår gjennomgang av håndteringen av noen omdiskuterte overgrepssaker i samiske lokalsamfunn tyder imidlertid på en positiv utvikling over tid. Dette er også noe de fleste av våre intervjupersoner gir uttrykk for.

I sentrale styrings- og strategidokumenter har både regjeringen, Stortinget og Sametinget gått inn for en tydelig styrking av innsatsene på dette feltet.

Parallelt har det vært en utbygging av samiske hjelpetjenester, støttestrukturer, behandlingstilbud og institusjoner. Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har i stor grad bidratt til en økt bevissthet om konsekvensene av fornorskningspolitikken og gir viktig innsikt også for å forstå og forebygge vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske miljøer. Imidlertid er det bekymringsfullt at en betydelig andel samer fremdeles opplever diskriminering, mobbing, hatefulle ytringer og hets, noe som våre intervjudpersoner forstår som en ettervirkning av fornorskningen.

Fremdeles er det problematisk at vi fortsatt ikke har fått et tilfredsstillende krisesentertilbud i samiske kjerneområder. Flere av våre informanter viser til gode eksempler på satsinger på forebygging og informasjon på kommunalt plan, men de fremhever samtidig at kompetansen i voldsspørsmål, ressursene og de politiske prioriteringene varierer mye mellom kommuner innenfor samisk språkforvaltningsområde. For eksempel er det viktig at flere kommuner med samisk befolkning utvikler og iverksetter kommunale handlingsplaner mot vold i nære relasjoner.

Vår studie viser en positiv endring over tid i holdninger til vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn, og i tiltak og innsatser fra lokale og nasjonale myndigheter. Det fremheves samtidig at det er viktig med videre oppfølging av dem som er utsatt og berørt av overgrep i samiske lokalsamfunn. Et fortsatt effektivt arbeid med forebygging er nødvendig for å hindre overgrep i fremtiden. Det er særlig viktig å vie barn og unge stor oppmerksomhet. I likhet med Sametinget og flere fagmiljøer, etterlyser flere av våre intervjudeltakere mer satsing på opplæring i og normalisering av samiske begreper om kropp, seksualitet og grensesetting. Det er også behov for tiltak for særlig risikoutsatte voksne i samiske samfunn, som i liten eller ingen grad er i stand til å beskytte seg selv, som for eksempel eldre mennesker og personer med nedsatt funksjonsevne.

Flere forskningsrapporter og #MeToo-bevegelsen har synliggjort at mange jenter og kvinner i Norge, også i samiske samfunn, utsettes for omfattende seksuelle krenkelser, trakassering og vold. Muligens har en sterkere samisk tilhørighet og identitet, særlig i de yngre generasjonene, gjort det lettere å ta opp vanskelige og sensitive temaer (se f.eks. Isaksen, 2021). Dette kan også ses i sammenheng med øvrige samfunnsendringer og nye kommunikasjonsformer som utstrakt bruk av sosiale medier. Vold og overgrep har blitt stadig viktigere

temaer også i majoritetssamfunnet, noe som kan ha bidratt til å redusere den stigmatisering som mange frykter når det gjelder å fortelle om volden i samiske samfunn.

Til slutt ønsker vi å sitere den samiske forskeren Britt Kramvig (2016):

Man må være lydhør for at det eksisterer noen radikale forskjeller, for eksempel i måter familier og samfunn er organisert på. (...) Og man må være lydhør for at det eksisterer forskjeller i måter vold fortelles på, måter kjønn gjøres på, måter smerte bæres på og hvordan kollektivet søker å løse utfordringer. Først da, tror jeg, kan man høre de samiske fortellingene om vold og gjennomføre de tiltakene som vil virke kollektivt preventive. Ofrene må høres og voldsutøverne stilles til ansvar. Samtidig må man igangsette større og mer langsiktige kollektivt helbredende og forsonende prosesser.

Forslag til videre forskning

Som del av oppdraget, ble vi bedt om å komme med anbefalinger for områder med behov for mer forskning og kunnskap om vold og overgrep i samiske samfunn. Vår studie og relevant litteratur på området synliggjør at kunnskapsgrunnlaget på dette feltet fremdeles er begrenset. Det bør gjennomføres både kvantitative og kvalitative studier som kan belyse vold og overgrep i samiske samfunn på en helhetlig og utdypende måte. Det er særlig viktig med forskning fra ulike ståsteder, og med tverr- og flerfaglige tilnærminger. Fremdeles er det en rekke kunnskapshull på dette feltet, og det er viktig å styrke forskningen på vold og overgrep i samiske samfunn ytterligere, og i tett samarbeid og dialog med aktører og brukere av hjelpetjenester i det samiske samfunnet. Det er behov for mer forskning både om forekomst, fenomenkunnskap, årsakssammenhenger, betydningen av fornorskningspolitikken, diskriminering og hatytringer i dag, og tjenesteapparatets rolle.

Vi foreslår at forskningen på vold og overgrep i samiske samfunn styrkes og utvikles på følgende områder (listen er ikke i prioritert rekkefølge):

- Funnene i SAMINOR 2 understreker behovet for jevnlig befolkningsbaserte prevalensstudier om vold i samiske miljøer, og

spesielt vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep. Samarbeid med andre befolknings- og surveyundersøkelser i Norge og de andre nordiske landene med samisk befolkning, når det gjelder metodologiske tilnærminger og begrepsutvikling øker mulighetene til sammenligning av resultatene.

- Det er behov for mer forskning om vold og overgrep i et livsløps-perspektiv og i ulike aldersgrupper. Det er mangel på forskningsbasert kunnskap om vold og overgrep mot eldre i samiske områder. Kunnskapen om seksuelle overgrep og krenkelser mot barn og unge, og om grensesetning, seksualitet og kjønn i oppveksten er fortsatt begrenset i det samiske samfunnet. Det er også behov for mer forskning om kjæreste- og partnervold i samiske samfunn, og om nettbasert vold.
- Det er mangel på forskning om utsatthet for vold og overgrep i ulike befolkningsgrupper, minoriteter og personer i utsatte og sårbare livssituasjoner i det samiske samfunnet, som for eksempel i reindriftssamiske miljøer, men også for eksempel LHBTQ+-personer, personer med nedsatt funksjonsevne og andre grupper som kan være særlig risikoutsatte for vold og overgrep. Det mangler et bredere interseksjonalitetsperspektiv på forskningen om vold i *Sápmi*.
- Det er behov for økt kunnskap og forskning om dem som utøver vold og begår seksuelle overgrep i samiske samfunn. Det er nødvendig med mer informasjon og kunnskap om utøvelse og utøvere, for å sikre bedre forebygging av vold og overgrep og utvikle bedre intervensjons- og behandlingstiltak for dem som utøver volden.
- Internasjonal forskning viser at det er en tett sammenheng mellom vold og selvmordsproblematikk. Å bli utsatt for vold og overgrep (både i nære relasjoner og på andre arenaer) øker risikoen for selvmordsforsøk, selvskadning og selvmordstanker. Dette er et område der det trengs forskning også i en samisk kontekst.
- Generelt ser vi et behov for flere komparative studier, både innenfor ulike geografiske deler og i ulike befolkningsgrupper i den norske delen av *Sápmi*, men også i et nordisk-arktisk perspektiv.

- Det er viktig å utvikle forskning som studerer på hvilke måter fornorskningpolitikken kan ha en innvirkning på dagens utfordringer med vold, overgrep og psykisk helse i samiske samfunn. Det er behov for forskning om underliggende faktorer knyttet til vold og overgrep i samiske samfunn, inkludert kulturelle normer og maktforhold mellom ulike grupper i *Sápmi*.
- Det trengs mer forskning som har søkelys på samiske voldsutsattes forhold til hjelpetjenestene og til politiet. Hvordan blir voldsutsatte møtt, hvilke tilbud finnes, hvordan oppleves de, og hva bidrar til at utsatte oppsøker/ikke oppsøker hjelp. Dette betyr at det er et behov for mer tjenesteforskning, samt følgeforskning og evaluering av de policy-, intervensjons- og behandlingstiltak som allerede er iverksatt. Det er viktig med kunnskapsbasert evaluering og oppfølging av «Jasska/ Trygg» og andre tiltak som er iverksatt i etterkant av Tysfjordsakene.
- Det er generelt mangel på forskning som ser på hvilken rolle kollektivistiske verdier, storfamilie, slekt og lokalsamfunn, religiøs tilhørighet og identitet har for voldsutsatte personers opplevelse av resiliens, mestring, beskyttelse og vekst.

Øvrige publiserte arbeider i prosjektet

Kiil, M. (2023). It belongs to the house. Domestic violence and sexual abuse as everyday life in a coastal community in Northern Norway. I Begum, S., Harbison, J. R., Naskali, P., & Zechner, M. (Eds.). *Distance, Equity and Older People's Experiences in the Nordic Periphery: Centering the Local* (s. 164–181). Routledge.

Sammendrag

Dette kapittelet er basert på etnografisk feltarbeid i et avsidesliggende kystsamfunn i Nord-Norge og utforsker hvordan eldre kvinner forholder seg til og forstår erfaringer med vold i hjemmet og seksuelle overgrep i denne spesifikke kulturelle konteksten. Ulike nivåer og lag av sosial og kulturell distansering finner sted både når det gjelder alder, endrede tradisjoner og verdier sammen med spenninger mellom generasjoner når man håndterer vold i hjemmet og seksuelle overgrep. Kvinnene i denne studien fremmet den lokale verdien «å klare seg på egen hånd», nemlig evnen til å være sterk, overvinne hindringer og vanskeligheter i livet uavhengig av omstendigheter. Dette inkluderte beskyttelse av hjemmet, både forstått som deres familie og fysiske hjem, men også som en følelse av tilhørighet til lokalsamfunnet og dets identitet. Å avsløre historier om vold i hjemmet og seksuelle overgrep kan derfor være en trussel mot hjemmet som et patriotisk prosjekt, både som et kulturelt og sosialt sted, og risikerer å bidra til stereotype oppfatninger av kjønn og kulturell identitet.

Thorslund, B. & M. Kiil. (2022). Ut av edderkoppnett med to tomme hender: Kvinners møte med hjelpetjenestene etter vold i nære relasjoner i samiske samfunn. *Forskning og Forandring*, 5(1): 46–63.

Sammendrag

Temaet er voldsutsatte kvinner fra nordsamiske områder og deres møte med offentlige hjelpetjenester som krisesentre, politiet og arbeids- og velferdsforvaltningen (Nav). Prosjektets målsetting var å få kvinnenes fortellinger om endringen de gjorde gjennom å bryte med sin voldelige partner for så å reetablere seg i en ny livshverdag. I prosessen med å endre sin livssituasjon, uten sin voldelige partner, opplevde kvinnene det de beskrev som en dobbeltydmykelse, spesielt i møte med Nav. Det handler om skam og skyldfølelse for å ha vært utsatt for vold, om taushetskulturen i de samiske samfunn der en holder familierelaterte hendelser innad i slekta, og om risikoen for å bli utfryst fra eget nettverk dersom kvinnen, som i utgangspunktet skal være «sterk», forlater sin mann. Det handler også om arven det samiske folket har med seg fra fornorskningstiden. I møter med Nav opplevde kvinnene liten anerkjennelse, og at de derfor ikke fikk innvilget tilstrekkelig hjelp. Da hjelpen ble avgrenset til arbeidsretting og ikke inkluderte kvinnenes reelle behov, ga møtene deres med Nav inntrykk av at tjenesten opprettholdt en form for strukturell makt. Dette kan gjenkjennes i undertrykkelsen samiske personer har måttet forholde seg til historisk sett.

Litteratur

(Referanser angitt med asterisk*: det primære datamaterialet som er brukt i kunnskapsoversikten).

- * Abelsen, S. M. D. (2021). *Vold mot samiske kvinner og menneskerettighetene* [Masteravhandling]. Institutt for kriminologi og retts sosiologi.
- Aira, H. (2023). *Samiske kvinner og samfunnsdeltakelse: En studie av lulesamiske kvinners medborgerskap*. Orkana Akademisk.
- Amft, A. (2002). *Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv* [Doktoravhandling]. Samiska studier, Umeå universitet.
- Amnesty. (2023). *Analyse & Tall. Negative holdninger og stereotypier om samer på Facebook*. Tilgjengelig fra: https://amnesty.no/sites/default/files/2023-09/2023-09-14_Negative%20holdninger%20og%20stereotypier%20om%20samer%20pa%CC%8A%20Facebook_final.pdf
- Andreassen, B. O., Kristiansen, R. E., & Larsen, R. I. (red.) (2024). *Læstadianismens historie i Norge*. Orkana Akademisk.
- Bergman, E., & Lindquist, S. (2015). *Queering Sápmi: indigenous stories beyond the norm*. Qub Förlag.
- Bergman, S., Bjørnholt, M., & Helseth, H. (2021a). Norwegian shelters for victims of domestic violence in the COVID-19 pandemic – Navigating the new normal. *Journal of Family Violence*, 1–11. <https://doi.org/10.1007/s10896-021-00273-6>
- Bergman, S., Bjørnholt, M., & Helseth, H. (2021b). Krisesentre i Norge og covid-19. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 24(2), 1–14. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2021-02-04>
- * Bersvendsen, A., & Saus, M. (2023). Samiske kvinner utsatt for vold og overgrep i oppveksten. En interseksjonell tilnærming til fortellinger om å få hjelp av barnevernet. *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 100(2–3), 184–201. <https://doi.org/10.18261/tnb.100.2-3.9>
- Bjørnholt, M. (2021). I skyggen av likestillingen–voldsutsatte mødre i Norge. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 5(6), 1–18. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2021-06-04>
- Bjørnholt, M. (2024). Fortsettelsesvold etter samlivsbrudd: konsekvenser for mødres helse og livskvalitet. *Tidsskrift for velferdsforskning*, (1), 1–15. <https://doi.org/10.18261/tfv.27.1.1>
- * Bjørnholt, M., Bergman, S., & Grøvdal, Y. (2021a). *Vold og seksuelle overgrep blant urfolk – utvalgte internasjonale perspektiver* (Rapport 2/2021). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. https://www.nkvt.no/content/uploads/2021/12/NKVTS_Rapport_2_2021_Urfolk.pdf
- Bjørnholt, M., Bredal, A., & Ruud, N. S. (2021b). *Seksuelle krenkelsers og hjelpesøking blant utsatte med innvanderbakgrunn: En undersøkelse av erfaringer i hjelpeapparatet og politiet* (NOVA rapport 11/2021). OsloMet, NKVTS. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/11250/2983502>
- * Blix, B. H. (2016). *Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge: En oppsummering av kunnskap*. Senter for omsorgsforskning.
- * Bongo, B. A. (2012). «Samer snakker ikke om helse og sykdom»: Samisk forståelseshorisont og kommunikasjon om helse og sykdom. En kvalitativ undersøkelse i samisk kultur [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Tromsø.
- * Brandén, J., Nilsson, L. M., Burman, M., & Stoor, J. P. A. (2023). Utsatthet för sexuell våld bland samiska kvinnor i Sverige: Den samiske HVL-studien 2021. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 47(2–3), 113–129.

- * Brandén, J., Nilsson, L.M., Burman, M., Sebastian, M.S., & Stoor, J.P. (2024). *Våld mot samiska kvinnor. Institutionen för epidemiologi och global hälsa. Umeå universitet.* <https://www.umu.se/globalassets/organisation/fakulteter/medfak/institutionen-for-epidemiologi-och-global-halsa/lavvuo/vald-mot-samiska-kvinnor.pdf>
- Braun, V., & Clarke, V. (2013). *Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners.* Sage.
- Bredal, A., & Stefansen, K. (2022). Vold eller foreldrekonflikt? Voldsutsatte mødres erfaringer med barneverntjenesten etter samlivsbrudd. *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 99(2–3), 130–147. <https://doi.org/10.18261/tnb.99.2-3.5>
- Bringedal Houge, A. (2023). Violent re-presentations: Reflections on the ethics of re-presentation in violence research. *Qualitative Research*, 23(5), 1244–1260. <https://doi.org/10.1177/146879412211079532>
- * Brustad, M., Hansen, K. L., Broderstad, A. R., Hansen, S., & Melhus, M. (2014). A population-based study on health and living conditions in areas with mixed Sami and Norwegian settlements – the SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health*, 73(1).
- * Burman, M. (2021). Våld mot samiska kvinnor: Kartläggning och analys av kunskapsläget och behovet av insatser. I *Kartläggning av jämställdheten i det samiska samhället* (bilaga 6). Sametinget. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-182796>
- Christie, N. (1974). *Hvor tett et samfunn?* Universitetsforlaget.
- Curtis, T., Larsen, F. B., Helweg-Larsen, K., & Bjerregaard, P. (2002). Violence, sexual abuse and health in Greenland. *International Journal of Circumpolar Health*, 61(2), 110–122.
- Daerga, L., Sjolander, P., Jacobsson, L., & Edin-Liljegren, A. (2012). The confidence in health care and social services in northern Sweden: a comparison between reindeer-herding Sami and the non-Sami majority population. *Scandinavian Journal of Public Health*, 40, 516–522.
- * Dagsvold, I., Møllersen, S., & Stordahl, V. (2015). What can we talk about, in which language, in what way and with whom? Sami patients' experiences of language choice and cultural norms in mental health treatment. *International Journal of Circumpolar Health*, 74(1). <https://doi.org/10.3402/ijch.v74.26952>
- Dale, M. T. G., Aakvaag, H. F., Strøm, I. F., Augusti, E. M., & Skauge, A. D. (2023). *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen* (Rapport 1/2023). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. https://www.nkvt.no/content/uploads/2023/11/NKVT_S_Rapport_1_23_Omfang_vold_overgrep.pdf
- Dankertsen, A. (2014). *Samisk artikkulasjon: melankoli, tap og forsoning i en (nord)norsk hverdag* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Nordland.
- * Dankertsen, A. (2020). Indigenising Nordic Feminism – A Sámi Decolonial Critique. In S. Keskinen, P. Stoltz, D. Mulinari (Eds.), *Feminisms in the Nordic Region* (pp. 135–154). SpringerNature.
- * Dankertsen, A. (2021). Artikkulasjoner av kjønn og kultur i samisk psykisk helsevern. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 45(4), 165–180.
- Dokument 19. (2022-2023) (2023). *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskningspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner.* <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets--og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf>
- * Eijkjok, J. (2000). Gender in Sápmi. Socio-Cultural Transformations and New Challenges. *Indigenous Affairs*, 3, 38–41.
- * Eijkjok, J. (2004). Indigenous Women in the North: The Struggle for Rights and Feminism. *Indigenous Affairs*, 1–2, 271–288.
- * Eriksen, A. M. A. (2019). Vold, overgrep og helseplager blant samer i Norge. I *Samiske tall forteller 12. Kommentert samisk statistikk 2019* (Rapport 1/2019). Sámi allaskuvla. https://samilogutmuitalit.no/sites/default/files/publications/3.vold_amae_hele_artikkelen28.08.2019_1-2_ok.pdf
- * Eriksen, A. M. A. (2020). Omfang av vold og seksuelle overgrep blant samer og ikke-samer. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge.* Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch7>

- * Eriksen, A. M. A., Hansen, K. L., Javo, C., & Schei, B. (2015). Emotional, physical and sexual violence among Sami and non-Sami populations in Norway: The SAMINOR 2 questionnaire study. *Scandinavian Journal of Public Health*, 43(6), 588–596.
- * Eriksen, A. M. A., Schei, B., Hansen, K. L., Sørli, T., Fleten, N., & Javo, C. (2016). Childhood violence and adult chronic pain among indigenous Sami and non-Sami populations in Norway: a SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health*, 75(1), 32798.
- * Eriksen, A. M. A., Hansen, K. L., Schei, B., Sørli, T., Stigum, H., Bjertness, E., & Javo, C. (2018). Childhood violence and mental health among indigenous Sami and non-Sami populations in Norway: a SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health*, 77(1), 1508320.
- * Eriksen, A. M. A., Melhus, M., Jacobsen, B. K., Schei, B., & Broderstad, A.-R. (2021). Intimate partner violence and its association with mental health problems: The importance of childhood violence – The SAMINOR 2 Questionnaire Survey. *Scandinavian Journal of Public Health*, 50(8).
- * Eriksen, A. M. A., & Melhus, M. (2022). Partnervold og psykiske plager – tidligere voldsutsatthet har betydning. I A. Eriksen, S. R. A. Siri, M. Melhus, & E. A. Thomassen (red.), *Guktie mijjine? Gáktu viedjep? Movt mii veadjit? Hvordan har vi det?* (s. 224–235). Senter for samisk helseforskning, UiT Norges arktiske universitet.
- * Friborg, O., Sørli, T., & Hansen, K. L. (2017). Resilience to discrimination among indigenous Sami and non-Sami populations in Norway: The Saminor 2 study. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 48(7), 1009–1027. <https://doi.org/10.1177/0022022117719159>
- * Gerhardsen, E. (2010). Hvorfor blir det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? Erfaringer fra behandling av barn og unge i samiske miljøer. I A. Silvikén & V. Stordahl (red.), *Samisk psykisk helsevern: Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer* (s. 123–149). ČalliidLágádus.
- Grovdal, Y. (2019). "Ikke verdt å gå til politiet med": Om vold i parforhold som ikke er anmeldt (Rapport 5/2019). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Halsaa, B. (2013). Mobilisering av svart og samisk feminisme. I B. Bråten & C. Thun (red.), *Krysningspunkter, Likestillingspolitikk i det flerkulturelle Norge* (s. 209–253). Akademika.
- Halsaa, B. (2020). The (Trans)National Mobilisation of Sámi Women in Norway. Moving the social. *Journal of social history and the history of social movements*, 63, 119–145. <https://doi.org/10.13154/mts.63.2020.119-145>.
- * Hansen, K. L. (2011). *Ethnic Discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway: The SAMINOR Study* [Doktorgradsavhandling]. University of Tromsø.
- * Hansen, K. L. (2012). *Likestillingsstatus blant samer: En kunnskapsstatus*. Universitetet i Tromsø. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/sla/skjeieutvalget/september_2012/kunnskapsstatus_likestillingsstatus_samer.pdf
- * Hansen, K. L. (2006). Selvopplevd diskriminering av samer i Norge. I *Samiske tall forteller. Kommentert statistikk* (Rapport 1/2016). Sámi allaskuvla /Sámi University College.
- * Hansen, K. L., Melhus, M., Høgmo, A. M. & Lund, E. (2008). Ethnic discrimination and bullying in the Sami and non-Sami populations in Norway: the SAMINOR study. *International Journal of Circumpolar Health*, 67(1), 99–115. <https://doi.org/10.3402/ijch.v67i1.18243>
- * Hansen, K. L., Minton, S. J., Friborg, O., & Sørli, T. (2016). Discrimination amongst Arctic Indigenous Sami and Non-Sami Populations in Norway – The SAMINOR 2 Questionnaire Study. *Journal of Northern Studies*, 10(2), 45–85.
- * Hansen, K. L., & Skaar, S. W. (2021). *Unge samers psykiske helse. En kvalitativ og kvantitativ studie av unge samers psykososiale helse*. Mental helse ungdom, UiT Norges arktiske universitet, Universitetet i Oslo.
- Harsen, A.-B. (2019). *Den mørke hemmeligheten i Tysfjord*. Cappelen Damm.
- Hedlund, M., & Moe, A. (2010). Redefining relations among minority users and social workers. *European Journal of Social Work*, 13(2), 183–198.

- * Henriksen, J. E. (2013). Refleksjoner om avdekking av seksuelle overgrep i små lokalsamfunn. I B. P. Puntervold, N. Hermansen & O. Stenberg (red.), *Sosialfaglige utfordringer på nye arenaer – stemmer fra Nord* (s. 75–96). Orkana Akademisk.
- Hermansen, N. (2013). Samiske slektskapstradisjoner, fleksibilitet og fødselsfortellinger. I B. P. Puntervold, N. Hermansen & O. Stenberg (red.), *Sosialfaglige utfordringer på nye arenaer – stemmer fra Nord* (s. 118–136). Orkana Akademisk.
- * Idivuoma, M., & Aslaksen, E. A. (2020, 15. mai). Ble truet med «ondskap» hvis hun fortalte om overgrepene. NRK. <https://www.nrk.no/sapmi/overgrepoffer-ble-truet-med-ganning-hvis-hun-fortalte-om-overgrepene-i-tysfjord-1.15013932>
- Isaksen, E. M. H. (2022). *Derfor må du vite at jeg er en same*. Cappelen Damm.
- Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Kommuneforlaget.
- Johansen, T. B, Borge, T. C, Klem, H. E, Hval, G., & Hestevik, C. H. (2024). *Hets og diskriminering av samer: en systematisk hurtigoversikt*. Folkehelseinstituttet.
- Josefsen, E. (2006). *Selvopplevd diskriminering blant samer i Norge* (Rapport 3/2006). Norut NIBR Finnmark.
- * Josefsen, E. (2014). Likestilling på Sametinget gjennom 25 år. I R. Nystø, M. Guhttor & S. Pedersen (red.), *Såmediggi 25 Jagi /Sametinget 25 år: 1989–2014* (s. 183–204). Såmediggi.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2021). *Frihet fra vold*. Regjeringens handlingsplan for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner (2021–2024). <https://www.regjeringen.no/contentassets/9c4fb648c66c4c1eb2e58f645eb870b8/209755-jd-frihetfravold-web.pdf>
- Kiamanesh, P., & Hauge, M.-I. (2019). "We are not weak, we just experience domestic violence" – Immigrant women's experiences of encounters with service providers as a result of domestic violence. *Child & Family Social Work*, 24, 301–308.
- Kiil, M. A. (2019). *In Home we trust. An ethnographic study of mental health and the use of traditional medicine in a North Norwegian community* [Doktorgradsavhandling]. UiT The Arctic University of Norway.
- * Kiil, M. (2023). It belongs to the house. Domestic violence and sexual abuse as everyday life in a coastal community in Northern Norway. In S. Begum, J. R. Harbison, P. Naskali & M. Zechner (Eds.), *Distance, Equity and Older People's Experiences in the Nordic Periphery: Centering the Local* (pp. 164–181). Routledge.
- Kiil, M. A., Sexton, R., & Sørli, T. (2010). *Sensicam (Cultural, Self-help and CAM Sensitive Psychiatric Treatment Approach – An Interventional Study)*. Department of Clinical Medicine, University of Tromsø. [Unpublished].
- Kirmayer, L. J., Gone, J. P., & Moses, J. (2014). Rethinking Historical Trauma. *Transcultural Psychiatry*, 51(3), 299–319. <https://doi.org/10.1177/1363461514536358>
- Kjellberg, J. (2023). *Fri från (efter)våldet? Om partnervåldsutsatta kvinnors motstånd, uppbrott och stödbehov* [Doktorgradsavhandling]. Acta Universitatis Upsaliensis.
- * Knobbloch, I. (2022a). *Writing-Weaving Sámi Feminisms: Stories and Conversations* [Doktorgradsavhandling]. Lund University.
- Knobbloch, I. (2022b). Sámi Feminist Conversations. In *The Sámi World* (Eds), S. Valkonen, A. Aikio, S. Alakurra & S-I Magga (pp. 535–550). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003025511>
- Kramvig, B. (2016, 12. oktober). Vi må lytte til samiske voldsofre. *Kilden: Kjønnforskning.no* <https://kjonnsforskning.no/nb/2016/10/vi-ma-lytte-til-samiske-voldsofre> (lastet ned 15.01.2025)
- Kramvig, B., & Flemmen, A. B. (2010). Mangfold, likhet og likestilling i Sápmi. I A.-J. Berg, A. B. Flemmen & B. Gullikstad (red.), *Likestilte norskheter: Om kjønn og etnisitet* (s. 167–195). Tapir Akademisk.
- Krane, M. S. (2021). *Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge. Oppdatert kunnskapsoppsummering (2016–2021)*. Senter for omsorgsforskning. <https://omsorgsforskning.brage.unit.no/omsorgsforskning-xmlui/handle/11250/2976847>
- Kristiansen, R. (2005). *Samisk religion og læstadianisme*. Fagbokforlaget.

- Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B., & Lozano, R. (Eds.) (2002). *World Report on Violence and Health*. World Health Organization.
- * Krumlinde, E. (2009). *Våld mot samekvinnor*. [D-uppsats]. Malmö högskola, Globala politiska studier.
- Kuokkanen, R. (2007). Myths and Realities of Sami Women: A post-colonial feminist analysis for the decolonization and transformation of Sami society. In J. Green (ed.), *Making space for indigenous Feminism*. Fernwood.
- * Kuokkanen, R. (2015). Gendered Violence and Politics in Indigenous Communities. The Cases of Aboriginal People in Canada and the Sámi in Scandinavia. *International Feminist Journal of Politics*, 17(2), 271–288.
- * Kuokkanen, R. (2019). *Restructuring Relations. Indigenous Self-Determination, Governance, and Gender*. Oxford University Press.
- * Kvernmo, S. (2018). *Sexual Abuse in Indigenous and Arctic Children and Adolescents in Scandinavia*. <https://pressbooks.nssc.ca/northhealthcare/chapter/chapter-13-sexual-abuse-in-indigenous-and-arctic-children-and-adolescents-in-scandinavia/>
- * Larsen, A., Berglund, E. L., Henriksen, T. H., Amdal, H., & Hætta, K. (2016, 22. juni). Den mørke hemmeligheten. VG. <https://www.vg.no/nyheter/i/3A5gX/den-moerke-hemmeligheten>.
- Larsen, C.V. L., & Bjerregaard, P. (2019). *Vold og seksuelle overgrep i Grønland. Et notat basert på befolkningsundersøkelsene i Grønland*. Statens Institut for Folkesundhed.
- Lillevik, O. G. (2019). Fenomenforståelse – vold i nære relasjoner. I O. G. Lillevik, J. S. Salamonsen & I. Nordhaug (red), *Vold i nære relasjoner: diskurser og fenomenforståelse*. Gyldendal.
- Løvold, A. H. H. (2014). *The Silence in Sápmi – and the Queer Sami Breaking it* [Masteravhandling]. UIT Norges arktiske universitet.
- Madden, R. (2013). *Being ethnographic. A guide to the theory and practice of ethnography*. Sage.
- Midtbøen, A. H., & Lidén, H. (2016). Kumulativ diskriminering. *Sosiologisk tidsskrift*, 24(1), 3–26.
- Minde, H. (2005). Fornorskninga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger. *Gáldu cala – Tidsskrift for urfolks rettigheter*, 3.
- * Minde, G.-T., & Weber, A. (2017). Hvordan reagerer små samiske lokalmiljøer når kvinner forteller om seksuelle overgrep? Intervju med incestutsatte kvinner fra to ulike samiske lokalmiljøer i Nord-Norge. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 14(3), 265–274.
- * Minde, G.-T., & Utsi, B.I. (red.) (2011). *Voldens mange ansikter i samisk lokalmiljø. Seminarierapport*. Saráhkka, 2007. Kautokeino [upubl.].
- * Møllersen, S. (2018). Helserelaterte leve- og arbeidsforhold for reindriftssamisk befolkning i sørsamisk område. I *Samiske tall forteller 11* (s. 44–67). <https://samilogutmuitalit.no/nb/2018/samiske-tall-forteller-11>
- * Norbakken, E. (2012). *Når ord mangler. Om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer* [Masteroppgave]. Diakonhjemmet Høgskole.
- Norges arktiske universitetsmuseum. (2000). *Sápmi – en nasjon blir til*. Tromsø Museum. https://uit.no/tmu/utstillinger/utstilling?p_document_id=476090
- * Norges institusjon for menneskerettigheter. (2018). *Vold og overgrep i samiske samfunn* (Temarapport). https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2018/06/NNIM_temarapport_web.pdf
- * Norges institusjon for menneskerettigheter. (2022). *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge*. <https://www.nhri.no/2022/rapport-holdninger-til-samer-og-nasjonale-minoriteter-i-norge/>
- NOU 2023: 5. (2023). *Den store forskjellen. Om kvinners helse og betydningen av kjønn for helse*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Olsen, T. (2016). Kjønn og urfolksmetodologi. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 40(2), 3–20. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2016-02-02>
- Payne, D., Olson, K., & Parrish, J. W. (2013). Pathway to Hope: an indigenous approach to healing sexual violence. *International Journal of Circumpolar Health*, 72(1). <https://doi.org/10.3402/ijch.v72i0.21067>

- Pedersen, S. (2019). Jordloven for Finnmark, 1902 – samer måtte ofre språket for å få kjøpe jord. *Samiske veivisere*. <https://samiskeveivisere.no/article/jordloven-for-finnmark-samer-matte-forlate-spraket-for-a-fa-kjope-jord/>
- Prop. 36 S (2023–2024). *Opptappingsplan mot vold og overgrep mot barn og vold i nære relasjoner*. (2024–2028) «Trygghet for alle». Justis- og beredskapsdepartementet.
- Rønne, T. E. (2019). *Prosjekt Jasska/Trygg - Sluttrapport*. Politiet, Nordland fylkeskommune, Tysfjord kommune, Hamar kommune, Narvik kommune, Årran julevsåme guovdásj.
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppiin *ja hallintotieteen sovelluksiin* (Hvilken litteraturoversikt? En introduksjon til ulike typer av litteraturoversikter i forvaltningsvitenskaper). Vaasan yliopiston julkaisuja. <https://osuva.uwasa.fi/handle/10024/7961>
- Sametinget. (2020). *Sametingsmelding om likestilling. Sábme jállu*. https://sametinget.no/_f/p1/i52468d23-1546-4ac2-804a-5d3f2ef56bb2/sabme-jallu-norsk.pdf
- Sametinget. (2023). *Sametingets handlingsplan mot vold (2023–2025)*. Vedtatt 06.12.2023.
- Sametingsplenum, sak 55/23. *Sametingets-handlingsplan-mot-vold-2023-2025-norsk.pdf*
- Sametinget. (Sverige) (2021). *Kartläggning av jämställdhet i det samiska samhället*. <https://www.sametinget.se/3135>
- Sandmoe, A., Wentzel-Larsen, T., & Hjemdal, O. K. (2017). *Vold og overgrep mot eldre personer i Norge. En nasjonal forekomststudie*. (Rapport 9/2017). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Silviken, A., & Stordahl, V. (red.) (2010). *Samisk psykisk helsevern: Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*. CálliidLágaáduš/Forfatternes Forlag.
- Sandberg, L. (2013). Backward, Dumb, and Violent Hillbillies? Rural Geographies and Intersectional Studies on Intimate Partner Violence. *Affilia*, 28(4), 350–365.
- Saur, R., & Grøvdal, Y. (2019). *Beskyttelse og verdighet: Handlemåter hos kvinner som ikke kontaktet hjelpeapparatet mens de levde med vold fra mannlig partner* (Rapport 6/2019). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. <https://www.nkvt.no/rapport/beskyttelse-og-verdighet-handlemater-hos-kvinner-som-ikke-kontaktet-hjelpeapparatet-mens-de-levde-med-vold-fra-mannlig-partner/>
- Schou, L., Dyb, G., & Graff-Iversen, S. (2007). *Voldsutsatt ungdom i Norge – resultater fra helseundersøkelser i seks fylker* (Rapport 8/2007). Nasjonalt folkehelseinstitutt.
- Smith, L. T. (2012). *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. Zed Books (2. utg.).
- Spivak, G. C. (1988). "Can the Subaltern Speak?" In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*. MacMillan.
- * Statens folkehelseinstitutt. (2010). *Bemötande av våldsutsatta kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna*. Slutredovisning av regeringsoppdrag. Verk 2008/332.
- Steinsvik, M. R., & Torp, E. (red.) (2019). *Det har skjedd mitt barn: ett ressurshefte om å være nærstående til utsatte for vold og seksuelle overgrep i det samiske samfunn*. Samisk kirkeråd og Kirkelig ressurscenter mot vold og seksuelle overgrep.
- Stoor, J. P. A. (2016). *Kunnskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa*. Giron/Kiruna: Sametinget.
- Stoor, J. P. A. (2020). *Suicide among Sámi. Cultural suicide and interventions for suicide prevention in Nordic parts of Sápmi*. [A dissertation for the degree of Philosophiæ Doctor]. Faculty of Health Sciences, Department of Community Medicine. University of Tromsø: The Arctic University of Norway.
- Stoor, J. P. A., & San Sebastián, M. (2022). A population-based study on health and living conditions among Sámi in Sweden: the SámiHET study. *International Journal of Circumpolar Health*, 81(1), 1–8.
- Stoor, J. P. A., Nilsson L.M., & San Sebastián, M. (2023). *Hur mår samer i Sverige? Resultaten från en enkätundersökning om hälsa, livsvillkor och levnadsvanor bland samer* (Rapport 23011). Folkhälsomyndigheten och Umeå universitet.

- Storm Mienna, C., Omma, L., & Axelsson, P. (2021). *Fokus på hälsa och hälsoforskning i Sápmi: resultat från elva samiska fokusgrupper* (Rapport). Umeå universitet.
- Straffeloven. (2005). *Lov om straff* (LOV-1902-05-22-10). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>
- Tavory, I., & Timmermans, S. (2014). *Abductive analysis – theorizing qualitative research*. The University of Chicago Press.
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitative metoder*. Fagbokforlaget. (5. utg.).
- Thoresen, S., & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge: en nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport 1/2014). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- * Thorslund, B. D., & Kiil, M. A. (2022). Ut av edderkoppnettet med to tomme hender: Kvinners møte med hjelpetjenestene etter vold i nære relasjoner i samiske samfunn. *Forskning og Forandring*, 5(1), 46–63. <https://doi.org/10.23865/fof.v5.3812>
- * Turi, A-L. (2011). Seksuelle overgrep – refleksjoner etter overgrepene i Kautokeino. I G.-T. Minde & B. L. Utsi (red.), *Voldens mange ansikter i samiske lokalmiljø*. Norgga Sáráhká.
- * Turi, A. L., & Bals, M. (2008). *Kautokeinoprojektet – fra krisetiltak til forebyggende Arbeid 2006-2007*. Samarbeidsprosjekt mellom Kautokeino kommune og Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern. Helse Finnmark.
- Valkonen, S., & Wallenius-Korkalo (2015). Practising postcolonial intersectionality Gender, religion and indigeneity in Sámi social work. *International Social Work*, 59(5). <https://doi.org/10.1177/0020872816646816>
- * Vangen, T. (2017). *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*. Nordland politidistrikt. https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-nordland/dokument-fmno/tysfjord/sluttrapport-tysfjord_endelig_politi.pdf
- * Øverli, I. T., Bergman, S., & Finstad, A.-K. (2017). "Om du tør å spørre, tør folk å svare": hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn (Rapport 2/2017). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- * Øverli, I. T., & Bergman, S. (2019). Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn. I O. G. Lillevik, J., S. Salamonsen & I. Nordhaug (red.), *Vold i nære relasjoner: diskurser og fenomenforståelse* (s. 143–165). Gyldendal.
- Aakvaag, H. F., Thoresen, S., Wentzel-Larsen, T., Dyb, G., Røysamb, E., & Olff, M. (2016). Broken and guilty since it happened: A population study of trauma-related shame and guilt after violence and sexual abuse. *Journal of Affective Disorders*, 204, 16–23. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2016.06.004>

I denne rapporten rettes søkelyset mot vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i samiske samfunn. Rapporten, bestående av to empiriske studier og en kunnskapsoversikt, utforsker ulike erfaringer med vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i det samiske samfunnet, og møtet mellom utsatte og hjelpeapparatet.

De ulike kapitlene løfter frem problemstillinger som blant annet:

- Hvordan erfares og forstås vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep av voldsberørte i samiske samfunn?
- Hvordan fungerer møtet og samarbeidet mellom voldsberørte og hjelpeapparatet i samiske samfunn?
- Hvilken betydning kan det historiske bakteppet og den sosiokulturelle konteksten i samiske samfunn ha for forståelser av og erfaringer med vold og overgrep?
- Hvilken forsknings- og faglitteratur finnes om vold og overgrep i samiske samfunn?

Studien finner at opplevelser og erfaringer med vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep i Sápmi må forstås i sammenheng med fornorskningsspolitikk, undertrykking og stigmatisering, i tillegg til levemåter, tradisjoner og språk, tette familie- og slektsbånd og normer for kjønn og seksualitet. Studien viser til en positiv utvikling når det gjelder forebygging og håndtering av vold og overgrep i samiske samfunn.

Prosjektet er en del av forskningsprogrammet Vold i nære relasjoner, finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet (2020–2024).

Rapporter kan lastes ned
fra www.nkvts.no

ISSN 0809-9103

ISBN 978-82-8122-190-1 (Trykk)

ISBN 978-82-8122-191-8 (PDF)

Rapport nr. 1 2025